

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Από τον Στενό Πυρήνα του «Εξ Ανατολών» Κινδύνου στην Διεύρυνση της
Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής: Συμφωνίες Συνεργασίας της Ελλάδας με τις
Χώρες της Β. Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής από το 1974 έως τις Τριγωνικές
Συμφωνίες του 21ου Αιώνα

From the Narrow Core of the Eastern Danger to the Expansion of Greek Foreign
Policy: Cooperation Agreements of Greece with the Countries of North Africa, Near
and Middle East from 1974 to the Triangular Agreements of the 21st Century

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνου Γκανίδη

Αθήνα, Δεκέμβριος 2022

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

(άρθρο 8 Ν. 1599/1986)

Η ακρίβεια των στοιχείων που υποβάλλονται με αυτή τη δήλωση μπορεί να ελεγχθεί με βάση το αρχείο άλλων υπηρεσιών
(άρθρο 8 παρ. 4 Ν. 1599/1986)

ΠΡΟΣ ⁽¹⁾ :	ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ/ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ						
Ο - Η Όνομα:	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	Επώνυμο:	ΓΚΑΝΙΔΗΣ				
Όνομα και Επώνυμο Πατέρα:	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΚΑΝΙΔΗΣ						
Όνομα και Επώνυμο Μητέρας:	ΑΥΡΑ ΓΚΑΝΙΔΟΥ						
Ημερομηνία γέννησης ⁽²⁾ :	04 ΙΟΥΝΙΟΥ 1973						
Τόπος Γέννησης:	ΜΥΤΙΛΗΝΗ						
Αριθμός Δελτίου Ταυτότητας:	1028844	Τηλ:	6937027667				
Τόπος Κατοικίας:	ΧΑΪΔΑΡΙ	Οδός:	ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ	Αριθ:	63	ΤΚ:	12461
Αρ. Τηλεομοιτύπου (Fax):	-	Δ/ση Ηλεκτρ. Ταχυδρομείου (Email):	gkanidiskostas@gmail.com				

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις ⁽³⁾, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.
Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

(4)

Ημερομηνία: 29.11.2022

Ο - Η Δηλώνων

(Υπογραφή)

- (1) Αναγράφεται από τον ενδιαφερόμενο πολίτη ή Αρχή ή η Υπηρεσία του δημόσιου τομέα, που απευθύνεται η αίτηση.
- (2) Αναγράφεται ολογράφως.
- (3) «Όποιος εν γνώσει του δηλώνει ψευδή γεγονότα ή αρνείται ή αποκρύπτει τα αληθινά με έγγραφη υπεύθυνη δήλωση του άρθρου 8 τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Εάν ο υπαίτιος αυτών των πράξεων σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτόν του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος βλάπτοντας τρίτον ή σκόπευε να βλάψει άλλον, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών
- (4) Σε περίπτωση ανεπάρκειας χώρου η δήλωση συνεχίζεται στην πίσω όψη της και υπογράφεται από τον δηλούντα ή την δηλούσα.

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνος Γκανίδης, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Αφιερώνω την διπλωματική μου εργασία στην οικογένειά μου, που με ενθάρρυνε και με υποστήριξε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Λάβδα, ο οποίος με την εμπνευσμένη διδασκαλία του συνέβαλε στη διεύρυνση των γνώσεών μου, αλλά και της στρατηγικής μου σκέψης.

Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω τους διδάσκοντες καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) στις «Στρατηγικές Σπουδές Ασφάλειας» κ. Κωνσταντίνο Κολιόπουλο, κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, κ. Κωνσταντίνο Υφαντή, κα. Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, κ. Ανδρέα Γκόφα, κα. Ειρήνη Χειλά, κ. Ανδρέα Λιαρόπουλο, κ. Γεώργιο Στασινόπουλο, την κα. Σοφία Γαλάνη, καθώς και τις κα. Κωνσταντίνα Μπότσιου και κα. Άννα Κωνσταντινίδου (διδάσκουσες καθηγήτριες στη ΣΕΘΑ) για την πολύτιμη καθοδήγησή τους, καθώς και με τις καθοριστικές επισημάνσεις τους και τη διάθεση εξαιρετικού πληροφοριακού υλικού βοήθησαν σημαντικά στην έρευνα, αλλά και στη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	10
Εισαγωγή	14
Κεφάλαιο 1: Σύγχρονο Γεωπολιτικό Περιβάλλον και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο, Εγγύς και Μέση Ανατολή και Β. Αφρική	19
Το Σύγχρονο Γεωπολιτικό Περιβάλλον στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρύτερη Περιοχή της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής.....	19
Το Νεο-γεωπολιτικό Περιβάλλον.	19
Ο Αποσταθεροποιητικός Παράγοντας στην Περιοχή.	19
Το Κενό στη Διεθνή Διπλωματία και οι Απροσδόκητες Συνεργασίες.....	20
Τουρκική Ανασφάλεια - Ελληνική Αξιοπιστία	21
Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στο Περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου, Εγγύς και Μέσης Ανατολής: Σταθερές και Μεταβλητές	22
Η Στρατηγική Αναβάθμιση της Ελλάδας.	22
Η Διπλωματική μας Εμβέλεια, ο Ρόλος της Κύπρου και η Αποτρεπτική Προοπτική της Τουρκικής Επιθετικότητας	22
Γέφυρα της Δύσης η Ναυτική και Ιστορική μας Ταυτότητα.....	24
Κεφάλαιο 2: Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1974 - 2022 και ο «εξ Ανατολών» Κίνδυνος.....	26
Μετατόπιση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής από τον «εκ Βορρά Κίνδυνο» στον «εξ Ανατολών»	26
Η Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο το 1974.....	27
Η Επέκταση των Τουρκικών Διεκδικήσεων.....	28
Η Αρχή με το Ζήτημα της Υφαλοκρηπίδας.....	28
Προσπάθεια Μετατόπισης Ορίων FIR Αθηνών - Ζώνης Έρευνας Διάσωσης	29
Η Αμφισβήτηση του Ελληνικού Εναέριου Χώρου.....	30
Το Καθεστώς Αποστρατιωτικοποίησης των Νησιών	31
Η Αιγιαλίτιδα ζώνη και το Casus belli	32
Μεταχείριση Μειονοτήτων.....	33
Κρίσεις και Διπλωματικές Ευκαιρίες της Περιόδου 1974 - 1995	34
Η Κρίση των Ιμίων και η Αμφισβήτηση του Εδαφικού Καθεστώτος των Νησιών του Αν. Αιγαίου.....	35

Η Ευρωπαϊκή Προοπτική της Τουρκίας και η Ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε.....	36
Συμφωνίες Οριοθετήσεων Ελλάδας - Κύπρου και Στρατηγική Επικυριαρχίας της Τουρκίας.....	37
Κεφάλαιο 3: Ελλάδα - Ισραήλ. Ιστορικό - Εξελίξεις - Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών - Τριγωνικών Συμφωνιών - Συνεργασιών.....	42
Ελληνοϊσραηλινές Σχέσεις 1974 - 1985: Από την Ουδετερότητα στην Αντι-ισραηλινή Ρητορική.....	42
Η Αποτυχία της Αντι-Ισραηλινής Στάσης της Ελλάδας	43
Σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ 1985 - 2010: Αναγνώριση - Προσέγγιση και Αλλαγή Στάσης της Τουρκία	44
Ο Ρόλος του Ενεργειακού Παράγοντα και οι Δυνατότητες για Διμερείς-Τριγωνικές Συμφωνίες - Συνεργασίες	47
Η Διεύρυνση της Συνεργασίας με το Ισραήλ 2011 - 2022 και η Εξομάλυνση των Σχέσεών του με την Τουρκία.....	48
Κεφάλαιο 4: Ελλάδα - Αίγυπτος, Ελλάδα - Λίβανος και Ελλάδα - Ιορδανία. Ιστορικό - Εξελίξεις - Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών - Τριγωνικών Συμφωνιών - Συνεργασιών.....	51
Ελλάδα - Αίγυπτος: Νέο Άνοιγμα στον Μουσουλμανικό Κόσμο 1975 - 1981 και οι Συναντήσεις του Κ. Καραμανλή.....	51
Σχέσεις Ελλάδας - Αιγύπτου Κατά τη Διακυβέρνηση του Χ. Μουμπάρακ 1981-2011	53
Ο Ρόλος του Ενεργειακού Παράγοντα και η Διεύρυνση της Συνεργασίας με την Αίγυπτο 2011 - 2022	54
Ελλάδα - Λίβανος 1975 - 2022: Ο Διαμεσολαβητικός Ρόλος της Ελλάδας στις Συγκρούσεις στην Περιοχή και η Ανάπτυξη Σχέσεων Αμοιβαίου Σεβασμού-Εμπιστοσύνης.....	57
Σχέσεις Ελλάδας - Ιορδανίας και η Πρόσφατη Αναβάθμισή τους	61
Κεφάλαιο 5: Ελλάδα-Λιβύη, Ελλάδα-Σαουδική Αραβία και Ελλάδα-ΗΑΕ. Ιστορικό-Εξελίξεις-Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών-Τριγωνικών Συμφωνιών-Συνεργασιών	64

Ελλάδα - Λιβύη: Η Σταδιακή Βελτίωση των Σχέσεων 1975-1981	64
Λιβύη: Από Στρατηγική Επιλογή της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής στη Διεθνή της Απομόνωση.....	66
Επαναπροσέγγιση Ελλάδας - Λιβύης και Έναρξη Συζητήσεων Περί Οριοθέτησης Θαλασσιών Ζωνών.....	67
Ανατροπή και Εμφύλιος στη Λιβύη - Η Αντίδραση της Ελλάδας στο Τουρκολιβυκό Μνημόνιο.....	68
Ελλάδα - Σαουδική Αραβία: Η Επίσκεψη Καραμανλή και η Ανοδική Πορεία των Διμερών Σχέσεων 1975 - 1981	70
Στασιμότητα στις Ελληνο-Σαουδαραβικές Σχέσεις 1981-2011	71
Ο Ανταγωνισμός Σαουδικής Αραβίας - Τουρκίας και η Νέα Εποχή των Σχέσεων με την Ελλάδα.....	72
Ελλάδας-ΗΑΕ: Σχέσεις Οικονομικής και Στρατιωτικής Συνεργασίας.....	74
Συμπεράσματα	79
Προτάσεις.....	87
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	91
Παράρτημα «Α».....	105

Εικόνες

Εικόνα 1. Χάρτης Χωρών της Β. Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής.....	105
Εικόνα 2. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	105
Εικόνα 3. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	106
Εικόνα 4. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	107
Εικόνα 5. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	108
Εικόνα 6. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	108
Εικόνα 7. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο».....	109
Εικόνα 8. Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο το 1974.....	109
Εικόνα 9. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου	110
Εικόνα 10. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί του FIR Αθηνών.....	110
Εικόνα 11. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Περιοχής Έρευνας και Διάσωσης.....	111
Εικόνα 12. Χάρτης Ελληνικού Εναέριου Χώρου 10 ν. μ.....	111

Εικόνα 13. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Αποστρατιωτικοποίησης Νησιών του Αιγαίου.....	112
Εικόνα 14. Χάρτες Χωρικών Υδάτων με Έυρος 6 και 12 ν. μ. στο Αιγαίο.....	112
Εικόνα 15. Κρίση στο Αιγαίο το 1976.....	113
Εικόνα 16. Κρίση στο Αιγαίο το 1987.....	113
Εικόνα 17. Χάρτες Ιμίων και Τουρκικών Αμφισβητήσεων Εδαφικού Καθεστώτος Νησιών του Αν. Αιγαίου	114
Εικόνα 18. Χάρτης Ορίων Κυπριακής ΑΟΖ με Αίγυπτο-Λίβανο-Ισραήλ.....	114
Εικόνα 19. Χάρτης Οριοθέτησης ΑΟΖ Ελλάδας - Ιταλίας	115
Εικόνα 20. Χάρτης Οριοθέτησης ΑΟΖ Ελλάδας - Αιγύπτου.....	115
Εικόνα 21. Χάρτης Παραχωρηθέντων Τεμαχίων Έρευνας - Εκμετάλλευσης Υδρογονανθράκων	116
Εικόνα 22. Χάρτης Κοιτασμάτων Υδρογονανθράκων στην Αν. Μεσόγειο.....	116
Εικόνα 23. Χάρτης Ευρασιατικού Διασυνδετήριου Αγωγού Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ (Euro Asia Interconnector).....	117
Εικόνα 24. Χάρτης Διασυνδετήριου Αγωγού Φυσικού Αερίου (East Med).....	117
Εικόνα 25. Χάρτης Αγωγού Ηλεκτρικής Διασύνδεσης Ελλάδας - Αιγύπτου (Euro Africa Interconnector)	118
Εικόνα 26. Χάρτης Ορίων του FIR Αθήνας και Καΐρου.....	118

Περίληψη

Μέσα σ' έναν κόσμο διαρκών μεταβολών φαίνεται να υφίστανται και κάποιες σταθερές, όπως η μετατόπιση του στρατηγικού ενδιαφέροντος σημαντικών δυνάμεων σε Ασία - Ειρηνικό, καθώς και η επιδίωξη του τουρκικού αναθεωρητισμού για την αποκτήση ενός περιφερειακού ηγεμονικού ρόλου.

Η παρούσα μελέτη αναλύει το ιστορικό πλαίσιο και τις εξελίξεις στις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών της Βόρειας Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής από το 1974 μέχρι σήμερα με σκοπό να καταλήξει σε σημαντικά συμπεράσματα και εμπεριστατωμένες προτάσεις για την ειρήνη και την ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή. Για την καλύτερη προσέγγιση του θέματος η εργασία επικεντρώνεται στις πιο σημαντικές, όπως την Τουρκία, το Ισραήλ, την Αίγυπτο, τη Λιβύη, τη Σαουδική Αραβία, τα ΗΑΕ, αλλά και την Ιορδανία και το Λίβανο, καθόσον αποτελούν τις χώρες που θα καθορίσουν την εξέλιξη των ισορροπιών στην περιοχή.

Η Ελληνική εξωτερική πολιτική στο εν λόγω περιβάλλον έχει κάποιες σταθερές και μεταβλητές [πχ. ναυτική - ιστορική μας ταυτότητα, Κύπρος, αποαποικιοποίηση, προβληματική σχέση με την Τουρκία («εξ Ανατολών» κίνδυνος), κλπ]. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα αξιοποιεί τις δυνατότητές της στη νέα «γεωπολιτική γειτονιά», αναβαθμίζει τη στρατηγική της, διευρύνει τη διπλωματική της εμβέλεια, λόγω και της Κύπρου και βελτιώνει την αποτρεπτική προοπτική της τουρκικής επιθετικότητας (**Πρώτο και Δεύτερο Κεφάλαιο**).

Όσον αφορά τις σχέσεις Ελλάδας - Κύπρου με Αίγυπτο - Ισραήλ πέρασαν από πολλές διακυμάνσεις (κυρίως με την τελευταία) μέχρι τη σημερινή μετατροπή τους σε στενή συνεργασία, μετά την εμφάνιση των πολλά υποσχόμενων κοιτασμάτων, αλλά και εξαιτίας της τουρκικής αποκλείουσας συμπεριφοράς, που προσπάθησε να διεμβολίσει τα υπόψη πολυμερή σχήματα με την υπογραφή του παράνομου «μνημονίου» με τη Λιβύη (**Τρίτο και Τέταρτο Κεφάλαιο**).

Επίσης, η επέκταση των νέων σχημάτων συνεργασίας συνεχίστηκε και με τις άλλες αραβικές χώρες, που προαναφέρθηκαν. Μάλιστα, οδήγησε σε σημαντικές

τριγωνικές συμφωνίες, με γνώμονα την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και την αντιμετώπιση της τουρκικής επιβουλής (**Τέταρτο και Πέμπτο Κεφάλαιο**).

Εν κατακλείδι, το ζητούμενο πρέπει να είναι η αρμονική σύνθεση νομικών - διπλωματικών - αμυντικών και άλλων παραμέτρων της πολιτικής μας σε μια ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική. Στις μέρες μας η Ελλάδα έχει μια μοναδική ευκαιρία να υποστηρίξει σθεναρά την προσπάθεια της Ευρώπης για ενεργειακή ανεξάρτηση, αμυντική ολοκλήρωση και στρατηγική αυτονομία.

Λέξεις - κλειδιά: Γεωπολιτικό Περιβάλλον, Εξωτερική Πολιτική, Αμφισβητήσεις - Διεκδικήσεις, Ενεργειακοί Παράγοντες, Διμερείς - Τριγωνικές Συμφωνίες - Συνεργασίες.

"From the Narrow Core of the Eastern Danger to the Expansion of Greek Foreign Policy: Cooperation Agreements of Greece with the Countries of North Africa, Near and Middle East from 1974 to the Triangular Agreements of the 21st Century"

Konstantinos Gkanidis

Abstract

In a world of continuous changes, some constants seem to exist, such as the shift of the strategic interest of important powers to Asia - Pacific, as well as the pursuit of Turkish revisionism to acquire a regional hegemonic role.

The present study analyzes the historical context and developments in the relations between Greece and the countries of North Africa, Near and Middle East from 1974 until today in order to reach important conclusions and thorough proposals for peace and development in the wider region. For a better approach to the subject, the work focuses on the most important ones, such as Turkey, Israel, Egypt, Libya, Saudi Arabia, the UAE, but also Jordan and Lebanon, as they are the countries that will determine the evolution of the balance in the region.

Greek foreign policy in this environment has some constants and variables [eg our naval - historical identity, Cyprus, decolonization, problematic relationship with Turkey ("danger from the East"), etc.]. In this context, Greece utilizes its potential in the new "geopolitical neighborhood", upgrades its strategy, expands its diplomatic reach, also due to Cyprus, and improves the deterrent perspective of Turkish aggression (**First and Second Chapter**).

Regarding Greece - Cyprus relations with Egypt - Israel, they went through many fluctuations (mainly with the latter) until their current transformation into close cooperation, after the appearance of promising deposits, but also because of the Turkish exclusionary behavior, which tried to mediate the multilateral schemes in question with the signing of the illegal "memorandum" with Libya (**Third and Fourth Chapter**).

Also, the expansion of new forms of cooperation continued with the other Arab countries mentioned above. In fact, it led to important triangular agreements, aimed at economic development, but also at dealing with Turkish intrigue (**Fourth and Fifth Chapter**).

In conclusion, the question must be the harmonious composition of legal - diplomatic - defense and other parameters of our policy in an integrated national strategy. Nowadays, Greece has a unique opportunity to strongly support Europe's effort for energy de-dependence, defense integration and strategic autonomy.

Keywords: Geopolitical Environment, Foreign Policy, Disputes - Claims, Energy Factors, Bilateral - Triangular Agreements - Partnerships.

Εισαγωγή

Στην τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα φαίνεται πως η Δύση, αντί να συνεχίζει να κατακτά τον υπόλοιπο κόσμο, όπως στην μετα-ψυχροπολεμική περίοδο, αρχίζει τώρα να χάνει τον εαυτό της και να εγλωβίζεται σε αυτό που ο Reinhold Niebuhr ονόμασε¹ «έναν απέραντο ιστό της ιστορίας».² Από το 2008, παρατηρούμε στον κόσμο μας συνεχείς αλλαγές, κυρίως μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση, όπου άλλες κινούνται με γοργό και άλλες με βραδύ ρυθμό. Η ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, η κλιματική αλλαγή με τις καθημερινές συνέπειές της, η τρομοκρατική απειλή, καθώς και το κύμα της πανδημίας, που δε λέει να κοπάσει, έχουν αλλάξει τις ισορροπίες. Επιπλέον, δεν πρέπει να ξεχνάμε και την επικράτηση λαϊκιστών ηγετών σε αρκετές χώρες,³ οι οποίοι δε διαθέτουν «τη σοφία και το ηθικό σθένος ενός αυθεντικού πολιτικού ηγέτη», ενός στοχαστή, που απαιτεί, κατά τον H. Morgenthau, η «μαεστρία» στην άσκηση της διεθνούς πολιτικής.⁴

Στην εποχή μας τα γεγονότα εξελίσσονται έντονα και με τέτοια ταχύτητα, που οι αλλαγές έχουν εκθετική συχνότητα. Στο δεύτερο εξάμηνο του 2021 πήραμε μια γεύση αυτής της μεταβατικής φάσης που βρίσκεται ο κόσμος μας. Μετά από 20 χρόνια, ένας κύκλος που άρχισε με τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 και το πρόβλημα της διεθνούς τρομοκρατίας, που ήρθε δραματικά στο προσκήνιο της διεθνούς πολιτικής και προκάλεσε ισχυρό σοκ στην κοινωνία των κυρίαρχων κρατών,⁵ έκλεισε με την αποχώρηση του στρατού των ΗΠΑ από το Αφγανιστάν και την ανάληψη της εξουσίας από τους Ταλιμπάν.⁶ Οι Αμερικανοί απεμπλόκησαν από μια σύγκρουση που, όπως είχε προβλέψει ο George W. Bush μετά την απόφασή του για τον «Πόλεμο κατά της Τρομοκρατίας», σε μια κοσμοϊστορική πρόκληση στο

1 Robert D. Kaplan, “The Return of Marco Polo’s World and the US Military Response”, Center for a New American Security (CNAS), 12 May 2017, <http://stories.cnas.org/the-return-of-marco-polos-world-and-the-u-s-military-response> (accessed in June 21, 2022).

2 Βέβια, ο συγγραφέας αναφερόταν στη δεκαετία του 1950.

3 Τριαντάφυλλος Καρατράνος, «Στρατηγική και Συμμαχίες σ’ Έναν Κόσμο που Αλλάζει», ΕΛΙΑΜΕΠ, 01 Οκτωβρίου 2021, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/09/Policy-brief-153-Karatranos.pdf> (έγινε πρόσβαση στις 25 Ιουνίου 2022).

4 Ανδρέας Γκόφας - Νικόλαος Τζιφάκης, Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική, (Αθήνα: Πεδίο, 2017), σ. 157.

5 Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα, β’ έκδοση (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009), σ. 175, 187.

6 Καρατράνος, όπ. παρ.

επίπεδο της υψηλής πολιτικής,⁷ ότι δε θα ήταν μια μάχη, αλλά «μια μακρά εκστρατεία, σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη» που οι ΗΠΑ είχαν διεξαγάγει μέχρι τότε.⁸ Το δεύτερο εξίσου σημαντικό δείγμα των μεταβολών που εξελίσσονται είναι η συμφωνία AUKUS,⁹ που φέρνει νέα στρατηγικά δεδομένα σε Ασία και Ειρηνικό, αλλά και παγκοσμίως. Πολλοί αναλυτές πιστεύουν ότι διανύουμε μια φάση ενός 2ου Ψυχρού Πολέμου και οι σινο-αμερικανικές σχέσεις φαίνεται να βρίσκονται εγκλωβισμένες σε μια «Θουκυδίδεια Παγίδα»,¹⁰ η οποία οδηγεί τις ΗΠΑ στην υιοθέτηση μιας πολιτικής ανάσχεσης της Κίνας.¹¹

Ας μην ξεχνάμε ότι η περίοδος εκείνη ήταν η κατεξοχήν εποχή όπου κυριάρχησε ο γεωπολιτικός «ρεαλισμός» και η λογική της «ψυχρής» ισορροπίας δυνάμεων, με τον κίνδυνο πάντοτε να μετατραπεί σε «θερμή» σύγκρουση, με απρόβλεπτες συνέπειες για τον πλανήτη.¹² Υπάρχουν όμως 2 βασικές διαφορές σε σχέση με τον Ψυχρό Πόλεμο. Στις μέρες μας τα κράτη είναι αλληλεξαρτώμενα σ' έναν κόσμο ο οποίος φαίνεται περισσότερο συνδεδεμένος από ποτέ. Άρα δεν είναι εύκολος ο χωρισμός τους σε αντίπαλα στρατόπεδα. Η δεύτερη διαφορά είναι ότι η Κίνα δεν έχει, προς το παρόν, τις οικονομικές, αλλά ούτε τις στρατιωτικές δυνατότητες των ΗΠΑ, καθώς και δε διαθέτει έναν αμυντικό συνασπισμό απέναντι στο NATO, όπως είχε η ΕΣΣΔ το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Όμως, με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε, ότι διανύουμε μια περίοδο στρατηγικού ανταγωνισμού,¹³ στην οποία εντάσσεται και η συμφωνία AUKUS.¹⁴

7 Παπασωτηρίου, *όπ. παρ.*, σ. 195.

8 Derek Chollet - James Goldgeier, *America Between the Wars from 11 9 to 9 11. The Misunderstood Years Between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror*, (New York: Public Affairs, 2008), p. 313.

9 Australia, United Kingdom, United States.

10 Graham Allison, “Thucydides’s Trap has been Sprung in the Pacific”, *Financial Times*, 21 August 2012, <https://www.ft.com/content/5d695b5a-ead3-11e1-984b-00144feab49a> (accessed in October 22, 2022).

11 Όπως έκαναν ενάντια στην ΕΣΣΔ κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.

12 Παναγιώτης Σωτήρης, «Η Ειδική Σχέση ΗΠΑ-Βρετανίας-Αυστραλίας, τα Πυρηνικά Υποβρύχια και η Αντιπαράθεση με την Κίνα», *In.gr*, 16 Σεπτεμβρίου 2021, <https://www.in.gr/2021/09/16/world/eidiki-sxesi-ipa-vretanias-aystralias-ta-pyrinika-yponvryxia-kai-antiparathesi-tin-kina> (έγινε πρόσβαση στις 27 Απριλίου 2022).

13 Παρά την πρόσφατη επανεκκίνηση των διαύλων επικοινωνίας μεταξύ ΗΠΑ - Κίνας, μετά την συνάντηση Τζο Μπάιντεν και Σι Τζινπίνγκ, την 14 Νοεμβρίου 2022, στο περιθώριο της Συνόδου των G20 στο Μπαλί.

14 Καρατράνος, *όπ. παρ.*

Ωστόσο, ο διαρκώς μεταβαλλόμενος κόσμος μας χαρακτηρίζεται και από κάποιες σταθερές. Όπως το ότι, το στρατηγικό ενδιαφέρον και ο ανταγωνισμός των σημαντικών δυνάμεων έχει επικεντρωθεί στην Ασία και τον Ειρηνικό, με κύριους αντιπάλους την Κίνα και τις ΗΠΑ.¹⁵ Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλέψουμε την αναβίωση της σύγκρουσης Δύσης - Ρωσίας στον πόλεμο της τελευταίας με την Ουκρανία, καθόσον θα αποτελέσει μία ακόμη σημαντική παράμετρο που θα επηρεάσει τις κινήσεις στη διεθνή σκακιέρα με απροσδόκητα αποτελέσματα, όπως η ανακοίνωση περί αύξησης αμυντικών δαπανών της Γερμανίας (100 δις ευρώ), η διαφαινόμενη παράνομη κατοχή εδάφους παρόμοια με αυτή στην Κύπρο (παρά τις πρόσφατες επιτυχίες των Ουκρανών το τελευταίο τρίμηνο του 2022), η αλλαγή της ευρωπαϊκής ενεργειακής στρατηγικής,¹⁶ η αναζωογόνηση του ευρωατλαντικού πλαισίου [αύξηση αμυντικών δαπανών, ενίσχυση της ανατολικής πτέρυγας, δέσμη μέτρων για την αντιμετώπιση επιμέρους απειλών, επισήμανση των αρχών της συμμαχίας και δυνατότητα περαιτέρω διεύρυνσης (αίτημα ένταξης Σουηδίας - Φιλανδίας)],¹⁷ κλπ.

Όσον αφορά τη Μ. Βρετανία, στην εποχή μετά το Brexit, επιδιώκει την απόκτηση σημαντικού ρόλου - επιρροής στη διεθνή πολιτική, συνεργαζόμενη πάντοτε στενά με την Αμερική. Η Γαλλία προσπαθεί να αποκτήσει τόσο στρατηγικό - γεωπολιτικό ρόλο στην Μεσόγειο και στην Αφρική, όσο και να προωθήσει την αμυντική ολοκλήρωση και κατά συνέπεια την στρατηγική αυτονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Μάλιστα, εάν την αποκτήσει, θα έχει και τη δυνατότητα παρέμβασης στις διεθνείς υποθέσεις.¹⁸ Είναι γεγονός ότι η Ευρώπη έχει εισέλθει σε μια περίοδο αναζήτησης νέου υποδείγματος για τη γεωπολιτική της υπόσταση.¹⁹ Η Γαλλία, η Ρωσία, το Ισραήλ, η Τουρκία, το Ιράν, η Αίγυπτος, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Σαουδική Αραβία και η Ελλάδα αποτελούν τα κράτη που θα επηρεάσουν

15 στο ίδιο.

16 Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Τρεις Μήνες Πολέμου: το Κακό Σενάριο και το Χειρότερο», *Liberal*, 22 Μαΐου 2022, <https://www.liberal.gr/epikairota/treis-mines-polemoy-kako-senario-kai-heirotero> (έγινε πρόσβαση στις 9 Νοεμβρίου 2022).

17 Κώστας Α. Λάβδας, «Ο Κόσμος και ο Πόλεμος - Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Κωνσταντίνος Φίλης (επιμ.), *Το Μέλλον της Ιστορίας. Πώς ο Πόλεμος της Ουκρανίας αλλάζει το Παγκόσμιο Τοπίο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2022), σ. 43, 51.

18 Καρατράνος, όπ. παρ.

19 Λάβδας, όπ. παρ., σ. 44.

τις ισορροπίες στην Εγγύς Μέση Ανατολή, στη Β. Αφρική και στην Αν. Μεσόγειο.²⁰ Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι εάν μπορούν χώρες όπως η Ελλάδα να ανταποκριθούν σ' αυτό το περιβάλλον μετάβασης και ανταγωνισμού; Μια πρώτη απάντηση μας έδωσε η στρατηγική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας - Γαλλίας. Η χώρα μας παραμένει προσηλωμένη στην πολυμέρεια και στο σεβασμό του διεθνούς δικαίου, που ορθά το επικαλείται τακτικά ως το κύριο νομικό πλαίσιο για την επίλυση των διαφορών, αλλά και στην ανάπτυξη του διαλόγου και των συνεργασιών. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Ελλάδα όχι μόνο αποτελεί μέλος της ΕΕ, αλλά έχει και στρατηγικά συμφέροντα με την Αμερική, τη Μ. Βρετανία, την Κίνα και τη Γαλλία. Επίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντικές οι παραδοσιακές σχέσεις μας με πολλές χώρες της Εγγύς Μέσης Ανατολής.²¹

Σε αυτό το πλαίσιο η παρούσα εργασία πρέπει να απαντήσει στην Ερευνητική Υπόθεση: Ποιο το ιστορικό πλαίσιο και οι εξελίξεις στις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και των χωρών της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, καθώς και της Β. Αφρικής, υπό το πρίσμα του στενού πυρήνα του «εξ ανατολών» κινδύνου έως τη διεύρυνση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας μας και των διμερών - τριγωνικών συμφωνιών από το 1974 μέχρι σήμερα; Ποιες οι δυνατότητες συνεργασίας, αλλά και οι προκλήσεις; Ποια τα σημαντικά συμπεράσματα και οι εμπειριστατωμένες προτάσεις για την ειρήνη και την ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή;

Για την παρούσα εργασία έχουν τεθεί οι παρακάτω προϋποθέσεις:

α. Οι Μεγάλες Δυνάμεις θα συνεχίσουν να έχουν στρατηγικά συμφέροντα στις χώρες της Βόρειας Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

β. Η Τουρκία θα συνεχίσει τις προκλήσεις και την επεκτατική - αναθεωρητική της πολιτική με διεκδικήσεις στην ευρύτερη περιοχή.

γ. Η Ελλάδα επιθυμεί τη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης και θα συνεχίσει να αναζητά, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, παράγοντες εξισορρόπησης.

20 Βλ. Εικόνα 1 Παραρτήματος «Α».

21 Καρατράνος, όπ. παρ.

δ. Το Κυπριακό αποτελεί κύριο ζήτημα στη διαμόρφωση των εξελίξεων στο εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον της Ελλάδας.

ε. Η ελληνική εξωτερική πολιτική θα συνεχίσει τις προσπάθειες ενίσχυσης των δεσμών και της δημιουργίας αμυντικών συμφωνιών με τις χώρες της Βόρειας Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής, για να αναχαιτίσει τις Τουρκικές προκλήσεις.

στ. Ελλάδα και Κύπρος θα εξακολουθήσουν να είναι μέλη της ΕΕ και να επηρεάζονται από τις θέσεις της.

ζ. Δε θα συντελεσθεί σημαντική πολιτική αλλαγή στα κράτη της Βόρειας Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

η. Οι χώρες της περιοχής θα συνεχίσουν τις συζητήσεις για οριοθέτηση αποκλειστικής οικονομικής ζώνης.

θ. Η Ανατολική Μεσόγειος δε διαθέτει μόνο ενεργειακά κοιτάσματα, αλλά θα αποτελέσει και έναν σημαντικό ενεργειακό κόμβο μεταξύ τριών ηπείρων.

Η Μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί με βάση τις ανωτέρω προϋποθέσεις για την απάντηση της εν λόγω Ερευνητικής Υπόθεσης είναι η κάτωθι:

α. Αρχικά θα πραγματοποιηθεί ανάλυση του σύγχρονου γεωπολιτικού περιβάλλοντος και της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο, Εγγύς και Μέση Ανατολή και Β. Αφρική.

β. Στη συνέχεια θα αναλυθούν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1974 - 2022 και ο «εξ ανατολών» κίνδυνος, αλλά και το ιστορικό, οι εξελίξεις και οι δυνατότητες των σχέσεων σημαντικών χωρών της εν λόγω περιοχής με την Ελλάδα υπό το πρίσμα της διεύρυνσης της εξωτερικής μας πολιτικής και των διμερών - τριγωνικών συμφωνιών - συνεργασιών.

γ. Τέλος, θα προκύψουν σημαντικά συμπεράσματα, που θα οδηγήσουν σε εμπεριστατωμένες προτάσεις για την ειρήνη και την ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή.

Κεφάλαιο 1: Σύγχρονο Γεωπολιτικό Περιβάλλον και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο, Εγγύς και Μέση Ανατολή και Β. Αφρική

Το Σύγχρονο Γεωπολιτικό Περιβάλλον στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρύτερη Περιοχή της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής

Το Νεο-γεωπολιτικό Περιβάλλον. Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τη Δύση η εν λόγω περιοχή, με κυριότερα ζητήματα αυτά της ενέργειας, της περιφερειακής ασφάλειας, αλλά και του μεταναστευτικού - προσφυγικού. Η Ανατολική Μεσόγειος και η ευρύτερη περιοχή της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής παρουσιάζουν συχνά γεωπολιτικές ανακατατάξεις, που οφείλονται τόσο στις εντάσεις μεταξύ ΗΠΑ - Ρωσίας, όσο και στην προσπάθεια άσκησης επιρροής της ΕΕ, αλλά και μεμονωμένων κρατών της, όπως της Γαλλίας, Ιταλίας και μέχρι πρότινος της Μ. Βρετανίας (λόγω BREXIT) με αποικιακό παρελθόν. Οι σημερινές αντιπαραθέσεις επιρροής έχουν τις βάσεις τους σε γενικευμένους και περιφερειακούς πολέμους του παρελθόντος, στην ίδρυση του Ισραήλ (1948), στην μοναχική πορεία της Αιγύπτου, στις πετρελαϊκές κρίσεις, αλλά και στην ανάδυση της φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας. Όμως, εάν συνδυαστούν με τις απροσδόκητες συμμαχίες της εποχής μας διαμορφώνουν το σύγχρονο περιβάλλον, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως νεο-γεωπολιτικό.²²

Ο Αποσταθεροποιητικός Παράγοντας στην Περιοχή. Ιδιαίτερα σημαντικό πεδίο αντιπαράθεσης και διαμόρφωσης των εξελίξεων στην περιοχή αποτέλεσε ο εμφύλιος στη Λιβύη, που ξεκίνησε με την εκτέλεση του δικτάτορα Μουαμάρ Καντάφι (2011). Όμως, άρχισε να παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις μετά την παρέμβαση της Τουρκίας (2018), προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις της Ρωσίας, η οποία εκτός του ότι έχει ιστορικές σχέσεις με τη Λιβύη (περίπου 60 χρόνια), ήταν παρούσα και στις διαμάχες μεταξύ των φυλών για την εξουσία. Αλλά και των χωρών της ΕΕ, με πρώτη τη Γαλλία, η οποία άρχισε να προβληματίζεται για την επιθετική πολιτική της Τουρκίας στη Βόρεια Αφρική και στη περιοχή του Σαχέλ, είτε χρησιμοποιώντας μισθοφόρους, είτε με κοινωφελή ιδρύματα που προάγουν τον μουσουλμανικό ριζοσπαστισμό. Παράλληλα, έχουμε τις προκλητικές της ενέργειες

22 Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου, «Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο: Ένας Νέος Γεωπολιτικός Παράγοντας», Εθνικές Επάλξεις, τεύχος 131, Ιανουάριος-Μάρτιος 2020, σ. 56, 59.

σε Ελλάδα και Κύπρο, που έφτασαν μέχρι και την εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού, αλλά και την προσπάθεια αναθέρμανσης θρησκευτικών ζητημάτων, προκειμένου να καταστεί ηγετίδα δύναμη του μουσουλμανικού κόσμου. Βέβαια οι προθέσεις της αντιμετωπίζονται με δυσπιστία από τα ισλαμικά κράτη, καθόσον δεν ταυτίζεται με αυτά εθνολογικά και επιπλέον, προσπαθεί διαχρονικά να εργαλειοποιήσει το κοινό θρήσκευμα προκειμένου να πετύχει τις εκάστοτε επιδιώξεις της. Επίσης, η Τουρκία, μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην περιοχή, θέλησε να διαταράξει τα συμφέροντα των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και της ΕΕ, με την υπογραφή του τουρκολιβυκού «Μνημονίου Συνεργασίας», θέτοντας σε κίνδυνο τα σχέδια γεωτρήσεων των εταιριών, αλλά και αυτά των αγωγών (όπως ο EastMed). Είναι ξεκάθαρο ότι η Τουρκία έχει αναδειχθεί σε κύριο αποσταθεροποιητικό παράγοντα της περιοχής και κίνδυνο για την περιφερειακή ασφάλεια.²³

Το Κενό στη Διεθνή Διπλωματία και οι Απροσδόκητες Συνεργασίες.

Ιδιαίτερα κατά την προεδρία Ντόναλντ Τράμπ, όπου η Αμερική εξαιτίας εσωτερικών και οικονομικών ζητημάτων, τα οποία αυξήθηκαν με την παγκόσμια πανδημία, επικεντρώθηκε σε αυτά με αποτέλεσμα να προκύψει κενό στη διεθνή διπλωματία. Αυτό το εξέλαβε η Τουρκία ως συναίνεση στα σχέδιά της και προσπάθησε να το εκμεταλλευτεί. Όμως και ο τωρινός πρόεδρος των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν φαίνεται να έχει στρέψει το ενδιαφέρον του προς την Κίνα. Έτσι, χώρες όπως τα ΗΑΕ και η Σαουδική Αραβία, που έδειξαν πρόθυμες να γεφυρώσουν το χάσμα με το Ισραήλ μετά την αραβική άνοιξη, είναι πλέον διατεθειμένες να κάνουν το επόμενο βήμα. Σε αυτές τις απροσδόκητες συνεργασίες που συμμετέχει και η χώρα μας, εκμεταλλεζόμενη την επιφύλαξη, αλλά και δυσαρέσκεια των ισλαμικών κρατών έναντι της Τουρκίας, έρχεται να προστεθεί και η αντίδραση της Γαλλίας,²⁴ η οποία παραμένει ως μόνη πυρηνική δύναμη της Ευρώπης (μετά το Brexit) και, εν πολλοίς, η μόνη στρατιωτική δύναμη με παγκόσμια σημασία.²⁵ Ο ιστορικά στρατηγικός φίλος της Ελλάδας, δεν φαίνεται διατεθειμένος να ανεχθεί την Τουρκία και

23 Άννα Κωνσταντινίδου - Νικόλαος Μαλαχίας, «Διπλωματία και Στρατιωτική Ισχύς: Οι Δύο Βασικοί Πυλώνες της Ελληνικής Αποτρεπτικής Ισχύος Έναντι της Τουρκίας», Διακλαδική Επιθεώρηση, τεύχος 50, Μάρτιος - Ιούνιος 2021, σ. 2-7.

24 στο ίδιο.

25 Λάβδας, Ο Κόσμος και ο Πόλεμος - Ευρωπαϊκή Ένωση, σ. 47-48.

αναπροσαρμόζει την εξωτερική του πολιτική, που για δεκαετίες ήταν προσηλωμένη στο περιβάλλον της ΕΕ. Έτσι, στοχεύει σε πολυεπίπεδες συμμαχίες - συνεργασίες στην ευρύτερη περιοχή με πιο πρόσφατη την αμυντική συμφωνία με τη χώρα μας.²⁶

Τουρκική Ανασφάλεια - Ελληνική Αξιοπιστία. Μπορεί η Τουρκία να παρουσιάζεται ως σημαντική περιφερειακή δύναμη (π.χ. μέλος των G20 με ενδιαφέρον για ένταξη στις BRICS,²⁷ διαμεσολάβησε στη συμφωνία Ρωσίας - Ουκρανίας για τη μεταφορά σιτηρών, κλπ), αλλά στην πραγματικότητα θεωρεί ότι είναι αναλώσιμη απέναντι στη διεθνή διπλωματία. Η ανασφάλειά της φαίνεται στο ότι διαμορφώνει την εξωτερική της πολιτική στο ευρύτερο γεωπολιτικό περιβάλλον με συνεχή προκλητικότητα έναντι των γειτόνων της, θεωρώντας ότι διακυβεύονται συμφέροντα που αφορούν την εθνική της επιβίωση. Αυτή ενισχύεται από τη μη εμπλοκή της στα ενεργειακά δρώμενα της Ανατολικής Μεσογείου, καθόσον προτίμησε να χειριστεί το ζήτημα με ηγεμονικούς όρους (Τουρκολιβυκό Μνημόνιο) αντί της ισότιμης συμμετοχής. Επιπλέον, διέρρηξε τις σχέσεις της με Αίγυπτο - Ισραήλ, απέκτησε μια προβληματική σχέση με την ΕΕ λόγω προσφυγικού - μεταναστευτικού και βρέθηκε αντιμέτωπη με την Αμερική για την προμήθεια των S - 400 από τη Ρωσία και τη διαφαινόμενη χρησιμοποίησή της από την τελευταία ως ενεργειακό κόμβο. Από την άλλη πλευρά η Ελλάδα έχει το ισχυρό πλεονέκτημα της γεωγραφικής της θέσης, αποτελεί μια από τις πιο σταθερές γεωπολιτικά χώρες στην περιοχή και ένα από τα παλαιότερα μέλη του NATO και της ΕΕ. Επίσης, έχει να εμπλακεί σε πόλεμο με την Τουρκία από το 1922, διαθέτει ένα από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην περιοχή (παρά τα 10 έτη οικονομικής κρίσης) και στέρεους δημοκρατικούς θεσμούς. Έτσι φαίνεται να αναβαθμίζεται η θέση της Ελλάδας στη διεθνή διπλωματία, καθόσον με υψηλή αξιοπιστία έχει τη δυνατότητα να διαπραγματευτεί με χώρες που μέχρι πρότινος ήταν αντίπαλοι,²⁸ χωρίς να περιθωριοποιείται ή να υφίσταται κυρώσεις.

26 Κωνσταντινίδου - Μαλαχίας, Δύο Βασικοί Πυλώνες της Ελληνικής Αποτρεπτικής Ισχύος, σ. 2-7.

27 Η άνοδος διάφορων περιφερειακών δυνάμεων συνδυάστηκε με μια προσπάθεια ανάδειξής τους στη διεθνή σκηνή και οδήγησε στη δημιουργία της ομάδας των BRICS, που προέρχεται από τα αρχικά γράμματα των κρατών: Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Νότια Αφρική.

28 Μπότσιου, Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο, σ.58-60.

Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στο Περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου, Εγγύς και Μέσης Ανατολής: Σταθερές και Μεταβλητές

Η Στρατηγική Αναβάθμιση της Ελλάδας. Το περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου, Εγγύς και Μέσης Ανατολής αποτελεί τη νέα «γεωπολιτική γειτονιά» και της χώρας μας, στην οποία βρίσκεται μια τεράστια σε έκταση θαλάσσια ζώνη από τη Λιβύη στα δυτικά, μέσω Αιγύπτου αλλά και μέσω Κύπρου, μέχρι ανατολικά τις θάλασσες του Ισραήλ, του Λιβάνου και της Συρίας. Στις μέρες μας η ζώνη αυτή μετατρέπεται σταδιακά σε χώρο συνάντησης των αμοιβαίων θαλάσσιων συνόρων μας και άρα κοινό γεωπολιτικό μας όριο. Έτσι, το γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό δυναμικό της περιοχής αυξάνεται συνεχώς σε σημασία μέσω της εκμετάλλευσης της ΑΟΖ και της στρατηγικής αναβάθμισης της Ελλάδας ξεπερνώντας την αξία της άμεσης προς Βορρά γειτονιάς μας, των Βαλκανίων. Η χώρα μας φαίνεται να επιστρέφει μετά από την οικονομική κρίση και να προσπαθεί να αποκτήσει ρόλο σημαντικού περιφερειακού παίκτη στην εν λόγω περιοχή, όπου διαχρονικά ήταν παρούσα σε όλες τις ιστορικές περιόδους ακμής του Ελληνισμού. Αντί να περιμένουμε την ολοκλήρωση των διερευνητικών επαφών με την Τουρκία για τα ζητήματα του Αιγαίου (όποτε γίνονται) και εν τω μεταξύ να αποδυναμώνονται σταδιακά, από τη μη χρήση τους, τα εθνικά μας δικαιώματα (και να μην αντλούνται τα οφέλη τους), φαίνεται να προτιμάται η μέθοδος της βήμα προς βήμα τμηματικής επίλυσης. Μέσω διμερών συνομιλιών και «προαγωγής της συνεργασίας στο ιδιαίτερο γειτονικό μας περιβάλλον»²⁹ με καθένα χωριστά από τα κράτη που το απαρτίζουν, καθώς και σύναψης σχετικών συμφωνιών. Έτσι οι διμερείς σχέσεις συνεχώς αναβαθμίζονται, όπως και το πολιτικό και διπλωματικό μας ενδιαφέρον.³⁰

Η Διπλωματική μας Εμβέλεια, ο Ρόλος της Κύπρου και η Αποτρεπτική Προοπτική της Τουρκικής Επιθετικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερα σημαντική είναι η Αίγυπτος ως ηγέτιδα δύναμη του αραβικού κόσμου, πανάρχαιος γείτονας και εταίρος μας, αλλά και ισχυρή στρατιωτική δύναμη, η οποία φαίνεται να κερδίζεται διπλωματικά για την Ελλάδα. Όπως και η Σαουδική Αραβία που βλέπει

29 Γεώργιος Βοσκόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Από τον 20ο στον 21ο Αιώνα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σ. 19.

30 Γιάννης Βαληνάκης, *Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών. Το Σχέδιο «Ελλάς επί Τέσσερα»*, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2020), σ. 294-295.

την Τουρκία ανταγωνιστικά για την ηγεσία του σουνιτικού μουσουλμανικού κόσμου και τα ΗΑΕ που δυσανασχετούν στην στήριξή της στο πολιτικό Ισλάμ. Κάτι ανάλογο ισχύει για την Ιορδανία,³¹ αλλά και για το Ισραήλ, παρά των επί δεκαετιών ισχυρών και μάλιστα, διμερών στρατιωτικών δεσμών με την Τουρκία. Με τις άλλες χώρες της εν λόγω περιοχής η Ελλάδα δε θα αποκτούσε βέβαια κοινά θαλάσσια σύνορα. Όμως, η χώρα μας λόγω της ειδικής σχέσης με την Κυπριακή Δημοκρατία, αλλά και των υποχρεώσεων της ως εγγυήτριας δύναμης, μέσω της θεσμοθετημένης κυπριακής ΑΟΖ, αποκτά έμμεσα ρόλο και υποχρεώσεις στήριξης της Μεγαλονήσου σε μια μεγάλη ζώνη γύρω από αυτή, που φτάνει μέχρι τα θαλάσσια όρια της τελευταίας με το Ισραήλ, τον Λίβανο, αλλά και τη Συρία. Η σταδιακή εμφάνιση πολλά υποσχόμενων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων απέδειξε τα κοινά πλέον συμφέροντα Ελλάδας - Κύπρου με την Αίγυπτο, αλλά και το Ισραήλ, που βέβαια μετά τις ανατροπές στις διμερείς σχέσεις των δύο τελευταίων με την Τουρκία έγιναν όχι μόνο πιο ορατά, αλλά οδήγησαν και στην αύξηση της τουρκικής επιθετικότητας. Οι ανατροπές αυτές επέτρεψαν κατά συνέπεια την σταδιακή και ελπιδοφόρα επέκταση των νέων τριμερών σχημάτων διαβούλευσης από γενικές συζητήσεις σε μικρά βήματα προς ουσιαστική συνεργασία, για την καλύτερη από κοινού αξιοποίηση των κοιτασμάτων, αλλά και την προστασία τους από την τουρκική επιβουλή, έστω και σε επίπεδο αποτροπής. Μέσω της ειδικής σχέσης με την Κύπρο και των διμερών συμφωνιών οριοθέτησης ΑΟΖ με τους γείτονές της, η διπλωματική εμβέλεια της Ελλάδας επεκτείνεται πλέον αναγκαστικά σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και πέρα από αυτή.³²

Έτσι ανοίγεται για την ελληνική διπλωματία ένας νέος, ιστορικός και φιλόδοξος ρόλος, που φαίνεται να υπηρετεί ρεαλιστικά με σχέδιο και πρωτοβουλίες αξιοποιώντας τον ευρωπαϊκό πολλαπλασιαστή ισχύος της. Επιδιώκει, πέρα από όσα μπορούν να αποδώσουν τα τοπικά σχήματα συνεργασίας, να συνδυάσει ακόμη πιο αποτελεσματικά το νέο ρόλο Ελλάδας - Κύπρου με την ευρωπαϊκή συμμετοχή τους και άρα με την αποτρεπτική, αλλά και ενεργειακή προοπτική της ΕΕ στην Αν. Μεσόγειο. Κανείς δεν θα ήθελε να δει μια εκβιαστική Τουρκία να επεκτείνει τις θαλάσσιες ζώνες της εις βάρος όλων των γειτόνων της και να μετατραπεί σε

31 Εμβάθυνση συνεργασίας μετά την τριμερή Σύνοδο Κορυφής Ελλάδας-Κύπρου-Ιορδανίας (2021).

32 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 295-296.

αεροναυτική κυρίαρχο της Ανατολικής Μεσογείου με την τελευταία σε ρόλο τουρκικής λίμνης. Όμως από εκεί μέχρι να διασφαλιστεί πραγματική στήριξη με αξιόπιστη αποτρεπτική ισχύ, ο δρόμος είναι μακρύς. Απαιτούνται προσεκτικές, έγκαιρες και λεπτές κινήσεις, για να αποφευχθούν συμφωνίες της Τουρκίας με χώρες της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Λιβύη, η οποία αποτελεί κεντρικό γεωπολιτικό μας στόχο λόγω και του πρόσφατου «Μνημονίου Συνεργασίας»³³ με την Τουρκία. Οι ισορροπίες και συμμαχίες σε αυτήν την πλευρά του κόσμου είναι εύθραστες. Απαιτείται η δημιουργία κοινών συμφερόντων με διάρκεια χρόνου, που θα προσδώσουν σταθερότητα και προοπτική στις σχέσεις μας στην Ανατολική Μεσόγειο.³⁴

Γέφυρα της Δύσης η Ναυτική και Ιστορική μας Ταυτότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ενισχυτικό παράγοντα αποτελεί η ναυτιλιακή μας δύναμη, που είναι η μεγαλύτερη στον κόσμο και αυξάνεται με σταθερούς ρυθμούς, ελέγχοντας σχεδόν το 20% της παγκόσμιας χωρητικότητας και περίπου το 60% της ΕΕ. Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό ένα από τα πιο σύγχρονα και ασφαλέστερα παγκοσμίως αναδεικνύει τη ναυτική μας ταυτότητα, η οποία χαρακτηρίζεται όχι μόνο από εμπειρία, λόγω της μακροχρόνιας ελληνικής παράδοσης, αλλά και από τεχνογνωσία. Έτσι, η ναυτιλία μας, ως βασικός παράγοντας της παγκόσμιας οικονομίας και σημαντικός πυλώνας του διεθνούς εμπορίου, μπορεί να καταστήσει τη χώρα μας γέφυρα της Δύσης στο περιβάλλον της Ανατολικής Μεσογείου, Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Όπως και η αποδοχή της από τον αραβικό κόσμο, λόγω της ιστορικής μας ταυτότητας. Η αποαποικιοποίηση απελευθέρωσε τους λαούς της περιοχής και αποδυνάμωσε τον επεκτατισμό της Ευρώπης (κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), αλλά έγινε και απρόθυμα από τις δύο βασικές αποικιοκρατικές δυνάμεις, τη Γαλλία και τη Μ. Βρετανία (τις δεκαετίες 1960 και 1970). Όμως, η χώρα μας εάν και αποτελεί μέρος της Ευρώπης δεν βαρύνεται από το αποικιακό παρελθόν των κρατών της, αλλά ούτε από το κατακτητικό των οθωμανών. Μάλιστα, συγκρουστήκαμε με αυτές τις δυνάμεις σε Ελλάδα και Κύπρο. Ακόμα πρέπει να προστεθεί η προσωρινή αποχώρησή μας από το NATO (1974 - εισβολή στην Κύπρο), κάτι που ικανοποίησε

33 Βλ. Εικόνες 2 έως 7 Παραρτήματος «Α».

34 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 295-296.

τον αραβικό αντιαμερικανισμό κατά την πετρελαϊκή κρίση,³⁵ αλλά και η αντίθεσή μας με τους συμμάχους μας στη Δύση, για τη διατήρηση ψυχρών σχέσεων με το Ισραήλ (έως το 1990). Έτσι, αυτές οι ενέργειες της Ελλάδας έφεραν την προάσπιση των οικονομικών συμφερόντων της στην εν λόγω περιοχή και τη στήριξη του αραβικού κόσμου στον ΟΗΕ.³⁶ Τέλος, από τις σταθερές και μεταβλητές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής που προανέφερα, διαπιστώνουμε ότι ο στρατηγικός μας σχεδιασμός βρίσκεται στις σωστές διαστάσεις, καθόσον φαίνεται να περιλαμβάνει την ορθή διάγνωση του περιβάλλοντος ασφαλείας, των ευκαιριών και των κινδύνων που προκύπτουν.³⁷

35 ΗΑΕ-Σαουδική Αραβία δεν μας συμπεριέλαβαν στο πετρελαϊκό μποϊκοτάζ της δεκαετίας του 1970.

36 Μπότσιου, Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο, σ.56, 59.

37 Αθανάσιος Πλατιάς, «Ο Σχεδιασμός της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», στο Δημήτρης Κ. Κώνστας - Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας (επιμ.), Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι, (Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1994), σ. 159.

Κεφάλαιο 2: Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1974 - 2022 και ο «εξ Ανατολών» Κίνδυνος

Μετατόπιση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής από τον «εκ Βορρά Κίνδυνο» στον «εξ Ανατολών»

Την μεταπολεμική περίοδο 1949 - 74 κυριαρχούσαν στον διπλωματικό - στρατηγικό σχεδιασμό μας οι απειλές στον άξονα Ανατολής - Δύσης, γνωστές ως «από Βορρά κίνδυνος». Η πιθανότητα εμπλοκής της χώρας μας σε μια παγκόσμια αντιπαράθεση έφερνε σε δεύτερη μοίρα τα υπόλοιπα θέματα της εξωτερικής μας πολιτικής. Όμως, από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1970 η Τουρκία ξεκίνησε μια συστηματική πολιτική αμφισβητήσεων - διεκδικήσεων σε βάρος των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας, προκειμένου να προκαλέσει τη μεταβολή του εδαφικού status quo, το οποίο καθορίζεται σε διεθνείς συνθήκες, με κυριότερη τη Συνθήκη της Λωζάννης, καθώς και του νομικού καθεστώτος σε εναέριο και θαλάσσιο χώρο, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο (ΔΔ), αλλά και το Δίκαιο της Θάλασσας (ΔΘ). Η έναρξη της πολιτικής αυτής, η οποία άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, δεν είναι τυχαίο ότι σηματοδοτείται από την εμφάνιση των πρώτων διεκδικήσεων σε βάρος της ελληνικής υφαλοκρηπίδας (1973). Όμως, η μετατόπιση της εθνικής μας διπλωματίας από τον «εκ Βορρά» στον «εξ Ανατολών» κίνδυνο ήρθε με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο (1974). Αναμφίβολα, ξεκινάει μια περίοδος, επέκτασης των τουρκικών διεκδικήσεων, όπου οι διαφορές μεταξύ των δύο χωρών, ακόμη και σήμερα, εγείρουν σημαντικές ανησυχίες και ενδέχεται να απειλήσουν σοβαρά την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή, γι' αυτό και η συζήτηση για την ειρηνική επίλυση τους πρέπει να παραμένει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, συνυφασμένη με το γενικότερο ζήτημα της εφαρμογής του ΔΔ που συχνά δοκιμάζεται από αλαζονικές επιλογές ορισμένων κρατών.³⁸

38 Στέλιος Περράκης, «Η Ελλάδα και η Χάγη: Υφαλοκρηπίδα, Κυπριακό, Σκόπια και Γερμανικές Αποζημιώσεις», Foreign Affairs (Hellenic Edition), 14 Δεκεμβρίου 2012, <http://foreignaffairs.gr/articles/69086/stelios-perrakis/i-ellada-kai-i-xagi?page=show> (έγινε πρόσβαση στις 27 Ιουλίου 2022).

Η Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο το 1974

Το αρχικά αποικιοκρατικό Κυπριακό πρόβλημα, εξελίχθηκε σε πεδίο σύγκρουσης Ελλάδας - Τουρκίας και μετά το 1974, σε διεθνές πλέον ζήτημα. Η εθνική τραγωδία της τουρκικής εισβολής³⁹ είχε ως αποτέλεσμα την εθνοκάθαρση των Ελληνοκυπρίων και την κατοχή του 35% της Μεγαλονήσου. Τα τετελεσμένα που δημιούργησε η Τουρκία στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρά τη φραστική καταδίκη τους από το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΟΗΕ), καθώς και από άλλα διεθνή όργανα, μοιάζουν προσωρινά, όμως, τα βλέπουμε ακόμα και σήμερα, καθόσον επηρεάζουν τις όποιες προσπάθειες για επίλυση των διαφορών. Η προεκτεινόμενη αποτροπή (έναντι εχθρικών εισβολών κατά τρίτων χωρών)⁴⁰ της Ελλάδας προς την Κύπρο αντιμετώπιζε διαχρονικά δυσκολίες, λόγω της μεγάλης απόστασης, αλλά και του κινδύνου ταυτόχρονης τουρκικής επίθεσης σε Έβρο και Αιγαίο. Παρ' όλα αυτά η άμυνα της Μεγαλονήσου ήταν σαφώς πιο αποτελεσματική την περίοδο που είχε αποσταλεί κρυφά μια μεραρχία από την Κυβέρνηση του Γεώργιου Παπανδρέου. Όμως, το 1967, παρά το ότι η στρατιωτική δικτατορία στην Ελλάδα αποσύρει τα περισσότερα τμήματά της (μετά την κρίση στην Κοφίνου) παραμένει η απόβαση και εισβολή στην Κύπρο δύσκολη υπόθεση για την Τουρκία, καθόσον η χώρα μας είχε προβεί σε μια διεθνή διπλωματική εκστρατεία καταδίκης των σχεδίων της γείτονος (εξασφάλιση γνωμοδοτήσεων - ψηφισμάτων των Ηνωμένων Εθνών, πολιτικών δηλώσεων τρίτων κρατών, κλπ), αλλά και στη διατύπωση της απειλής για κλιμάκωση μιας πιθανής σύγκρουσης στη Μεγαλόνησο σ' έναν γενικό πόλεμο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν θεωρήθηκε ποτέ ως αυτονόητο και αυτόματο, λόγω των αποτρεπτικών παραγόντων της ελληνικής μειονότητας σε Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο, αλλά και του ανοχύρωτου των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου.⁴¹

Έτσι το καλοκαίρι του 1974, μετά το πραξικόπημα και την εμφύλια διαμάχη των Ελληνοκυπρίων, αλλά και την αδυναμία της χώρας μας να υποστηρίξει αμυντικά την Κύπρο, οι Τούρκοι πραγματοποιούν την στρατιωτική εισβολή του «Αττίλα - 1»

39 Βλ. Εικόνα 8 Παραρτήματος «Α».

40 Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008), σ. 24.

41 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 24-26.

και «Αττίλα - 2». Τα στρατεύματά τους ήταν πλέον εγκατεστημένα στο νησί καθιστώντας δύσκολη την αποτελεσματική άμυνα ακόμη και των ελεύθερων εδαφών. Η τουρκική ηγεσία γνωρίζοντας την στρατηγική και στρατιωτική υπεροχή της στο νησί παραμένει ανυποχώρητη σε οποιαδήποτε λύση που δεν θα ικανοποιεί τις απαιτήσεις της και προσπαθεί να την μετατρέψει σε διπλωματική επιτυχία. Έκτοτε, η Τουρκία μετακινείται από ομοσπονδιακές σε συνομοσπονδιακές θέσεις, απαιτώντας την εξίσωση του 80% των ελληνοκυπρίων με την τουρκοκυπριακή μειονότητα του 18%, που ζητά να αναγορευθεί σε ισότιμη κοινότητα. Οι διεθνείς μεσολαβητικές προσπάθειες προκαλούν την απογοήτευση των Κυπρίων, καθόσον γέρνουν όλο και περισσότερο προς τις τουρκικές θέσεις. Η σαφής υποχώρηση του στοιχείου της δίκαιης λύσης αποτυπώνεται σε κάθε νέα παρέμβαση του «διεθνή παράγοντα».⁴²

Η Επέκταση των Τουρκικών Διεκδικήσεων

Η Αρχή με το Ζήτημα της Υφαλοκρηπίδας.⁴³ Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, που έφερε την πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα, άλλαξε τα δεδομένα στις διμερείς μας σχέσεις φέρνοντας στο επίκεντρο το Αιγαίο. Βέβαια οι αμφισβητήσεις της κυριαρχίας μας είχαν ξεκινήσει από το 1973 με τη σχετική αρμοδίως ληφθείσα απόφαση της Τουρκίας, που έδωσε στην Εταιρία Πετρελαίων ΤΡΑΟ (κρατικό όργανο) άδεια για διεξαγωγή ερευνών⁴⁴ επί της υφαλοκρηπίδας μας δυτικά των ελληνικών νησιών του Αν. Αιγαίου, καθόσον ήταν επιτακτική η ανάγκη εξεύρευσης νέων ενεργειακών πηγών, λόγω της πετρελαϊκής κρίσης. Για να μπορέσει η Τουρκία να διεκδικήσει τη μισή υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, έλαβε ως βάσεις για τη μέτρηση τις ακτές, αφενός της ηπειρωτικής Ελλάδας και αφετέρου της Μικράς Ασίας, αγνοώντας πλήρως την ύπαρξη των ελληνικών νησιών. Έκτοτε, οι επανειλημμένες τουρκικές απόπειρες παραβίασης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας επί της υφαλοκρηπίδας της, με θεωρίες περί «φυσικής προέκτασης»⁴⁵ (άποψη μέχρι και τη

42 στο ίδιο.

43 Βλ. Εικόνα 9 Παραρτήματος «Α».

44 Ηλίας Κρίστης, Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Χώρα μας, (Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακκούλα Α.Ε., 2011), σ. 16.

45 Η μορφολογία του βυθού της θάλασσας στο Αιγαίο δημιουργεί κατά τη γείτονα τουρκικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας, καθόσον σε όλο το μήκος των μικρασιατικών ακτών βρίσκονται υποθαλάσσιες αβαθείς εκτάσεις, οι οποίες αποτελούν τη «φυσική προέκταση» της Ανατολίας και συνεπώς την ηπειρωτική της υφαλοκρηπίδα. Τα ελληνικά νησιά που βρίσκονται

δεκαετία του 1980) και «ευθυδικίας»⁴⁶ (επιθυμεί να υπάρξει μια κρίση ως προς τι μπορεί να θεωρηθεί γενικώς ως δίκαιο ή άδικο), έχουν αποτελέσει σοβαρότατο σημείο τριβής στις διμερείς σχέσεις, φέρνοντας τις 2 χώρες ακόμα και στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης. Η Ελλάδα έφερε το ζήτημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας (1976), ενώ παράλληλα προσέφυγε μονομερώς στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔΧ), όπου η Τουρκία, μη αναγνωρίζοντας τη δικαιοδοσία του, δεν την ακολούθησε. Επισημαίνεται ότι, ο θεσμός της υφαλοκρηπίδας συζητήθηκε εκτενώς κατά τη 3η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ (1973 - 1982), για το ΔΘ, που κατέληξε όσον αφορά την οριοθέτηση της και στο άρθρο 83, το οποίο δεν προσδιορίζει συγκεκριμένους κανόνες⁴⁷ και έχει ως ζητούμενο την εξεύρεση μιας δίκαιης λύσης (υλοποίηση συμφωνίας επί τη βάση του ΔΔ, όπως προβλέπει το άρθρο 38 του καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης).⁴⁸ Έκτοτε, πάγια θέση της χώρας μας ως προς τη μέθοδο οριοθέτησης των θαλασσίων ζωνών, αποτελεί η αρχή της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής, συμπεριλαμβανομένης και της υφαλοκρηπίδας, που συνιστά τη μόνη διαφορά επιδεκτική δικαιοδοτικής επίλυσης με τη γείτονα, με την παραπομπή του ζητήματος στο ΔΔΧ.

Προσπάθεια Μετατόπισης Ορίων FIR Αθηνών - Ζώνης Έρευνας Διάσωσης. Κατά τη διάρκεια της κυπριακής κρίσης, η Τουρκία είχε εκδώσει την αγγελία προς τους αεροναυτιλλομένους (NOTAM) 714, με την οποία ζητούσε από τα αεροσκάφη που πετούσαν στο Ανατολικό Αιγαίο να αναφέρουν τις πτήσεις τους στα τουρκικά κέντρα ελέγχου κυκλοφορίας (FIR, δηλαδή περιοχές πληροφοριών

κοντά στις μικρασιατικές ακτές αποτελούν απλές «προεξοχές» του βυθού και επικάθονται της τουρκικής υφαλοκρηπίδας.

46 Η αρχή της ευθυδικίας (equity), προβλέπεται στο καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου. Είναι μια από τις γενικές αρχές του δικαίου. Υπάρχουν 3 δυνατές εφαρμογές της: α. Δυνατότητα επιλογής μεταξύ διαφορετικών ερμηνειών του δικαίου. β. Δυνατότητα να διευκρινίζονται διά της ευθυδικίας κανόνες δικαίου των οποίων το περιεχόμενο είναι πολύ γενικό ή να καλύπτονται κενά του δικαίου. γ. Δυνατότητα απαλύνσεως της εφαρμογής ενός κανόνα δικαίου για εξωδικαστικούς λόγους (contra legem).

47 Άγγελος Συρίγος - Θάνος Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας. Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο. Αλφαβητάρι των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, (Αθήνα: Εκδόσεις Καθημερινές Μον. Α. Ε., 2020), σ. 43-45, 47.

48 Γρηγόρης Ι. Τσάλτας - Μαριάνθη Κλαδή Ευσταθοπούλου, Το Διεθνές Καθεστώς των Θαλασσών και των Ωκεανών, (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2003), σ. 441.

πτήσεως) Κωνσταντινούπολης και Άγκυρας.⁴⁹ Η ενέργεια αυτή προσέκρουσε σε σαφείς αποφάσεις του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO), ο οποίος είχε οριοθετήσει τις περιοχές τεχνικής δικαιοδοσίας των ευρωπαϊκών κρατών (1952) και είχε χαράξει τα όρια ανάμεσα στο FIR Αθηνών και τα αντίστοιχα τουρκικά, με μια γραμμή που διερχόταν από Βορρά προς Νότο το Αιγαίο ανάμεσα στα ανατολικότερα ελληνικά νησιά και τα μικρασιατικά παράλια. Η τουρκική προσπάθεια μετατόπισης του διαχωριστικού ορίου ευθύνης (1974), για τις πτήσεις των αεροσκαφών δυτικότερα, ήταν φυσικό να προσκρούσει στην ελληνική αντίδραση, που εκφράστηκε με την κήρυξη όλου του Αιγαίου ως επικύνδυνης περιοχής. Το αποτέλεσμα ήταν να διακοπούν για ένα διάστημα όλες οι αεροπορικές συγκοινωνίες ανάμεσα στις δύο όχθες του Αιγαίου και η επικοινωνία να γίνεται μέσω τρίτων χωρών.⁵⁰

Παρόμοιο ζήτημα με αυτό του FIR είναι η οριοθέτηση περιοχών ευθύνης για έρευνα και διάσωση (αεροπορική - θαλάσσια), όπου για τη χώρα μας ταυτίζονται σύμφωνα με την ανακοίνωσή της στον Διεθνή Ναυτιλιακό Οργανισμό (1975), αλλά και με την διατύπωση της σχετικής επιφύλαξής της κατά την υπογραφή της Σύμβασης του Αμβούργου (1979). Η Τουρκία θεώρησε την εν λόγω επιφύλαξη ανυπόστατη και διχοτόμησε παράνομα το Αιγαίο στον 25ο Μεσημβρινό (1982), όπου αργότερα συμπεριέλαβε και τα κατεχόμενα της Κύπρου (1989).⁵¹ Η προσπάθειά της για ανατροπή των ορίων του FIR Αθηνών έγκειται στην παρουσίαση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων της και της πιθανής αδυναμίας της χώρας μας να ανταποκριθεί σε ατυχήματα στην περιοχή έρευνας - διάσωσης. Το εν λόγω ζήτημα μπορεί να μην είναι τόσο σημαντικό στις σχέσεις μας με την Τουρκία, αλλά δείχνει ότι ακόμα και τέτοιου είδους διαφορές δημιουργούν καθημερινές εντάσεις στο Αιγαίο.⁵²

Η Αμφισβήτηση του Ελληνικού Εναέριου Χώρου. Η Τουρκία, όμως, δεν εγείρει μόνο τις εν λόγω απαιτήσεις, αλλά αναζητεί νέα πεδία αντιπαράθεσης και το 1975 αμφισβητεί το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου (10 ν. μ. σύμφωνα με το

49 Βλ. Εικόνα 10 Παραρτήματος «Α».

50 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 30-31.

51 Βλ. Εικόνα 11 Παραρτήματος «Α».

52 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 28.

Π.Δ. της 6/18 Σεπτεμβρίου 1931)⁵³ ταυτίζοντας τα όριά του με αυτά των χωρικών υδάτων (6 ν. μ.). Η Τουρκία βασιζόμενη στη Σύμβαση για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία (Σικάγο/1944) θεωρεί ότι η διαφορά της έκτασης μεταξύ αιγιαλίτιδας ζώνης και εναέριου χώρου της Ελλάδος έρχεται σε αντίθεση με το ΔΔ. Έτσι, οι παραβιάσεις του τελευταίου πολλαπλασιάζονται σταδιακά από τη γείτονα και συνεχίζονται μέχρι τις μέρες μας. Η εξωτερική μας πολιτική αντικρούει συστηματικά την τουρκική αυθαιρεσία με επιχειρήματα που αφορούν τη σιωπηρή αποδοχή της εθνικής μας δικαιοδοσίας από τη γείτονα μέχρι το 1974, περί του «δυνάμενου το μείζον δύναται και το έλασσον» (δικαίωμα επέκτασης χωρικών μας υδάτων στα 12 ν. μ.), κλπ. Βέβαια τέτοια επιχειρήματα προσφέρουν νομική βάση για συγκεκριμένο δικαίωμα, παρά μόνο όταν ασκηθούν.⁵⁴

Το Καθεστώς Αποστρατιωτικοποίησης των Νησιών. Την άνοιξη του 1975, διευρύνονται οι τουρκικές πιέσεις ακόμη περισσότερο, καθόσον θεωρούν ότι παραβιάζουμε (μετά το 1964) το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και μας καταγγέλλουν συστηματικά,⁵⁵ για παραβίαση των διεθνών συνθηκών που την επιβάλλουν.⁵⁶ Αντιστοίχως, η Ελλάδα αποδέχεται ότι προχώρησε σε στρατιωτικοποίηση των νησιών, όμως, θεωρεί, ότι η παραβίαση είναι συμβατή με το ΔΔ και επιβεβλημένη από τις πραγματικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, η χώρα μας διαχρονικά επικαλείται ότι το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης της Λήμνου και της Σαμοθράκης έληξε με τη Σύμβαση του Μοντρέ (1936), η οποία επέτρεψε τον επανεξοπλισμό της ζώνης των Στενών. Όσον αφορά για τα υπόλοιπα νησιά του Αν. Αιγαίου, προηγήθηκε η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ακολούθησε η ίδρυση της Στρατιάς Αιγαίου στη Σμύρνη, με μεγάλο αριθμό αποβατικών σκαφών (εκτός των νατοϊκών σχεδιασμών) και η απειλή του casus belli. Επιπλέον,

53 Βλ. Εικόνα 12 Παραρτήματος «Α».

54 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 23.

55 Βλ. Εικόνα 13 Παραρτήματος «Α».

56 Οι συνθήκες της Λωζάνης (1923) και των Παρισίων (1947) επέβαλαν σε ορισμένα νησιά του Αν. Αιγαίου καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης και συγκεκριμένα, σε Λήμνο, Σαμοθράκη, Ίμβρο, Τένεδο, Λαγούσες νήσοι [ολική αποστρατιωτικοποίηση με τα άρθρα 4, 6 και 7 της Συμβάσεως περί του καθεστώτος των Στενών της Λωζάνης (1923), η οποία αντικαταστάθηκε με τη Σύμβαση του Μοντρέ (1936)], Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ικαρία [μερική αποστρατιωτικοποίηση με το άρθρο 13 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάνης (1923)] και Δωδεκάνησα [ολική αποστρατιωτικοποίηση με το άρθρο 14 της Συνθήκης Ειρήνης των Παρισίων (1947)].

συστηματικές είναι οι παραβιάσεις του εθνικού μας εναέριου χώρου από την Τουρκία με στρατιωτικά αεροσκάφη, που υπερίπτανται ελληνικών νησιών και μάλιστα κατοικημένων, γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά ζητήματα ασφάλειας. Οπότε η χώρα μας προέβη στις αναγκαίες αμυντικές προπαρασκευές, που θα της επιτρέψουν να ασκήσει, εάν χρειασθεί, το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, όπως προβλέπεται στο άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ. Από την πλευρά της η Τουρκία θεωρεί ότι, για να ασκηθεί το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, θα πρέπει πρώτα το κράτος να έχει γίνει στόχος ένοπλης επίθεσης και ενώ η λήψη μέτρων νόμιμης άμυνας οφείλει να έχει προσωρινό χαρακτήρα, η Ελλάδα, επικαλούμενη μια αόριστη απειλή, έχει προχωρήσει σε μόνιμη βάση στην αλλαγή του νομικού καθεστώτος στο Αιγαίο.⁵⁷

Η Αιγιαλίτιδα ζώνη και το Casus belli. Στον ήδη μακρή κατάλογο των σημείων τριβής ανάμεσα στις δύο χώρες θα πρέπει να προστεθούν και τα υπόλοιπα θέματα του ΔΘ, και κυρίως το ζήτημα του εύρους των ελληνικών χωρικών υδάτων. Οι Τούρκοι θέλησαν να προλάβουν τα φημολογούμενα σχέδιά μας για επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης (από 6 στα 12 ν. μ.) και προέβησαν αρχικά σε δηλώσεις ότι «ουδέποτε θα την δεχτούν» και στη συνέχεια πως «θα σήμαινε ελληνο-τουρκικό πόλεμο» (αρχές Ιουνίου 1974).⁵⁸ Παρόμοιες δηλώσεις συνέχισαν να γίνονται και τα επόμενα χρόνια μέχρι προσφάτως (Οκτώβριος 2022), ενώ η ελληνική εξωτερική πολιτική επαναλάμβανε στερεότυπα ότι, η χώρα μας χωρίς να παραιτείται του δικαϊωμάτος της να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα, επιφυλασσόταν να το ασκήσει όταν εκείνη θα έκρινε σκόπιμο⁵⁹ βάσει του άρθρου 3 της Σύμβασης του ΔΘ (1982).⁶⁰ Όμως, το ψήφισμα της τουρκικής βουλής περί κήρυξης πολέμου στη χώρα μας σε περίπτωση που προβεί στην ανωτέρω επέκταση, ήρθε τον Ιούνιο του 1995, μετά και την κύρωση της εν λόγω Σύμβασης⁶¹ (Ν. 2321/1995). Η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων, κατ' εφαρμογήν συμβατικού κανόνα, αλλά και σχετικού εθμικού

57 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 19, 20.

58 Βλ. Εικόνα 14 Παραρτήματος «Α».

59 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 32, 33.

60 Γιώργος Ασωνίτης, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1994), σ. 67.

61 James Ker Lindsay, Crisis and Conciliation. A Year of Rapprochement Between Greece and Turkey, (London/New York: I. B. Tauris & Co ltd, 2007), p. 29.

(εφαρμόζεται και από κράτη που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση του ΔΘ),⁶² θα έχει καταλυτικά αποτελέσματα στις περισσότερες από τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο, καθόσον η ελληνική κυριαρχία θα ανέλθει από το 43% στο 72% και από το 19% που απομένει ως ανοιχτή θάλασσα, μόνο το 5,1% είναι η επικαλυπτόμενη περιοχή της υφαλοκρηπίδας που μπορεί να διεκδικηθεί και από τις 2 χώρες. Ο εναέριος χώρος θα ταυτισθεί με τα χωρικά ύδατα και οι λεγόμενες «γκρίζες ζώνες» κυριαρχίας στο Αιγαίο θα χάσουν την πρακτική σημασία τους.⁶³ Γι' αυτό και η γείτονα πήρε την παράνομη απόφαση για casus belli και αντιτίθεται με μια σειρά επιχειρημάτων, τα οποία όμως πάσχουν σοβαρά από πλευράς ΔΔ (περί καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, επίμονου αντιρρησία,⁶⁴ ελληνικής λίμνης, κλπ).

Μεταχείριση Μειονοτήτων. Πέραν όσον προανέφερα, επικουρικά στις άλλες αξιώσεις της, η Τουρκία εκτόξευε κατά διαστήματα κατηγορίες κατά της χώρας μας, για καταπίεση των Μουσουλμάνων της Δ. Θράκης, που οι γείτονες ιθύνοντες επέμεναν να αποκαλούν λανθασμένα «Τούρκους». Η μειονότητα αυτή, όπως και εκείνες των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου είχαν εξαιρεθεί με τη Συνθήκη της Λωζάνης από τη γενική ανταλλαγή των πληθυσμών (περίπου ισάριθμες το 1923). Επιπλέον, στην εν λόγω Συνθήκη καθορίζονταν η αρχή της αμοιβαιότητας στο ζήτημα της προστασίας των υπόψη μειονοτήτων. Όμως, μετά τις συνεχείς διώξεις της ομογένειας από τις ίδιες τις τουρκικές αρχές, αυτή περιορίστηκε μέσα στη δεκαετία του 1970 σε λίγες χιλιάδες. Κατά την Τουρκία η μείωση αυτή οφείλεται στην «οικειοθελώς» εγκατάλειψη της χώρας. Από την άλλη πλευρά οι μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης αυξήθηκαν σε σχέση με τα επίπεδα του παρελθόντος, διαψεύδοντας τη γείτονα περί κακομεταχείρισής τους.⁶⁵

62 Χαριτίνη Δίπλα, «Η Ελληνική Αιγαίτιδα Ζώνη και τα Στενά Διεθνούς Ναυσιπλοΐας», στο Χαριτίνη Δίπλα - Χρήστος Ροζάκης (επιμ.), Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Εφαρμογή του στην Ελλάδα, (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004), σ. 16.

63 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 12.

64 Ένα κράτος που έχει αντιτεθεί επίμονα σε έναν αναδυόμενο κανόνα του εθμικού ΔΔ και διατηρεί την ένστασή του μετά την αποκρυστάλλωση του κανόνα, δεν δεσμεύεται από αυτόν.

65 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 33.

Κρίσεις και Διπλωματικές Ευκαιρίες της Περιόδου 1974 - 1995

Μετά το 1974, ο συσχετισμός στρατιωτικών δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στις διμερείς μας σχέσεις. Οι 2 χώρες, σύμμαχοι με όρους ΝΑΤΟ, επιδίδονται σε έναν αγώνα αντιπαράθεσης, που πέρα από τα πολιτικά και διπλωματικά μέσα συμπεριλαμβάνει πλέον και τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς. Μάλιστα, το καλοκαίρι του 1976, διεξάγονται από Ελλάδα και Τουρκία εκτεταμένες στρατιωτικές ασκήσεις στο Αιγαίο και πραγματοποιείται η έξοδος του τουρκικού σεισμογραφικού πλοίου «Σισμίκ - 1» (πρώην «Χόρα») σε περιοχές του Ανατολικού Αιγαίου εντός της Ελληνικής υφαλοκρηπίδας.⁶⁶ Η πρόκληση για τη χώρα μας ήταν μεγάλη, αλλά την κρίσιμη στιγμή η ελληνική κυβέρνηση δεν επέλεξε τη δυναμική δράση «βυθίζοντας το Χόρα», όπως ζητούσε μερίδα της αντιπολίτευσης, αλλά τη νομική οδό. Η χώρα προσέφυγε ταυτόχρονα στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔΧ) με αίτημα τη λήψη προσωρινών μέτρων. Όμως, το αίτημά μας απορρίφθηκε και το Συμβούλιο Ασφαλείας συνέστησε αυτοσυγκράτηση και διαπραγματεύσεις. Ακολούθησε το Πρακτικό της Βέρνης (Νοέμβριος 1976), το οποίο καθόριζε το πλαίσιο του διαλόγου μεταξύ των δύο πλευρών για την υφαλοκρηπίδα. Μετά τον τερματισμό του διαλόγου (1981), ο οποίος δεν έφερε κάποιο αποτέλεσμα, ακολούθησε μια άλλη σοβαρή επιβάρυνση στις διμερείς σχέσεις, εξαιτίας της παράνομης ανακήρυξης του τουρκοκυπριακού ψευδοκράτους (Νοέμβριος 1983).⁶⁷

Η συνεχής όξυνση των σχέσεων και η απουσία διαλόγου οδήγησε τελικά στην κρίση του Μαρτίου 1987. Μάλιστα, όταν ξεκίνησε το «Σισμίκ - 1» προκειμένου να διεξαγει έρευνες στο Αιγαίο, έφερε τις 2 χώρες ακόμη μια φορά στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης θέτοντας τις στρατιωτικές τους δυνάμεις σε ετοιμότητα.⁶⁸ Η απόφαση και από τις δύο πλευρές για αποχή από δραστηριότητες επί της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου οδήγησε στην αποκλιμάκωση της έντασης, αλλά και στην συνάντηση κορυφής του Νταβός (Ιανουάριος 1988). Η ελληνική πλευρά συναίνεσε και πάλι στην επανέναρξη διαλόγου με μόνο από αποτέλεσμα την

66 Βλ. Εικόνα 15 Παραρτήματος «Α».

67 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 34-37.

68 Βλ. Εικόνα 16 Παραρτήματος «Α».

υπογραφή του Μνημονίου Κ. Παπούλια - Μ. Γιλμάζ,⁶⁹ που αφορούσε μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης κατά τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων στο Αιγαίο. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εν μέσω διεθνών εξελίξεων και νέων διπλωματικών ευκαιριών το «Νταβός - 2» (Ιανουάριος 1992) δρομολόγησε μια νέα περίοδο σχετικής ύφεσης στη βάση ενός κοινού ανακοινωθέντος για την εκπόνηση ενός σχεδίου «φιλίας, καλής γειτονίας και συνεργασίας». Όμως και αυτές οι προσπάθειες δεν είχαν αποτέλεσμα. Ακολούθησε η υποβολή αίτησης ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ και στη συνέχεια η θετική γνωμοδότηση (1993), η υιοθέτηση του δόγματος του «Ενιαίου Αμυντικού Χώρου» (1995), η κύρωση από την Ελληνική Βουλή της Σύμβασης του ΔΘ, αλλά και το ψήφισμα της τουρκικής βουλής για casus belli, που προαναφερθηκε.⁷⁰

Η Κρίση των Ιμίων και η Αμφισβήτηση του Εδαφικού Καθεστώτος των Νησιών του Αν. Αιγαίου

Μετά την εισβολή στην Κύπρο, η σοβαρότερη αντιπαράθεση μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας ήρθε με την κρίση των Ιμίων το 1996,⁷¹ όπου μάλιστα βρέθηκαν στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης. Μπορεί η διαφωνία να ήταν για 2 βραχώδη, άνυδρα νησάκια, που ανήκουν στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων, αλλά στην πραγματικότητα μέσω αυτών η Τουρκία έκανε στροφή στη στρατηγική της, καθόσον ήγειρε για πρώτη φορά ευθέως εδαφικές διεκδικήσεις αμφισβητώντας το καθεστώς των νήσων,⁷² όπως διαμορφώθηκε μετά το 1923 και το 1947. Η συγκεκριμένη αμφισβήτηση έχει σοβαρές προεκτάσεις, που αφορούν το σύνολο των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο, καθόσον ανέπτυξαν μια νέα θεωρία περί υπάρξεως ευρύτερων «γκρίζων ζωνών» κυριαρχίας, το καθεστώς των οποίων παραμένει ασαφές. Ο αριθμός αυτών των νησιών παρουσίαζε συνεχείς αυξομειώσεις μέχρι το 2013, όπου κατέληξαν σε 18. Η προσπάθεια επανερμηνείας των διεθνών Συνθηκών από την Τουρκία βρίσκεται στην κατεύθυνση ότι τα ανωτέρω νησιά δεν αναγράφονται σε αυτές και το όλο ζήτημα θα πρέπει να αντιμετωπισθεί συνολικά και

69 Υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας, αντίστοιχα.

70 Βαληνάκης, *Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών*, σ. 34-37.

71 Νικόλαος Μ. Πουλιαντζάς, *Το Δίκαιο της Θάλασσας*, (Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, 2007), σ. 125.

72 Βλ. Εικόνα 17 Παραρτήματος «Α».

όχι αποσπασματικά, με την εξέταση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Όμως, η ελληνική πλευρά αντικρούει αυτές τις θέσεις, καθόσον προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια ότι στην τουρκική κυριαρχία περιλαμβάνονταν μόνο η Ίμβρος, η Τένεδος, οι Λαγούσες νήσοι κι όλα τα νησιά που βρίσκονταν εντός 3 μιλίων από τις τουρκικές ακτές και δεν είχαν εκχωρηθεί ρητώς στην Ελλάδα (άρθρα 12 και 16 της Συνθήκης της Λωζάνης, Συνθήκη και συμπληρωματική Συμφωνία/Πρακτικό του 1932 μεταξύ Τουρκίας - Ιταλίας και Συνθήκη των Παρισίων). Τις ελληνικές θέσεις περί ισχύος των συνθηκών υποστήριξε με ανακοίνωσή της και η Ιταλία, που την περίοδο της κρίσης των Ιμίων ασκούσε την προεδρία της ΕΕ.⁷³

Η Ευρωπαϊκή Προοπτική της Τουρκίας και η Ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε.

Την προσπάθεια εκτόνωσης της κρίσης των Ιμίων ακολούθησε η σκληρή κριτική της ελληνικής κυβέρνησης, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό της χώρας, για τους χειρισμούς της στην εν λόγω αντιπαράθεση, αλλά και στη Διακήρυξη της Μαδρίτης (1997), στην κρίση των πυραύλων S-300 (1998), καθώς και στη σύλληψη του ηγέτη του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (PKK) Α. Οτσαλάν.⁷⁴ Κατόπιν τούτων, η ελληνική εξωτερική πολιτική παρουσιάζει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι (1999) την απόφασή της, για σημαντική στροφή από την πάγια θέση άσκησης βέτο εναντίον της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ και εμφανίζει μια νέα θετική αντιμετώπιση της ευρωπαϊκής της προοπτικής.⁷⁵ Όσο πιο σημαντικός γινόταν για τη γείτονα ο στόχος της πλήρους ένταξης, τόσο ισχυρότερο θα ήταν το κίνητρο για εφαρμογή των κριτηρίων και τελικά για την επίλυση των διαφορών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά και του Κυπριακού. Η ανάληψη της εξουσίας στην Τουρκία από τον Ρ. Τ. Ερντογάν (2002) φάνηκε να οδηγεί τη χώρα στην εσωστρέφεια και σε μια αρχικά επιτυχή πορεία μεταρρυθμίσεων, την οποία χαιρέτησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης (2002). Μάλιστα, αποφασίσθηκε ότι, εάν η Τουρκία πληροί τα κριτήρια που τέθηκαν σε αυτό, τότε θα

73 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 35, 38-39.

74 Lindsay, Crisis and Conciliation, p. 31, 34.

75 Νίκος Μ. Λιούσης, «Στρατιωτική και Οικονομική Ισχύς της Τουρκίας», στο Μαίρη Μπόση - Νίκος Λιούσης - Αθανάσιος Κουρματζής (επιμ.), Τρεις Γεωπολιτικές Προκλήσεις για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σ. 177-181.

ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις χωρίς καθυστέρηση το 2004. Ακολούθως, το Νοέμβριο του 2002, παρουσιάζεται το Σχέδιο Ανάν,⁷⁶ για την επίλυση του Κυπριακού.⁷⁷ Η Κυπριακή κυβέρνηση το αποδέχεται ως βάση για συζήτηση και ακολουθούν άλλες δύο εκδοχές του, οι οποίες απορρίπτονται από την αντίπαλη πλευρά. Η αρνητική αυτή στάση οδήγησε την ΕΕ στην υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης της Κύπρου (2003). Στη συνέχεια είχαμε το δημοψήφισμα της 24 Απριλίου 2004, όπου υπερψήφισαν την τελευταία εκδοχή του Σχεδίου Ανάν οι τουρκοκύπριοι (υπέρ το 65%) και την απέρριψαν οι Ελληνοκύπριοι (κατά το 76%). Όμως, χάρις στην ολοκληρωμένη - συνεκτική στρατηγική των κυβερνήσεων Ελλάδας και Κύπρου, οδηγηθήκαμε στην ένταξη της τελευταίας στην ΕΕ, την 1η Μαΐου 2004.⁷⁸

Συμφωνίες Οριοθετήσεων Ελλάδας - Κύπρου και Στρατηγική Επικυριαρχίας της Τουρκίας

Κατόπιν τούτων, η χώρα μας έθεσε σε εφαρμογή ένα φιλόδοξο, αλλά και ρεαλιστικό σχέδιο με το όνομα «Ελλάς επί τέσσερα».⁷⁹ Έτσι ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με Αλβανία, Ιταλία, Λιβύη και Αίγυπτο, ενώ με την Κύπρο τα πράγματα ήταν ευκολότερα, λόγω της ανακήρυξης ΑΟΖ από αυτήν, το 2004. Βέβαια, από το 2003, η κυπριακή κυβέρνηση είχε υπογράψει συμφωνία οριοθέτησης με την Αίγυπτο, η οποία αποτέλεσε και την πρώτη συμφωνία οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και για την από κοινού εκμετάλλευση κοιτασμάτων υδρογονανθράκων (2006). Ακολούθησαν αντίστοιχες συμφωνίες με Λίβανο (2007) και Ισραήλ (2010).^{80,81} Όμως, η συζήτηση για την ΑΟΖ στην Ελλάδα άρχισε να παίρνει διαστάσεις με την είσοδο της χώρας μας στην οικονομική κρίση

76 Έλαβε το όνομά του Γ.Γ. του ΟΗΕ Κόφι Ανάν.

77 Συγκρότηση ομοσπονδιακού κράτους, διοίκηση από «προεδρικό συμβούλιο», επιστροφή κάποιων εδαφών σε βάθος χρόνου, παραμονή απροσδιόριστου αριθμού εποίκων, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές η παρουσία των κατοχικών στρατευμάτων, κλπ.

78 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 57-62.

79 Τετραπλασιασμός εθνικού χώρου μέσω κατοχύρωσης ΑΟΖ.

80 Βλ. Εικόνα 18 Παραρτήματος «Α».

81 Βαληνάκης, *όπ. παρ.*, σ. 166.

(2010). Η ύπαρξη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και η εκμετάλλευσή τους φάνταζε ως μία λύση στο αδιέξοδο.⁸²

Όσον αφορά τις θέσεις της Τουρκίας για την ΑΟΖ είναι ίδιες με αυτές για την υφαλοκρηπίδα που προαναφέρθηκε, όπου τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου δεν δικαιούνται κανέναν από τους 2 θεσμούς. Μάλιστα το 2011 επανέλαβε ακριβώς τα ίδια και για την Ανατολική Μεσόγειο, όπου υπάρχουν σημαντικά κοιτάσματα φυσικού αερίου.⁸³ Έτσι απόκτησε 2 σύγχρονα ερευνητικά και 3 γεωτρητικά σκάφη (μεταξύ 2012 - 2020) δείχνοντας τις προθέσεις της. Τον Μάιο του 2019, η Τουρκία προέβη σε παράνομη γεώτρηση εντός της κυπριακής ΑΟΖ, όπου δεν βρέθηκε κάτι αξιόλογο, όπως και σε αυτές που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα. Επιπλέον, με τις αξιώσεις περί «γαλάζιας πατρίδας»⁸⁴ και την υπογραφή του τουρκολιβυκού «Μνημονίου Συνεργασίας» (Memorandum of Understanding - 27 Νοεμβρίου 2019),⁸⁵ παραβιάζει το ΔΘ, καθόσον η Τουρκία οριοθετεί με τη Λιβύη τη θαλάσσια περιοχή νοτιώς της Κρήτης,⁸⁶ στερεί από Ρόδο, Κάσο, Κάρπαθο, Κρήτη την υφαλοκρηπίδα τους (παραβίαση του άρθρου 121 της Σύμβασης ΔΘ)⁸⁷ και τους αφήνει μόνο αιγιαλίτιδα ζώνη εύρους 6 ν. μ. Κάτι ανάλογο επιζητά η Τουρκία και για το σύμπλεγμα του Καστελλόριζου, λέγοντας μάλιστα, ότι «ανήκει στη Μεσόγειο», καθόσον την συμφέρει να φανεί απομονωμένο από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου και από τη «λάθος μεριά της μέσης γραμμής» σε περίπτωση οριοθέτησης υφαλοκρηπίδας / ΑΟΖ (οπότε έχει περιορισμένη επίρεια⁸⁸ κατά τη χάραξή της).⁸⁹

Η χώρα μας αντιπαράκειται στις παράνομες ενέργειες της Τουρκίας με δύο απολύτως νόμιμες οριοθετήσεις, σύμφωνα πάντοτε με το ΔΘ. Η πρώτη συμφωνία υπεγράφη, την 9 Ιουνίου 2020, μεταξύ Ελλάδας - Ιταλίας,⁹⁰ όπου η χάραξη έγινε επί

82 Το 2020 υπεγράφη συμφωνία της Ελληνικής Κυβέρνησης με την κοινοπραξία των EXXON-MOBIL, TOTAL και της Ελληνικής Energean, για έρευνες σε τεμάχια νότια της Κρήτης.

83 ΑΟΖ: Κύπρου (3), Ισραήλ (4) και Αιγύπτου (1), που είναι και το μεγαλύτερο.

84 Περιλαμβάνει το μισό Αιγαίο και τις υφαλοκρηπίδες των ελληνικών νησιών στα νότια και νοτιοανατολικά του, μέχρι την Κύπρο.

85 Βλ. Εικόνες 2 έως 7 Παραρτήματος «Α».

86 Μια περιοχή με την οποία δεν γειτνιάζει γεωγραφικά.

87 Ασωνίτης, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, σ. 143.

88 Αντί το όριο να ακολουθεί τη μέση γραμμή, έχει μετατοπισθεί εις βάρος του ενός ή του άλλου κράτους.

89 Συρίγγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 78, 81.

90 Βλ. Εικόνα 19 Παραρτήματος «Α».

τη βάση της μέσης γραμμής με όλα τα νησιά στην περιοχή να έχουν επήρεια επί του ορίου.⁹¹ Στη δεύτερη, της 6 Αυγούστου 2020, μεταξύ Ελλάδας - Αιγύπτου,⁹² το συμφωνηθέν όριο δε φαίνεται να συμπίπτει με τη μέση γραμμή, καταλήγοντας σ' ένα ποσοστό 56% έναντι 44% υπέρ της Αιγύπτου.⁹³ Παρόλα αυτά και οι 2 συμφωνίες αποτελούν θετικό βήμα, καθόσον αναγνωρίζετε η επήρεια των νησιών μας, έστω και σε κάποιες περιπτώσεις μειωμένη, σε αντίθεση με το μνημόνιο Τουρκίας - Λιβύης, το οποίο αγνοεί παντελώς τα δικαιώματά τους.⁹⁴

Επιπλέον, στις προκλήσεις της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή πρέπει να προστεθεί η εισβολή της σε Συριακό έδαφος ένα μήνα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 2016 (ακολούθησαν άλλες δύο το 2018 και 2019, με τελευταία την επιχείρηση «Γαμπό Ξίφος» στη βόρεια - δυτική Συρία και στο βόρειο Ιράκ, τον Νοέμβριο 2022), η σύλληψη / κράτηση δύο Ελλήνων στρατιωτικών και ο εμβολισμός ελληνικών πλοίων (2018), η επιρροή της στο κίνημα των αδελφών μουσουλμάνων στην Αίγυπτο και η αποστολή μαχητών και οπλισμού στη Λιβύη κατά ρητή παραβίαση των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας (2020). Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικά ήταν: η προσπάθεια αποσταθεροποίησης της χώρας μας στέλνοντας χιλιάδες μετανάστες / πρόσφυγες στον Έβρο (2020), η διέλευση ερευνητικών σκαφών στην ελληνική υφαλοκρηπίδα μέχρι την περιοχή του Καστελλόριζου (2020), η συνέχιση των παράνομων ενεργειών της γείτονος στην πόλη των Βαρωσίων της Κυπριακής Δημοκρατίας (και το 2022),⁹⁵ καθώς και το νέο Μνημόνιο μεταξύ Τουρκίας - Λιβύης για την ενέργεια (3 Οκτωβρίου 2022).

Βέβαια, δεν πρέπει να ξεχνάμε την αναθεωρητική ατζέντα της Άγκυρας και σε επίπεδο ρητορικής, όπου μετά την επίσκεψη του Προέδρου της Τουρκίας στην Αθήνα (2017) και την πρόσκληση για συζήτηση περί των διευθετήσεων της Συνθήκης της Λωζάνης, μετατράπηκε σε ακόμα πιο επιθετική, τοξική με το «θα έρθουμε ξαφνικά ένα βράδυ» και εσχάτως εντοπισμένη στο πρόσωπο του Έλληνα Πρωθυπουργού. Η

91 Διαπόντεια νησιά και Στροφάδες έχουν μειωμένη επήρεια, αλλά οι απώλειες αφορούν και τις 2 χώρες, που σχεδόν ισοφαρίζονται στο σύνολο της οριοθετικής γραμμής.

92 Βλ. Εικόνα 20 Παραρτήματος «Α».

93 Μειωμένη επήρεια Κρήτη, Ρόδος, Κάρπαθος, Κάσος και καμία η νησίδα Χρυσή.

94 Charles Ellinas, «Διευθετώντας τις Διαφορές επί των ΑΟΖ της Ανατολικής Μεσογείου», ΕΛΙΑΜΕΠ, 01 Οκτωβρίου 2020, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-brief-134-EL-translation.pdf> (έγινε πρόσβαση στις 11 Αυγούστου 2022).

95 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 78, 81.

προοπτική εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι μια εξαιρετικά απομακρυσμένη προοπτική, τουλάχιστον στην τρέχουσα συγκυρία. Μάλιστα, το ερώτημα που τίθεται είναι όχι αν, αλλά πότε αυτή η τακτική της Άγκυρας θα εξελιχθεί σε μια λιγότερο ψυχρή σύγκρουση; Δεν υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία ότι το επόμενο διάστημα η ένταση θα αυξάνεται, αλλά δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια πρόκληση που να αιφνιδιάζει την ελληνική πλευρά.⁹⁶

Έτσι, διαπιστώνουμε ότι, οι συμφωνίες οριοθετήσεων που προαναφέρθηκαν, σε συνδυασμό με την πρόσφατη αντίθεση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στο δικαίωμα της προσωρινής κυβέρνησης της Λιβύης να συνάπτει συμφωνίες που δεσμεύουν τη χώρα μακροπρόθεσμα⁹⁷ (όπως τα μνημόνια με την Τουρκία) και τις έρευνές μας νότια της Πελοποννήσου και δυτικά της Κρήτης (από την Exxon Mobil το Νοέμβριο του 2022)⁹⁸ για την αναζήτηση κοιτασμάτων φυσικού αερίου,⁹⁹ αλλά και η αμυντική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας - Γαλλίας (28 Σεπτεμβρίου 2021) και γενικότερα, τα εξοπλιστικά μας προγράμματα (αναβάθμιση F - 16, αγορά φρεγατών και μαχητικών 4ης γενιάς, διαπραγμάτευση για 5ης γενιάς, κλπ.),¹⁰⁰ βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση για τη θωράκιση της χώρας μας έναντι της νεο-οθωμανικής στρατηγικής της Τουρκίας, για επικυριαρχία από το Κουρδιστάν του Ιράκ και τη Συρία μέχρι και τη Β. Αφρική.¹⁰¹ Ωστόσο, επιβάλλεται να γίνει σαφές ότι υπάρχουν όρια στην στωϊκότητα της Ελλάδας έναντι του τουρκικού αναθεωρητισμού και μια πιθανή ενδο-συμμαχική σύγκρουση θα οδηγήσει σε κατάρρευση της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO με ότι αυτό συνεπάγεται για τα συμφέροντα της Ρωσίας, η

96 Κώστας Υφαντής, «Ένταση σε Τρεις Άξονες», Realnews, 31 Ιουλίου 2022, σ. 11.

97 Βασίλης Νέδος, «Τουρκολιβυκό Μνημόνιο: Φρένο από Συμβούλιο Ασφαλείας», Η Καθημερινή, 1 Νοεμβρίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/562116523/toyrkolivyko-mnimonio-freno-apo-symvoylio-asfaleias/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

98 Χρύσα Λιάγγου, «Φυσικό Αέριο: οι Στόχοι και το Χρονοδιάγραμμα των Ερευνών σε Κρήτη και Πελοπόννησο», Η Καθημερινή, 08 Νοεμβρίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/economy/562127716/xekinoy-n-oi-ereynes-gia-aerio-se-kriti-kai-peloponniso/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

99 Βλ. Εικόνα 21 Παραρτήματος «Α».

100 Για πρώτη φορά είναι πιθανό να ανατραπεί ο συσχετισμός ισχύος υπέρ της Ελλάδας, παρά τις δοκιμές βαλλιστικών πυραύλων από τη γείτονα και τις πρόσφατες δηλώσεις για ενεργοποίηση των S-400, καθόσον έχουμε τη διακοπή του προγράμματος των μαχητικών F-35, αλλά και την καθυστέρηση της αναβάθμισης των F-16 της Τουρκίας (από το κογκρέσο των ΗΠΑ).

101 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 78, 81.

οποία επενδύει στις ρωγμές της ευρωατλαντικής συνεργασίας. Ειδικά, στη δύσκολη σημερινή συγκυρία του πολέμου της με την Ουκρανία.¹⁰²

102 Κώστας Α. Λάβδας, «Η Κλιμάκωση του Πούτιν και η Ραγδαία Επιδείνωση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων», HUFFPOST, 22 Σεπτεμβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-klimakose-toe-poetin-kai-e-raydaia-epideinose-ton-ellenotoerkikon-scheseon_gr_632b45c6e4b087fae6fb8dd0 (έγινε πρόσβαση στις 20 Νοεμβρίου 2022).

Κεφάλαιο 3: Ελλάδα - Ισραήλ. Ιστορικό - Εξελίξεις - Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών - Τριγωνικών Συμφωνιών - Συνεργασιών

Ελληνοϊσραηλινές Σχέσεις 1974 - 1985: Από την Ουδετερότητα στην Αντι-ισραηλινή Ρητορική

Το ελληνικό κράτος παρότι δεν αναγνώριζε νομικά το ισραηλινό, de facto διατηρούσε σχέσεις από την 15η Μαρτίου 1949 και γενικό προξενείο στην Ιερουσαλήμ (1952). Ωστόσο, οι κυβερνήσεις μας προσπάθησαν να διατηρήσουν μια ουδετερότητα έως το 1974, έχοντας διερευνήσει τις προοπτικές διεθνής αναγνώρισης.¹⁰³ Όμως, στεκόταν εμπόδιο οι αντιδράσεις του αραβικού κόσμου, σε μια περίοδο που η Ελλάδα επιδίωκε τη διατήρηση καλών σχέσεων με χώρες όπως η Αίγυπτος, προκειμένου να αποφευχθούν εντάσεις, αλλά και ένας αντίπαλος για τα συμφέροντά μας στην Εγγύς και Μέση Ανατολή. Εντούτοις, η ύπαρξη προπολεμικά της ακμάζουσας εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη, ήταν σημείο αναφοράς στις όποιες επαφές είχαν οι δύο χώρες. Επίσης, η ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών, η ναυτιλιακή συνεργασία,¹⁰⁴ αλλά και οι επαφές του Ισραήλ με την Κύπρο αποτελούσαν μια καλή βάση για να ξεκινήσει η συνεργασία μας. Αυτή η προσπάθεια της Ελλάδας για τη διατήρηση των ισορροπιών οφείλονταν και στη στήριξη του Ισραήλ από χώρες όπως οι ΗΠΑ, Γαλλία, κλπ.¹⁰⁵

Όμως, η συσχέτιση των κατεχομένων της Κύπρου (1974) με τα εδάφη της Δ. Οχθης και η πρόθεσή μας να προσεγγίσουμε τις αραβικές χώρες περιόριζαν τις όποιες ελπίδες ανάπτυξης των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ. Ωστόσο, η χώρα μας, όποτε είχε τη δυνατότητα, δεν εγκατέλειπε την προσπάθεια για οικονομικές και εμπορικές επαφές, καθόσον αποτελούν το πρώτο βήμα για την εξομάλυνση ψυχρών σχέσεων σε πολιτικό επίπεδο. Σημαντικό κίνητρο ήταν η υπογραφή εμπορικής συμφωνίας του Ισραήλ με την ΕΟΚ (1976), λόγω και των προσπαθειών της Ελλάδας για ένταξη (1981), καθόσον η συνεργασία μας θα ήταν επωφελής για την προώθηση

103 Από την ΕΡΕ 1961-63.

104 Κατά την δικτατορία επισκευάζονταν πολεμικά πλοία του Ισραήλ στα ναπηγεία μας.

105 Εμμανουήλ Αντ. Εμμανουηλίδης, Οι Σχέσεις της Ελλάδας με τον Αραβικό και Μουσουλμανικό Κόσμο, 1974-1981, (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2017), σ. 133-135.

των ελληνικών αγροτικών προϊόντων τόσο στην κοινοτική αγορά, όσο και στο Ισραήλ. Οι ελληνοϊσραηλινές επαφές ήταν περιορισμένες σε σχέση με τις αντίστοιχες με τα αραβικά κράτη και δε θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αποκατάσταση σχέσεων. Επίσης, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί το Ισραήλ ως ουδέτερο στις διαφορές μας με την Τουρκία, καθόσον αναζητούσε τη στήριξή της,¹⁰⁶ όπως και η Ελλάδα από τον αραβικό κόσμο.¹⁰⁷

Έτσι το 1981, με την αλλαγή της κυβέρνησης στη χώρα μας επικράτησε μια νέα πολιτική ατμόσφαιρα σίγουρα πιο αντιαμερικανική και φιλοπαλαιστινιακή. Η αντι-ισραηλινή ρητορική έγινε κατά καιρούς εμπρηστική, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αναφορά του Έλληνα Πρωθυπουργού (1983) περί «ναζιστικών - φασιστικών» ισραηλινών στρατιωτικών ενεργειών στον Λίβανο. Όπως και οι δηλώσεις¹⁰⁸ του ισραηλινού πρωθυπουργού S. Peres (1985), ότι είναι «πολύ ικανοποιημένος με τις σχέσεις μεταξύ των αρχαίων Ελλήνων και των αρχαίων Εβραίων, όχι όμως με τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας - Ισραήλ», καθώς και ότι όλες οι δυσκολίες προέρχονται από την Ελλάδα.¹⁰⁹

Η Αποτυχία της Αντι-Ισραηλινής Στάσης της Ελλάδας

Η ελληνική εξωτερική πολιτική έναντι του Ισραήλ μπορεί να εξηγηθεί με όρους ορθολογικούς, που βασίζονται στα εθνικά συμφέροντα. Συγκεκριμένα, στη χώρα μας κυριαρχούσε η άποψη ότι, το εθνικιστικό καθεστώς του Γκαμάλ Α. Νάσερ στην Αίγυπτο, θα μπορούσε να περάσει μεροληπτικά οικονομικά μέτρα και ενδεχομένως να εκδιώξει την ευημερούσα κοινότητα των 140.000 Ελλήνων. Επιπλέον, η υποστήριξη περισσότερων από 20 αραβικών κρατών στα Ηνωμένα Έθνη θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντική σε ψηφίσματα που αφορούσαν το Κυπριακό (σε σύγκριση με τη μία ψήφο του Ισραήλ). Αυτή η ανάγκη έγινε ακόμα μεγαλύτερη μετά την τουρκική εισβολή στη Μεγαλόνησο, το 1974. Επίσης, ακολούθησε και η συσχέτιση της παράνομης κατοχής του βόρειου τμήματος της Κύπρου με την αντίστοιχη της Δ. Όχθης από το Ισραήλ. Αυτή η άποψη ενισχύθηκε τη δεκαετία του

106 Προσπάθεια της εποχής για δημιουργία άξονα Ιράν-Τουρκίας-Ισραήλ.

107 Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 133-135.

108 Σε χαμηλότερους τόνους.

109 Amikam Nachmani, Israel, Turkey and Greece. Uneasy Relations in the East Mediterranean, (London: Frank Cass & Co. Ltd., 1987), p. 120.

1990 με τις στενές τουρκοϊσραηλινές στρατιωτικές και οικονομικές σχέσεις. Επιπλέον, κυριαρχούσε η ελπίδα της αύξησης του εμπορίου - επενδύσεων των αράβων στην Ελλάδα, η ανησυχία για τη διασφάλιση της ελεύθερης διέλευσης των πλοίων μας από τα Στενά του Σουέζ, καθώς και η ανάγκη εξασφάλισης επαρκών αποθεμάτων πετρελαίου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα Ορθόδοξα Πατριαρχία, τόσο της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας, όσο και των Ιεροσολύμων.¹¹⁰

Ωστόσο, η σταθερά αντι-ισραηλινή και φιλοαραβική στάση μας, που κράτησε για περισσότερο από μισό αιώνα, πρέπει να χαρακτηριστεί ως αποτυχημένη. Δεδομένου ότι, δεν εμπόδισε τον Νάσερ να εκδιώξει την πλειοψηφία των Ελλήνων της Αιγύπτου και να αφαιρέσει τα περιουσιακά τους στοιχεία. Επίσης, μπορεί τα αραβικά κράτη να υποστήριζαν σταθερά τις ελληνικές θέσεις στον ΟΗΕ, όσον αφορά το Κυπριακό, όμως, αυτό δεν επιλύθηκε, ούτε η τουρκική κατοχή αποφεύχθηκε ή αντιστράφηκε. Επιπλέον, οι στενές σχέσεις με τον αραβικό κόσμο δεν απέφεραν τα αναμενόμενα θετικά οικονομικά αποτελέσματα για την Ελλάδα. Οι σοβαρές επενδύσεις που θα ενίσχυαν την ελληνική οικονομία δεν πραγματοποιήθηκαν. Όσον αφορά τη διέλευση των ελληνικών πλοίων από τη διώρυγα του Σουέζ και την εξασφάλιση των προμηθειών πετρελαίου, πιθανότατα, δεν αμφισβητήθηκαν ποτέ και σε κάθε περίπτωση συνδέονταν με τις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Έτσι, άρχισε να εμφανίζεται ως απαραίτητη η σταδιακή βελτίωση των σχέσεων με το Ισραήλ, οι οποίες δεν ξεπέρασαν ποτέ τα όρια, καθιστώντας την προσέγγιση ρεαλιστική.¹¹¹

Σχέσεις Ελλάδας - Ισραήλ 1985 - 2010: Αναγνώριση - Προσέγγιση και Αλλαγή Στάσης της Τουρκία

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας έναντι του Ισραήλ, άρχισε να υιοθετεί πιο ισορροπημένες, μετριοπαθείς θέσεις σε σύγκριση με το παρελθόν. Η εμπρηστική ρητορική σταματάει και καταβάλλεται μια σοβαρή προσπάθεια αναγνώρισης του Ισραήλ (1987). Όμως γρήγορα εγκαταλείπεται,

110 Aristotle Tziampiris, The Emergence of Israeli-Greek Cooperation, (Switzerland: Springer, 2015), p. 48, 49.

111 στο ίδιο.

λόγω του νέου πολιτικού κλίματος που αναπτύσσεται στη Μέση Ανατολή, εξαιτίας της πρώτης Ιντιφάντα¹¹² (1987 - 1993), η οποία παρεμπιπτόντως δεν υποστηρίζεται από την Ελλάδα. Τελικά, την 21η Μαΐου 1990, η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ, χωρίς να υπάρξουν κυρώσεις ή ουσιαστικές διαμαρτυρίες από κάποια αραβική χώρα.¹¹³

Επιπλέον, στον Α΄ Πόλεμο του Κόλπου (1991), η Ελλάδα υποστήριξε το συνασπισμό κατά του καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν και βοήθησε έμμεσα το Ισραήλ συμμετέχοντας με μια φρεγάτα στον αποκλεισμό του Ιράκ. Το 1992, πραγματοποιείται η πρώτη επίσημη επίσκεψη Έλληνα Πρωθυπουργού στο Ισραήλ. Ακολούθησε η υπογραφή μιας ελληνοϊσραηλινής αμυντικής συμφωνίας συνεργασίας (1994), η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε. Επίσης, ανεπιτυχείς ήταν και οι συνομιλίες για τη διεξαγωγή κοινών ναυτικών ασκήσεων πλησίον της Ρόδου (1997). Όμως, είχαμε την ανέγερση Μνημείου Ολοκαυτώματος στη Θεσσαλονίκη το 1997 (στην Αθήνα το 2010) και την επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας στο Ισραήλ, όπου συζήτησε τη δυνατότητα για ευρύτερη διμερή συνεργασία (2000). Αρχισε, λοιπόν, η ελληνική εξωτερική πολιτική να γίνεται πιο ισορροπημένη όχι μόνο προς τις αραβικές χώρες, αλλά και προς το Ισραήλ.¹¹⁴

Επίσης, είναι βέβαιο ότι η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, μετά την άνοδο στην εξουσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) το 2002, υπήρξε ένας αποφασιστικός παράγοντας για την κατάληξη των γεωπολιτικών συνθηκών της Ανατολικής Μεσογείου στη σημερινή τους κατάσταση. Δεδομένου ότι, οι ισλαμιστές πολιτικοί δήλωναν την αντίθεσή τους στη συνεργασία με το Ισραήλ, θεωρώντας ότι αφορά περισσότερο το τουρκικό στρατιωτικό κατεστημένο. Η αλλαγή αυτή εκφράστηκε άμεσα με την υποστήριξη της Τουρκίας στην δεύτερη Ιντιφάντα (2000 - 2005) και την αντι-ισραηλινή ρητορική του Προέδρου της γείτονος Ρ. Τ. Ερντογάν, η οποία έγινε ακραία μετά το περιστατικό της προσπάθειας εισόδου του

112 Την 9 Δεκεμβρίου 1987, εξεγείρονται οι παλαιστίνιοι της Λωρίδας της Γάζας και της Δ. Όχθης εναντίον των Ισραηλινών. Πρόκειται για μια νεανική εξέγερση με κύριο χαρακτηριστικό τον πετροπόλεμο. Στα αραβικά «Ιντιφάντα» σημαίνει «ταρακούνημα».

113 Tziampiris, The Emergence of Israeli-Greek Cooperation, p. 50, 51.

114 στο ίδιο.

πλοίου Mavi Marmara στην αποκλεισμένη Λωρίδα της Γάζας και τη βίαιη αντιμετώπιση των Τούρκων ακτιβιστών (2010) από τους Ισραηλινούς.¹¹⁵

Αντιθέτως, η Ελλάδα συνεργάζεται εξαιρετικά με το Ισραήλ σε θέματα ασφάλειας και αντιτρομοκρατίας στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004 και η Βουλή των Ελλήνων καθιερώνει την 27η Ιανουαρίου ως «ημέρα μνήμης Ολοκαυτώματος» για τους Έλληνες εβραίους (2004). Επισκέπτεται τη χώρας μας ο Ισραηλινός Πρόεδρος Μοσέ Κατσάβ (2006) και πραγματοποιείται μια κοινή στρατιωτική άσκηση της Πολεμικής Αεροπορίας των δύο χωρών («Glorious Spartan - 2008»). Επίσης, στο ψήφισμα του ΟΗΕ (2009), που αφορούσε την καταδίκη των Ισραηλινών (έκθεση Goldstone) για την Επιχείρηση «Cast Lead» στη Γάζα (2008), η Ελλάδα για πρώτη φορά δεν τάσσεται με την παλαιστινιακή θέση και απέχει από τη ψηφοφορία.¹¹⁶ Το 2010, η χώρα μας υπογράφει αεροπορική συνθήκη με το κράτος του Ισραήλ και στέλνει σ' αυτό μεγάλη βοήθεια για την κατάσβεση πυρκαγιών. Επιπλέον, έχουμε μια σημαντική εξέλιξη για την τριμερή συνεργασία Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ σε θέματα ενέργειας, καθόσον οι δύο τελευταίες οριοθετούν ΑΟΖ. Μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο είναι ξεκάθαρος ο ρόλος του ενεργειακού παράγοντα στη σύναψη διμερών - τριγωνικών συμφωνιών. Τέλος, γίνεται πραγματικότητα η πρώτη επίσκεψη εν ενεργεία Ισραηλινού Πρωθυπουργού στην Ελλάδα, του Μ. Νετανιάχου (2010), κατά την οποία τίθενται οι βάσεις για μια περίοδο βελτιωμένων σχέσεων, όπου οι δύο χώρες θα προσπαθήσουν να αξιοποιήσουν στο μέγιστο τις μεταβλητές γεωπολιτικές ευκαιρίες.¹¹⁷

115 Tuğçe E. Ceylan, "Israel and Turkey: Once Comrades Now Frenemies", *SAGE Journals*, 31 May 2021, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/23477989211019822> (accessed in June 23, 2022), p. 13.

116 Tziampiris, *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*, p. 50, 51.

117 Amikam Nachmani, «Ελλάδα - Ισραήλ - Ανατολική Μεσόγειος: θα Βοηθήσουν οι Κοινοί Παρονομαστές το Τρίτο Στάδιο;», στο Ανδρέας Στεργίου - Κίνας Ulusou - Menahem Blondheim (επιμ.), *Σύγκρουση και Ευημερία. Γεωπολιτική και Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο* [μτφ. Κώστας Καρανικολός], (Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019), σ. 184.

Ο Ρόλος του Ενεργειακού Παράγοντα και οι Δυνατότητες για Διμερείς - Τριγωνικές Συμφωνίες - Συνεργασίες

Το κίνητρο για συνεργασία μεταξύ Ελλάδας - Ισραήλ - Κύπρου, δεν προκύπτει μόνο από την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, του Κυπριακού και των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων, καθόσον σημαντικό ρόλο έχει και ο ενεργειακός παράγοντας. Μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο¹¹⁸ είναι ξεκάθαρο ότι η Κύπρος και το Ισραήλ προηγούνται όλων των άλλων περιφερειακών κρατών στην αξιοποίηση αυτού του δυνητικού ενεργειακού πλούτου. Μάλιστα, τη διαίρεση της Κυπριακής ΑΟΖ σε 13 θαλάσσια τεμάχια, ακολούθησε η ανακοίνωση ότι μόνο το τεμάχιο 12 μπορεί να ικανοποιήσει τις ενεργειακές ανάγκες του νησιού για τουλάχιστον έναν αιώνα και η αξία του κυμαίνεται από 5 έως 32 δις ευρώ (2011). Όσον αφορά το Ισραήλ τα ευρήματα μόνο φυσικού αερίου θα μπορούσαν να καλύψουν την εγχώρια ζήτηση για τουλάχιστον 25 έτη και να αφήσουν ακόμα μεγάλη ποσότητα προς πώληση στο εξωτερικό, με κέρδη 140 δις δολ. για τα επόμενα 30 έτη.¹¹⁹

Έτσι, ο ενεργειακός παράγοντας έχει κεντρικό ρόλο σε σχετικές με το κέρδος συνεργασίες, που αφορούν διάφορες συμφωνίες, προγράμματα σε εξέλιξη και διαπραγματεύσεις για την εκμετάλλευση των αποθεμάτων φυσικού αερίου ανάμεσα σε Κύπρο - Ισραήλ και συγκεκριμένα του κυπριακού κοιτάσματος «Αφροδίτη» και των ισραηλινών «Λεβιάθαν» και «Ταμάρ». Οι συζητήσεις αφορούν επίσης τις επιλογές που έχουν να εξετάσουν η Κύπρος και το Ισραήλ για την εξαγωγή του φυσικού αερίου τους, που συμπεριλαμβάνουν και την Ελλάδα ως μέρος μιας νέας ενεργειακής εξίσωσης στην Ανατολική Μεσόγειο. Επιπλέον, ένα από τα πιο σημαντικά κοινά προγράμματα σε εξέλιξη είναι ο «Ευρασιατικός Διασυνδεδημένος Αγωγός» (Euro Asia Interconnector),¹²⁰ ένα υποβρύχιο καλώδιο πρωτοφανούς μήκους που θα συνδέει το Ισραήλ με την Κύπρο και την Ελλάδα για τη μεταφορά φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας, που θα παράγεται από ισραηλινό και κυπριακό φυσικό αέριο, στην ηπειρωτική Ευρώπη (2012). Μάλιστα, τον Μάρτιο του 2021, υπεγράφη

118 Βλ. Εικόνα 22 Παραρτήματος «Α».

119 Tziampiris, *The Emergence of Israeli-Greek Cooperation*, p. 139-141.

120 Βλ. Εικόνα 23 Παραρτήματος «Α».

το σχετικό Μνημόνιο Κατανόησης του εν λόγω έργου, τον Ιανουάριο του 2022, εγκρίθηκε η χρηματοδότησή του από την ΕΕ, ύψους 657 εκατομμυρίων ευρώ¹²¹ και τον Οκτώβριο του 2022, πραγματοποιήθηκε η τελετή εγκαινίων έναρξης εργασιών εγκατάστασης μέχρι το 2027.¹²² Ωστόσο, ένα άλλο σημαντικό έργο κατασκευής αγωγού (EastMed - διακρατική συμφωνία της 2 Ιανουαρίου 2020),¹²³ που αφορά μεταφορά φυσικού αερίου από τα αποθέματα Κύπρου - Ισραήλ διαμέσου της Ελλάδας στην Ευρώπη, προσδίδοντας ιδιαίτερη αξία στη χώρα μας, φαίνεται να καθυστερεί λόγω κόστους, τεχνικών ζητημάτων, αλλά και έλλειψης διπλωματικής στήριξης από τις ΗΠΑ.¹²⁴ Τέλος, γίνονται συζητήσεις για την ενίσχυση των εμπορικών σχέσεων, καθώς και για κοινές επιχειρήσεις (ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, γεωργικής τεχνολογίας, κλπ). Κατόπιν τούτων, διαπιστώνουμε ότι η τριμερής συνεργασία προχωρά και πέρα από την αποτροπή ή την εξισορρόπηση απειλών. Είναι προφανές ότι έχει ως κίνητρο και το κέρδος, και προϋποθέτει καλές πολιτικές σχέσεις.¹²⁵

Η Διεύρυνση της Συνεργασίας με το Ισραήλ 2011 - 2022 και η Εξομάλυνση των Σχέσεών του με την Τουρκία

Μετά από την έκδοση της άδικης για την Τουρκία έκθεσης Πάλμερ από τα Ηνωμένα Έθνη (2011), σχετικά με το επεισόδιο του Mavi Marmara, συνεχίζεται η επιδείνωση των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων. Στην ουσία η συμμαχία τους παγώνει με την ανακοίνωση της Τουρκίας για επιβολή κυρώσεων κατά του Ισραήλ, με την απειλή επέκτασης ναυτικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Μεσόγειο και την

121 «Ανακοίνωση Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας για Euro Asia Interconnector», Κυπριακή Δημοκρατία-Υπουργείο Εσωτερικών Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 27 Ιανουαρίου 2022, <https://www.pio.gov.cy/ανακoinowthena-arthro.html?id=25548#flat> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

122 Κώστας Μαυραγάνης, «Κινητικότητα για Ενέργεια από την Ανατολική Μεσόγειο εν Μέσω Κρίσης στην Ευρώπη», HUFFPOST, 15 Οκτωβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/kinetikoteta-yia-energeia-apo-ten-anatolike-mesoyeio-en-meso-krises-sten-eerope_gr_634a7553e4b04cf8f378e5d4 (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

123 Βλ. Εικόνα 24 Παραρτήματος «Α».

124 Sang Yoon Shin - Taehwan Kim, "Middle East Policy: Eastern Mediterranean Gas Discoveries. Local and Global Impact", Wiley Online Library, 19 May 2021, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/mepo.12546> (accessed in March 11, 2022), p. 7.

125 Ζήνωνας Τζιάρρας, «Η "Χαλαρή" Οιονεί Συμμαχία Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας», στο Ανδρέας Στεργίου - Κίνας Ulusou - Menahem Blondheim (επιμ.), Σύγκρουση και Ευημερία. Γεωπολιτική και Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο [μτφ. Κώστας Καρανικολός], (Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019), σ. 149.

επίσκεψη του Ερντογάν στο Ιράν, το 2011. Όσον αφορά τη χώρα μας, μέσα στο ίδιο έτος, έχουμε την επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας στο Ισραήλ,¹²⁶ την υπογραφή Μνημονίου Κατανόησης μεταξύ των Υπουργών Άμυνας Ελλάδας - Ισραήλ (αμυντική, στρατιωτική και τεχνολογική συνεργασία) και την απαγόρευση απόπλου από τη χώρα μας του Στόλου Ελευθερίας II (Freedom Flotilla II - Stay Human) των ακτιβιστικών οργανώσεων με κατεύθυνση τη Λωρίδα της Γάζας. Ακολουθεί, στις 13 Μαρτίου 2011, η πρώτη επίσκεψη Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Ισραήλ και η αντίστοιχη του Ισραηλινού Πρωθυπουργού στην Κύπρο, στις 16 Φεβρουαρίου 2012. Ενδεικτικά, το ίδιο έτος, έχουμε μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ 52 δράσεις συνεργασίας (ασκήσεις, επισκέψεις, εκπαιδεύσεις, κλπ.) και 50 για το 2013, συμπεριλαμβανομένου του Μνημονίου Συναντίληψης, για την προώθηση της τριμερούς συνεργασίας σε διάφορους τομείς κοινού ενδιαφέροντος, αλλά και τη δημιουργία του Ανώτατου Υπουργικού Συμβουλίου Συνεργασίας ως θεσμικού οργάνου συντονισμού των υπόψη δράσεων¹²⁷ (πρώτη συνάντηση την 6 Οκτωβρίου 2013).¹²⁸

Όσον αφορά την Τουρκία, με τη μεσολάβηση του Προέδρου των ΗΠΑ Μ. Ομπάμα, το Ισραήλ ζήτησε συγγνώμη για το επεισόδιο του Μανί Μαρμαρα και συμφώνησε σε αποζημιώσεις των θυμάτων, τον Μάρτιο του 2013. Οι δύο χώρες αποκατέστησαν πλήρως τις διπλωματικές τους σχέσεις το 2016. Η ομαλοποίηση αυτή αποτελεί σίγουρα σημαντική εξέλιξη, όμως η ισλαμική αυταρχική πορεία της εσωτερικής πολιτικής σκηνής στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια, η οποία εντάθηκε ακόμη περισσότερο μετά από την απόπειρα πραξικοπήματος εναντίον της κυβέρνησης του ΑΚΡ στις 15 Ιουλίου 2016, εγείρει ανησυχίες στο Ισραήλ.¹²⁹ Από την άλλη πλευρά συνεχίζονται οι διαβουλεύσεις και οι τριμερείς συναντήσεις μεταξύ Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ σε επίπεδο Προέδρων Κοινοβουλίων (πρώτη συνάντηση

126 Συζητήθηκαν βασικοί τομείς συνεργασίας που αφορούν ενέργεια, άμυνα, ασφάλεια, γεωργία και τουρισμό.

127 «Η Ελλάδα και το Ισραήλ», Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Νοεμβρίου 2019, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/israel/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

128 Tziampiris, The Emergence of Israeli-Greek Cooperation, p. 151.

129 Τζιάρρας, Η «Χαλαρή» Οιονεί Συμμαχία Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας, σ. 144, 148.

Ιανουάριος 2017),¹³⁰ Υπουργών (τελευταία Απρίλιος 2022), αλλά και Πρωθυπουργών - Προέδρων των τριών χωρών, όπου ιδιαίτερα σημαντική ήταν η συμμετοχή του Υπουργού Εξωτερικών (ΥΠΕΞ) των ΗΠΑ, Μ. Πομπέο, στην 6η τριμερή Σύνοδο Κορυφής της 20 Μαρτίου 2019¹³¹ και με πιο πρόσφατη αυτή της 7 Δεκεμβρίου 2021, όπου αποφασίστηκε η περαιτέρω ενίσχυση της συνεργασίας. Επίσης, σε διμερές επίπεδο Ελλάδα και Ισραήλ ήρθαν σε συμφωνία για τη δημιουργία ενός διεθνούς εκπαιδευτικού κέντρου της πολεμικής αεροπορίας στην Καλαμάτα (Ιανουάριος 2021), αξίας 1,4 δις ευρώ για τα επόμενα 20 χρόνια, αναβαθμίζοντας τη συνεργασία των δύο χωρών με τη μεγαλύτερή τους συμφωνία στον αμυντικό τομέα.¹³² Μάλιστα, το έργο υλοποιείται με ταχύτερο ρυθμό έχοντας ξεπεράσει τον αρχικό προγραμματισμό και η πρώτη εγκατάσταση φαίνεται να παραδίδεται στις αρχές του 2023 (σύμφωνα με την τελευταία ενημέρωση - Οκτώβριος του 2022).¹³³ Στο πλαίσιο αυτό, βλέπουμε μια μακρά προβληματική περίοδο Ελλάδας - Ισραήλ να μετατρέπεται σε μια ιδιαίτερα στενή σχέση, όχι μόνο εξαιτίας της Τουρκικής αποκλεινουσας συμπεριφοράς, η οποία φιλοδοξεί να επηρεάσει τις ισορροπίες στην ευρύτερη περιοχή, αλλά και με γνώμονα την οικονομική ανάπτυξη που φέρνει η σύναψη σημαντικών συμφωνιών.

130 «Τριμερής Συνεργασία Κοινοβουλίων Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ», Βουλή των Ελλήνων, <https://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotites/KoinovouleftikiDiplomatia/Epikairoτητα/TrimereisSynergasies/TrimerisSynergasiaKoinovoulionElladasKyprouIsrail> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

131 «Η Ελλάδα και το Ισραήλ», Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Νοεμβρίου 2019, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/israel/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

132 Βασίλης Νέδος, «Συμφωνία-Μαμούθ με το Ισραήλ για την Καλαμάτα», Η Καθημερινή, 6 Ιανουαρίου 2021, <https://www.kathimerini.gr/politics/561217684/symfonia-mamoyth-me-to-israil-gia-tin-kalamata/> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

133 Γιώργος Αιβαλιώτης, «Ελλάδα - Ισραήλ: Αμυντική Εκπαιδευτική Απογείωση στην Καλαμάτα», EURONEWS, 21 Οκτωβρίου 2022, <https://gr.euronews.com/2022/10/21/ellada-israil-amintiki-ekapideytiki-apogeiosi-stin-kalamata> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

**Κεφάλαιο 4: Ελλάδα - Αίγυπτος, Ελλάδα - Λίβανος και Ελλάδα - Ιορδανία.
Ιστορικό - Εξελίξεις - Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της
Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών - Τριγωνικών Συμφωνιών -
Συνεργασιών**

**Ελλάδα - Αίγυπτος: Νέο Άνοιγμα στον Μουσουλμανικό Κόσμο 1975 - 1981 και οι
Συναντήσεις του Κ. Καραμανλή**

Η Αίγυπτος είναι κομβική χώρα της Μέσης Ανατολής, καθώς αποτελεί «διεθνικό» σημείο αναφοράς τόσο για τους Άραβες, όσο και για τους μουσουλμάνους σουνίτες. Μετά από δύο μείζονες στρατιωτικές αποτυχίες εναντίον του Ισραήλ (1967, 1973), συμφιλιώθηκε μαζί του στις περίφημες συμφωνίες του Camp David (1978). Στη συνέχεια μολονότι παρέμεινε μέλος του κινήματος των αδεσμεύτων, πλησίασε αποφασιστικά τη δύση ανακόποντας τη διάχυση αντιδυτικών τάσεων. Η πολιτική αυτή δίχασε μακροπρόθεσμα τους Άραβες και χαρακτήρισε την πορεία της ως μοναχική.¹³⁴

Στο πλαίσιο αυτό και μετά την πτώση της δικτατορίας στη χώρα μας, η πρώτη επίσημη επαφή μεταξύ Ελλάδας - Αιγύπτου έλαβε χώρα στις 31 Μαρτίου 1975. Ο ΥΠΕΞ της Ελλάδας Δ. Μπίτσιος επισκέφθηκε το Κάιρο, όπου συμφωνήθηκε με την κυβέρνηση του Αχμέτ Ασμέτ Αλ Σαντάτ (διαδόχου του Νάσερ) η σύσταση μικτής επιτροπής για την προετοιμασία διμερών συμφωνιών, αλλά και την επίλυση των προβλημάτων καταβολής των υλικών αποζημιώσεων των ελληνικών περιουσιών, που απαλλοτριώθηκαν από τα μέτρα εθνικοποιήσεων της νασερικής περιόδου. Άλλοι τομείς δράσεις ήταν το εμπόριο, οι επενδύσεις, ο τουρισμός, οι μορφωτικές σχέσεις και οι ναυτιλιακές μεταφορές.¹³⁵ Οι επόμενες διμερείς επαφές έλαβαν χώρα σε επίπεδο ηγετών, στις 3 Ιουνίου 1975. Τότε ο Σαντάτ, στο πλαίσιο επαφών που είχε με ευρωπαϊκές χώρες, επισκέφθηκε την Αθήνα, όπου συναντήθηκε με τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Κωνσταντίνο Καραμανλή¹³⁶ και συζήτησαν κυρίως για το Κυπριακό, όπου ο ηγέτης της Αιγύπτου στήριξε της ελληνικές θέσεις.¹³⁷

134 Μπότσιου, Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο, σ. 57.

135 Μια συνεργασία ιδιαίτερα σημαντική, λόγω της επαναλειτουργίας της διώρυγας του Σουέζ μετά τους πολέμους του 1967 και 1973.

136 Η πρώτη συνάντηση κορυφής μετά τη μεταπολίτευση με κράτος του αραβικού κόσμου.

137 Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 92-101.

Ωστόσο, το σημαντικότερο γεγονός σε επίπεδο κορυφής του νέου ανοίγματος της Ελλάδας στον μουσουλμανικό κόσμο, ήταν αναμφισβήτητα η μετάβαση του Καραμανλή στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, από τις 21 ως τις 24 Ιανουαρίου 1976. Οι δύο ηγέτες συζήτησαν διμερή ζητήματα και τις εξελίξεις στα θέματα τόσο της Παλαιστίνης όσο και του Λιβάνου, όπου ο Καραμανλής εξέφρασε την εναντίωση της χώρας μας στην κατοχή εδαφών τους από το Ισραήλ, συνδέοντας το Μεσανατολικό με το Κυπριακό. Χαρακτηριστικές ήταν οι δηλώσεις του Καραμανλή περί πνευματικών και ιστορικών δεσμών των δύο χωρών από την ελληνιστική έως και τη σύγχρονη εποχή, εξαιρώντας την παρουσία της ελληνικής παροικίας, της φιλοξενίας που έτυχε η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και διαχώρησε τους Έλληνες από τους υπόλοιπους Ευρωπαίους που εγκαταστάθηκαν στην Αίγυπτο από τα τέλη του 19ου αιώνα, αφού «δεν ήλθαν ποτέ ούτε ως κατακτητές, ούτε ως εκμεταλλευτές. Ήρθαν για να εργαστούν». Αντίστοιχες αναφορές έγιναν και από τον Σαντάτ που επιπλέον δήλωσε για το ζήτημα της Κύπρου: «υποστηρίζουμε ανεπιφύλακτα το Μακάριο». Μετά τη λήξη της επίσκεψης, ο Καραμανλής προέβη σε μια συμβολική κίνηση δωρεάς 1.000 ελαιόδενδρων, η οποία εντυπωσίασε την Αιγυπτιακή πλευρά. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική ήταν η εμπορική συμφωνία της 11ης Φεβρουαρίου 1976, που αφορούσε προμήθεια πετρελαίου έναντι γεωργικών προϊόντων, αλλά και τη συμμετοχή της χώρας μας σε κατασκευαστικά προγράμματα.¹³⁸

Ωστόσο, την 22 Φεβρουαρίου του 1978, έχουμε τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Κύπρου - Αιγύπτου, λόγω του επεισοδίου της αεροπειρατείας σε αεροσκάφος των κυπριακών αερογραμμών, όπου επέβαιναν πολλοί Αιγύπτιοι υπήκοοι και της αιματηρής του κατάληξης μετά την συμπλοκή καταδρομέων του Σαντάτ και στρατιωτών της Εθνοφρουράς στο αεροδρόμιο της Λάρνακας (14 νεκροί από την πλευρά των Αιγυπτίων). Μάλιστα, ο Σαντάτ απείλησε τον Πρόεδρο Σ. Κυπριανού με αναγνώριση του καθεστώτος των κατεχομένων στη βόρεια Κύπρο. Ο Καραμανλής με τη σειρά του προσπαθεί να αποκαταστήσει τις σχέσεις και επιτυγχάνει την επαναφορά της Αιγύπτου στην πάγια θέση της για το Κυπριακό, ωστόσο οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών αποκαταστάθηκαν από το διάδοχο

138 στο ίδιο.

του Σαντάτ, Χ. Μουμπάρακ, μόλις το 1984. Τον Μάρτιο του 1979, οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Αιγύπτου κινούνταν σε πλαίσιο ομαλότητας με την υπογραφή εμπορικής συμφωνίας εισαγωγής πετρελαίου σε τιμές χαμηλότερες από αυτές που επικρατούσαν στη διεθνή αγορά μετά τα γεγονότα στο Ιράν και τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970 (αναβάθμισε τη σημασία των χωρών της Β. Αφρικής και της Αν. Μεσογείου ως εναλλακτικών παρόχων ενέργειας έναντι του ΟΠΕΚ).¹³⁹ Ακολουθεί η επίσκεψη του Αναπληρωτή ΥΠΕΞ της Αιγύπτου Μ. Γκάλι στην Αθήνα, στις 13 - 14 Οκτωβρίου 1979 και του τότε ΥΠΕΞ της Ελλάδας Κ. Μητσοτάκη στο Κάιρο, στις 16 Απριλίου 1981, όπου η χώρα μας στήριξε την προώθηση ειρηνικών λύσεων στη Μέση Ανατολή και στα πλαίσια αυτά ενέτασσε και την προσέγγιση Ισραηλινών - Αιγυπτίων.¹⁴⁰

Σχέσεις Ελλάδας - Αιγύπτου Κατά τη Διακυβέρνηση του Χ. Μουμπάρακ 1981 - 2011

Μετά τη δολοφονία του Σαντάτ (Οκτώβριος 1981), ο Χ. Μουμπάρακ αναλαμβάνει την εξουσία για 30 έτη διατηρώντας καλές σχέσεις με το Ισραήλ, αλλά και με τη Δύση που τον θεωρούσε εγγυητή της σταθερότητας.¹⁴¹ Όσον αφορά την Ελλάδα οι σχέσεις του νέου Πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου με τον Αιγύπτιο ηγέτη είναι ιδιαίτερα φιλικές σε προσωπικό επίπεδο, όπως φάνηκε στις επισκέψεις του στην Αθήνα το 1985 και 1988, αλλά και με την υπογραφή συμφωνίας οικονομικής - τεχνικής συνεργασίας, το 1986. Το Κάιρο, όμως, επί διακυβέρνησής του, ήταν αρκετά επιφυλακτικό απέναντι στη χώρα μας και ιδιαίτερα φιλικό προς την Άγκυρα.¹⁴² Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια, οι διμερείς σχέσεις αναπτύσσονται με όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις σε πολιτικούς, πολιτιστικούς, οικονομικούς τομείς, με συχνές επισκέψεις εκατέρωθεν σε υψηλό επίπεδο. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε την υπογραφή της πρώτης συμφωνίας οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών στην Ανατολική Μεσόγειο μεταξύ Αιγύπτου και Κύπρου (2003),¹⁴³ αλλά και την αντίστοιχη, για την

139 Μπότσιου, Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο, σ. 57.

140 Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 92-101.

141 Victoria Kleber, «Μουμπάρακ, ο Άχρωμος Φαραώ», DW, 25 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.dw.com/el/μουμπάρακ-ο-άχρωμος-φαραώ/a-52527559> (έγινε πρόσβαση στις 01 Μαρτίου 2022).

142 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 295.

143 Βλ. Εικόνα 18 Παραρτήματος «Α».

από κοινού εκμετάλλευση κοιτασμάτων υδρογονανθράκων (2006), που προαναφέρθηκαν. Μάλιστα, το Σεπτέμβριο του 2006, ξεκίνησαν οι τεχνικές συνομιλίες για το θέμα της ΑΟΖ μεταξύ Αιγύπτου - Ελλάδας στο Κάιρο, παρά τα συνεχή εμπόδια από την Τουρκική πλευρά.¹⁴⁴ Τελευταία πράξη της προεδρίας του Μουμπάρακ (2011) ήταν η βίαιη προσπάθειά του να καταστείλει τις ταραχές που ξέσπασαν στην Αίγυπτο ενάντια στον αυταρχισμό του (300 νεκροί), οι οποίες μαζί με τα υπόλοιπα τοπικά λαϊκά κινήματα εκδημοκρατισμού σε χώρες της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής προβλήθηκαν ως «αραβική άνοιξη».¹⁴⁵

Ο Ρόλος του Ενεργειακού Παράγοντα και η Διεύρυνση της Συνεργασίας με την Αίγυπτο 2011 - 2022

Μετά τον εξαναγκασμό του Χ. Μουμπάρακ σε παραίτηση στις 11 Φεβρουαρίου 2011 και τη σύντομη διακυβέρνηση του ηγέτη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας Μ. Μόρσι (2012 - 2013), έχουμε την ανακατάληψη της εξουσίας από τους στρατιωτικούς υπό τον στρατηγό Αμπντούλ Φατάχ αλ Σίσι (2013).¹⁴⁶ Παράλληλα, η εμφάνιση των πολλά υποσχόμενων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην ευρύτερη περιοχή απέδειξε περίτρανα τα κοινά συμφέροντα Ελλάδας - Κύπρου με την Αίγυπτο, που βέβαια μετά την ανατροπή στις διμερείς σχέσεις της τελευταίας με την Άγκυρα, λόγω και της επιρροής της στο κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων, έγιναν όχι μόνο πιο ορατά, αλλά οδήγησαν αντίστροφα και στην αύξηση της τουρκικής επιθετικότητας. Η ανατροπή αυτή επέτρεψε κατά συνέπεια και τη σταδιακή επέκταση του εν λόγω τριμερούς σχήματος διαβούλευσης από γενικές συζητήσεις σε μικρά βήματα προς ουσιαστική συνεργασία για την καλύτερη από κοινού αξιοποίηση των κοιτασμάτων, αλλά και προστασία τους από την τουρκική επιβουλή, έστω και σε επίπεδο αποτροπής.¹⁴⁷

Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές επισκέψεις εκατέρωθεν σε υψηλό επίπεδο, όπως του τότε Προέδρου της Ελλάδας Π. Παυλόπουλου στο Κάιρο (Απρίλιος 2015) και του Αλ Σίσι στην Αθήνα (Δεκέμβριος 2015), οι οποίες

144 Βαληνάκης, *Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών*, σ. 190-191.

145 Μπότσιου, *Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 57.

146 στο ίδιο.

147 Βαληνάκης, *όπ. παρ.*, σ. 296.

συνεχίζονται και από τους μετέπειτα Προέδρους - Πρωθυπουργούς και ΥΠΕΞ των δύο χωρών με πιο πρόσφατες του Αιγύπτιου ηγέτη στην Αθήνα (9η τριμερή σύνοδο κορυφής - 19 Οκτωβρίου 2021) και του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Κυριάκου Μητσοτάκη στο Σαρμ Ελ Σεΐχ της Αιγύπτου στο περιθώριο της διεθνούς διάσκεψης COP27 του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή (6 - 18 Νοεμβρίου 2022).¹⁴⁸ Σ' αυτές επιβεβαιώνεται η σταθερή στάση της χώρας μας στο Μεσανατολικό, καθώς και της Αιγύπτου για το Κυπριακό, αλλά και τις προκλήσεις της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή. Επίσης, αναπτύσσονται προγράμματα που αφορούν τις υποδομές, τη ναυτιλία, τον τουρισμό, τις θαλάσσιες μεταφορές και την ενέργεια.¹⁴⁹

Μάλιστα, κατά την 6η τριμερή σύνοδο κορυφής στην Κρήτη (Οκτώβριος 2018), αποφασίσθηκε η δημιουργία ενός φόρουμ για τις χώρες παραγωγής και διαμετακόμισης φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο (EMGF - Eastern Mediterranean Gas Forum) με έδρα το Κάιρο, για την άμεση αξιοποίηση των κοιτασμάτων και την εκμετάλλευση των υποδομών υδροποίησης της Αιγύπτου. Επίσης, είχαμε το ενδιαφέρον της Γαλλίας για συμμετοχή, αλλά και των ΗΠΑ ως μόνιμου παρατηρητή.¹⁵⁰ Τον Σεπτέμβριο του 2020, υπογράφηκε το καταστατικό του εν λόγω φόρουμ από Ελλάδα, Κύπρο, Αίγυπτο, Ισραήλ, Ιταλία, Παλαιστίνη, Ιορδανία (ιδρυτικά μέλη) και από την 1η Μαρτίου 2021, μετατράπηκε επίσημα σε αναγνωρισμένο διακυβερνητικό όργανο.¹⁵¹ Επιπλέον, στο πλαίσιο του προγράμματος «Euro Africa Interconnector»,¹⁵² είχαμε την υπογραφή σχετικού Μνημονίου

148 Απόστολος Χονδρόπουλος, «Η Παρέμβαση Μητσοτάκη στη Σύνοδο COP27 - Τι Συζήτησε με Κέρι και Σίσι», *ΑΘΗΝΑ 9,84*, 8 Νοεμβρίου 2022, <https://athina984.gr/2022/11/08/i-parevasi-mitsotaki-sti-synodo-cop27-ti-syzitise-me-keri-kai-sisi/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

149 «Αίγυπτος. Πολιτικές Σχέσεις», *Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών*, <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/egypt/> (έγινε πρόσβαση στις 02 Μαρτίου 2022).

150 «Φόρουμ Φυσικού Αερίου της Ανατολικής Μεσογείου (East Mediterranean Gas Forum-EMGF)», *Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας*, <https://ypen.gov.gr/forum-fysikou-aeriou-tis-anatolikis-mesogeiou-east-mediterranean-gas-forum-emgf/> (έγινε πρόσβαση στις 03 Μαρτίου 2022).

151 Adel Ab. Ghafar, "Between Geopolitics and Geoeconomics: The Growing Role of Gulf States in the Eastern Mediterranean", *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, 12 February 2021, <https://www.iai.it/en/publicazioni/between-geopolitics-and-geoeconomics-growing-role-gulf-states-eastern-mediterranean> (accessed in March 05, 2022).

152 Βλ. Εικόνα 25 Παραρτήματος «Α».

Κατανόησης ηλεκτρικής διασύνδεσης Ελλάδας - Αιγύπτου (Οκτώβριος 2021),¹⁵³ το οποίο αναδεικνύει με τη σειρά του τη σημασία της οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ των δύο χωρών, έστω και τμηματικής (6 Αυγούστου 2020).¹⁵⁴ Η ενεργειακή σχέση Ελλάδας - Κύπρου - Αιγύπτου με τη συμμετοχή και του Ισραήλ αποτελεί σταθμό για την ανάπτυξη της ενεργειακής ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο, όπου σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές σχέσεις και τα τριμερή σχήματα συνεργασίας Ελλάδας - Κύπρου με Λίβανο και Ιορδανία, αντίστοιχα, δημιουργείται ένας ισχυρός πόλος, που θα ανταγωνίζεται σταθερά τις τουρκικές επιδιώξεις.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική για τη χώρα μας ήταν η υπογραφή του Μνημονίου Κατανόησης μεταξύ Ελλάδας - Αιγύπτου, την 22 Νοεμβρίου 2022, από τους Υπουργούς Άμυνας Ν. Παναγιωτόπουλο και Μ. Ζάκρι (με την παρουσία των αντίστοιχων ΥΠΕΞ), για τον καθορισμό των περιοχών Έρευνας - Διάσωσης (SAR), αναγνωρίζοντας ότι ταυτίζονται με τα όρια του FIR Αθήνας - Καΐρου.¹⁵⁵ Έτσι, η Ελλάδα, έχοντας υπογράψει αντίστοιχες συμφωνίες με Ιταλία (2000), Μάλτα (2008) και Κύπρο (2014),¹⁵⁶ αντιπαρατίθεται στις αξιώσεις περί «γαλάζιας πατρίδας» με το απολύτως νόμιμο ελληνοαιγυπτιακό μνημόνιο,¹⁵⁷ όπου η περιοχή νότια και ανατολικά της Κρήτης έως τις ακτές της Αιγύπτου ελέγχεται αποκλειστικά από τις δύο χώρες.¹⁵⁸

Όσον αφορά τις σχέσεις των δύο χωρών στον αμυντικό τομέα είναι καθοριστικής σημασίας η διεξαγωγή της μεγαλύτερης πολυεθνικής άσκησης στην Ανατολική Μεσόγειο «ΜΕΔΟΥΣΑ», που διεξάγεται κάθε χρόνο από το 2015 (η τελευταία διεξήχθη το Νοεμβρίου 2022),¹⁵⁹ καθόσον Ελλάδα - Αίγυπτος - Σαουδική

153 Κώστας Σκρέκας, «Το Μνημόνιο Κατανόησης για την Ηλεκτρική Διασύνδεση Ελλάδας-Αιγύπτου Αποτελεί Ορόσημο στη Στρατηγική Σχέση των Δύο Χωρών», Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 14 Οκτωβρίου 2021, <https://ypen.gov.gr/kostas-skrekas-to-mnimonio-katanoisis-gia-tin-ilektriki-diasyndesi-elladas-aigyptou-apotelei-orosimo-sti-stratigiki-schesi-ton-dyo-choron/> (έγινε πρόσβαση στις 03 Μαρτίου 2022).

154 Βλ. Εικόνα 20 Παραρτήματος «Α».

155 Βλ. Εικόνα 26 Παραρτήματος «Α».

156 Απομένουν μόνο Τουρκία και Λιβύη.

157 Η σύμβαση του Αμβούργου (1979) προβλέπει τον καθορισμό των περιοχών Έρευνας - Διάσωσης (SAR), κατόπιν σχετικής συμφωνίας των παράκτιων κρατών.

158 Σταύρος Ιωαννίδης, «Συμφωνία Ελλάδας - Αιγύπτου: Έπεσαν οι Υπογραφές - τι Προβλέπει», CNN Greece, 22 Νοεμβρίου 2022, <https://www.cnn.gr/politiki/story/338269/symfonia-elladas-aigyptou-epesan-oi-ypografes-ti-provlepei> (έγινε πρόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2022).

159 Στην ευρύτερη περιοχή της Αλεξάνδρειας.

Αραβία - Κύπρος (συμμετείχαν και τα ΗΑΕ το 2020 και 2021) αναβαθμίζουν την στρατιωτική τους συνεργασία, αλλά και εκπέμπουν ένα πολύ ισχυρό αποτρεπτικό μήνυμα εναντίον κάθε απόπειρας αποσταθεροποίησης στην ευρύτερη περιοχή.¹⁶⁰

Ελλάδα - Λίβανος 1975 - 2022: Ο Διαμεσολαβητικός Ρόλος της Ελλάδας στις Συγκρούσεις στην Περιοχή και η Ανάπτυξη Σχέσεων Αμοιβαίου Σεβασμού - Εμπιστοσύνης

Ο Λίβανος μέχρι και το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου αποτελούσε παράδειγμα οικονομικής ανάπτυξης στον αραβικό κόσμο. Ωστόσο, η πολιτική του δομή βασιζόταν στο μοίρασμα της εξουσίας μεταξύ των θρησκευτικών ομάδων. Το 1975, ξέσπασαν οι πρώτες συγκρούσεις μεταξύ Μαρωνιτών και Παλαιστίνιων, ενώ μετά τη συριακή επέμβαση, αλλά και τη δεύτερη φάση των συγκρούσεων το 1978 παγιώθηκε μια κατάσταση de facto διαίρεσης της χώρας σε ζώνες επιρροής. Υπήρχαν δύο κυβερνήσεις, μια χριστιανική στο βορρά και μια μουσουλμανική στο νότο. Με καμία από τις δύο κυβερνήσεις να μην ελέγχει στην ουσία ολόκληρη τη χώρα, ο Λίβανος απομονώθηκε διεθνώς αφού δεν υπήρχε ένα καθεστώς που αποκλειστικά να εκπροσωπούσε τη χώρα.¹⁶¹

Προετοιμάζοντας το ανοιγμά της στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο η ελληνική κυβέρνηση επιδίωξε να βελτιώσει τις οικονομικές επαφές με χώρες όπως ο Λίβανος, καθόσον αποτελούσε πύλη εισόδου των ελληνικών προϊόντων στη Μέση Ανατολή. Ωστόσο, ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους στις 13 Απριλίου 1975, ανέτρεψε τους σχεδιασμούς της ελληνικής πλευράς, αλλά είχε και θετικές επιπτώσεις για την ελληνική οικονομία με τη μεταφορά σημαντικών επιχειρήσεων, κυρίως αμερικανικών, από τη Βηρυτό στην Αθήνα (General Motors, Lockheed, κλπ). Μάλιστα, τον Ιούνιο του 1977, το Ελληνοαμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο διαπίστωνε πως τουλάχιστον 250 πολυεθνικές εταιρίες είχαν εγκατασταθεί στη χώρα μας. Επίσης, οι Έλληνες έδειξαν την έμπρακτη συμπαράστασή τους με την υποδοχή και φιλοξενία σημαντικού

160 Χρήστος Μαζανίτης, «ΜΕΔΟΥΣΑ 12: Το Θανατηφόρο Βλέμμα της Μεσογείου που...Παγώνει τον Εχθρό», [enikos.gr](https://www.enikos.gr), 13 Ιουνίου 2022, <https://www.enikos.gr/politics/medousa-12-to-thanatiforo-vlemma-tis-mesogeiou-pou-pagonei-ton-echthro-vinteo/1816746/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

161 Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 123-131, 387-389.

αριθμού προσφύγων, κάτι που αναγνώρισε και η ύπατη αρμοσσία του ΟΗΕ στις 8 Σεπτεμβρίου 1977.¹⁶²

Η ελληνική στάση έγινε εκ νέου αντιληπτή μετά την εισβολή των ΕΔ του Ισραήλ στο νότιο Λίβανο (14 Μαρτίου 1978), για την αντιμετώπιση των Παλαιστίνιων ανταρτών που έβαλαν κατά του ισραηλινού εδάφους. Η εξομοίωση με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο ήταν προφανής, γι' αυτό και η Ελλάδα συντάχθηκε με τα ψηφίσματα του ΟΗΕ, που αφορούσαν την απόσυρση των στρατευμάτων του Ισραήλ. Επίσης, κινητικότητα στις σχέσεις Ελλάδας - Λιβάνου προέκυψε μετά την επέμβαση της Συρίας και την αναζωπύρωση των συγκρούσεων στην πόλη Ζάχλε (65% των κατοίκων ελληνοκαθολικοί και 10% ελληνορθόδοξοι). Η ανακοίνωση της κυβέρνησης Γ. Ράλλη (9 Απριλίου 1981) εξέφρασε έντονη ανησυχία για την ασφάλεια των αμάχων και κάλεσε τις αντιμαχόμενες πλευρές να τερματίσουν τις συγκρούσεις και να τηρήσουν την εκεχειρία. Επισημαίνεται ότι, η ελληνική πλευρά δεν προέβαινε σε επιλεκτικές αναφορές, όπως φαίνεται και στην παρόμοια ανακοίνωσή της, μετά τις αεροπορικές επιδρομές του Ισραήλ στο Λίβανο (20 Ιουλίου 1981).¹⁶³ Μάλιστα, προσπάθησε να συνδέσει τον εν λόγω εμφύλιο με το γενικότερο ζήτημα του Μεσανατολικού, καθώς όλοι πολεμούσαν εναντίον όλων, οι λιβανέζοι μεταξύ τους και με τους παλαιστίνιους, οι παλαιστίνιοι με τους ισραηλινούς και τους σύριους και οι τελευταίοι με τους ισραηλινούς.¹⁶⁴

Ωστόσο, η εισβολή του Ισραήλ στο Λίβανο, το καλοκαίρι του 1982, προκάλεσε την έντονη αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία την καταδίκασε χαρακτηρίζοντάς την «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» και «γενοκτονία». Μάλιστα, προσφέρθηκε να συμμετάσχει σε πολυεθνική δύναμη για τον απεγκλωβισμό των Παλαιστίνιων. Η στάση αυτή βρήκε σύμφωνους τους Αμερικανούς, οι οποίοι ενδιαφέρονταν για τη μεσολάβηση χωρών της περιοχής, προκειμένου να αποχωρήσουν οι Παλαιστίνιοι από τη Βηρυτό. Έτσι, ο Γ. Αραφάτ εγκαταλείπει το Λίβανο με ελληνικό πλοίο και αποβιβάζεται στο Φάληρο, όπου τον υποδέχεται ο Α. Παπανδρέου δηλώνοντας ότι: «ήρθε η ώρα να κλείσει το

162 στο ίδιο.

163 στο ίδιο.

164 Δημήτρης Παπανδρέου, *Συρία ο Κοντινός μας Άγνωστος*, (Αθήνα: Εκδόσεις Επικοινωνίες, 2002), σ. 131.

Μεσανατολικό και να αποκτήσουν οι Παλαιστίνιοι δική τους πατρίδα». Επίσης, ανέλαβε σε ευρωπαϊκό επίπεδο την πρωτοβουλία για έκτακτη σύσκεψη του συμβουλίου των ΥΠΕΞ. Το αποτέλεσμα ήταν να καταδικαστεί το Ισραήλ, αλλά να μην επιβληθούν οικονομικές - εμπορικές κυρώσεις και απαγόρευση πώλησης όπλων, όπως είχε προτείνει η χώρα μας. Επί ελληνικής προεδρίας στην ΕΟΚ (β' εξάμηνο του 1983), η κυβέρνηση Παπανδρέου πρότεινε να ενταθούν οι προσπάθειες, ώστε η Κοινότητα να διαδραματίσει πιο ενεργό ρόλο στην επίλυση των προβλημάτων του Λιβάνου, κάνοντας έκκληση για τερματισμό των εχθροπραξιών και αποστολή παρατηρητών. Επιπλέον, προσπάθησε να δώσει νέα ώθηση στον Ευρωπαϊκό διάλογο (ΕΟΚ - Αραβικού Συνδέσμου) με τη σύγκληση στην Αθήνα της 5ης Συνόδου της Γενικής Επιτροπής Διαλόγου. Όμως, η εμπλοκή της Ελλάδας στους ενδοαραβικούς ανταγωνισμούς έφερε και τη δραστηριοποίηση ανεπιθύμητων ομάδων στον ελλαδικό χώρο και την πραγματοποίηση σημαντικών τρομοκρατικών ενεργειών, όπως την κατάληψη αεροσκάφους της TWA από λιβανέζους ενόπλους (Ιούνιος 1985), που απογειώθηκε από το αεροδρόμιο του Ελληνικού, αλλά και την επίθεση από Παλαιστίνιους τρομοκράτες στο κρουαζιερόπλοιο «City of Pogos», που μετέφερε ισραηλινούς τουρίστες (Ιούλιος 1988).¹⁶⁵ Η Αθήνα κατηγορήθηκε για ανοχή προς τους Άραβες τρομοκράτες από το Ισραήλ και οι ΗΠΑ εξέδωσαν σχετική ταξιδιωτική οδηγία, προειδοποιώντας τους Αμερικανούς επισκέπτες για τον κίνδυνο της τρομοκρατίας στην Ελλάδα.¹⁶⁶

Η έμπρακτη συμπαράσταση των Ελλήνων με την υποδοχή και φιλοξενία 30.000 προσφύγων κατά τη διάρκεια του εν λόγω εμφυλίου (1975 - 1990) έκανε τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας - Λιβάνου να διέπονται από αμοιβαίο σεβασμό και εμπιστοσύνη. Έτσι, αναπτύχθηκε άριστη πολιτική και διπλωματική συνεργασία ανάμεσα στις δύο χώρες, που μεταφράστηκε σε αμοιβαία στήριξη στους διεθνείς οργανισμούς. Η ελληνική στάση έγινε εκ νέου αντιληπτή το 2006, με την αποστολή ανθρωπιστικής βοήθειας στο Λίβανο κατά τη σύγκρουση μεταξύ Χεζμπολάχ -

165 Γιάννης Δ. Σακκάς, Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004, (Αθήνα: Kallipos, Open Academic Editions, 2015), σ. 45-47.

166 Φοίβος Ο. Οικονομίδης, Το Σύνδρομο του Οδυσσέα. Η Ελληνική Εμπειρία του 20ου Αιώνα Μέσα από την Ιστορία της Ανθρωπότητας, (Αθήνα: Εκδόσεις Ορφείας, 1999), σ. 578.

Ισραήλ¹⁶⁷ και με τη συμβολή της χώρας μας στην προσπάθεια σύστασης ειδικού δικαστηρίου που θα εκδικάσει τη δολοφονία του Πρωθυπουργού Ρ. Χαρίρι.¹⁶⁸ Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τη σημαντική συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου - Λιβάνου (2007). Όμως, δεν ήταν δυνατή η επικύρωσή της, λόγω των διαφωνιών Ισραήλ - Λιβάνου για τη μεταξύ τους ΑΟΖ. Ωστόσο, η υπογραφή σχετικής συμφωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες, την 27 Οκτωβρίου 2022, για τα θαλάσσια σύνορά τους,¹⁶⁹ προαναγγέλλει εξελίξεις για την ολοκλήρωση της αντίστοιχης με την Κύπρο, ανοίγοντας τον δρόμο για την αξιοποίηση του κοιτάσματος «Qana» από το Λίβανο και την παραγωγή φυσικού αερίου από το Ισραήλ στο κοιτάσμα «Karish». Το τελευταίο αφορά και τη χώρα μας, καθόσον η εταιρεία Energean (ελληνικών συμφερόντων) έχει αναλάβει την άντλησή του.¹⁷⁰ Επίσης, κινητικότητα στις σχέσεις Ελλάδας - Λιβάνου προέκυψε μετά τις εκρήξεις στη Βηρυτό το 2020¹⁷¹ και την αποστολή ελληνικών τμημάτων έρευνας - διάσωσης και ιατρικού προσωπικού - υλικού. Σήμερα, ιδιαίτερα σημαντικές, είναι οι τριμερείς σύνοδοι Ελλάδας - Κύπρου - Λιβάνου (τελευταία τον Απρίλιο 2021),¹⁷² αλλά και οι συναντήσεις προώθησης των διμερών σχέσεων με πιο πρόσφατη αυτή των ΥΠΕΞ Ελλάδας - Λιβάνου Ν. Δένδια και Αμπντουλάχ Μπου Χαμπίμπ στην Αθήνα (11 Νοεμβρίου 2022), για την υπογραφή Μνημονίων Κατανόησης (κατάργηση θεώρησης υπηρεσιακών διαβατηρίων και διπλωματικές εκπαιδεύσεις),¹⁷³ οι οποίες συμβάλουν στην ενίσχυση

167 Βιβή Παπαναγιώτου, «Το Ισραήλ δεν Νίκησε την Χεζμπολάχ», *DW*, 14 Αυγούστου 2006, <https://www.dw.com/el/to-ισραήλ-δεν-νίκησε-την-χεζμπολάχ/a-2603400> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

168 «Λίβανος, Πολιτικές Σχέσεις», *Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών*, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/libanon/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

169 Βλ. Εικόνα 18 Παραρτήματος «Α».

170 Αντώνης Φουρλής, «Η Συμφωνία Ισραήλ - Λιβάνου για τα Κοιτάσματα Αερίου και το Νέο Μεγάλο Πρότζεκτ με την Ελλάδα», *HUFFPOST*, 26 Οκτωβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-semfonia-israel-livanoe-via-ta-koitasmata-aerioe-kai-to-neo-meyalo-protzekt-me-ten-ellada_gr_63593f62e4b051268c5b270c (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

171 Γιάννη Ιωάννου, «Η Κρίση του Λιβάνου και οι Προκλήσεις για την Κύπρο», *Η Καθημερινή*, 26 Οκτωβρίου 2021, <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/diplomatia/h-krisi-toy-libanoy-kai-oi-prokliseis-gia-tin-kypro> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

172 Γιάννης Κολεσιδής, «Τριμερής Ελλάδας-Κύπρου-Λιβάνου: Για την Περιφερειακή Σταθερότητα και Συνεργασία», *Hellas Journal*, 15 Απριλίου 2021, <https://hellasjournal.com/2021/04/trimeris-elladas-kiprou-livanou-gia-tin-periferiaki-statherotita-ke-sinergasia/> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

173 Αλεξάνδρα Βουδούρη, «Ν. Δένδιας: Υπόδειγμα η Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών Λιβάνου και Ισραήλ», *ΑΘΗΝΑ 9,84*, 11 Νοεμβρίου 2022, <https://athina984.gr/2022/11/11/n-dendias->

των δεσμών συνεργασίας και στη σταθερότητα της ευρύτερης περιοχής. Επιπλέον, η Ελλάδα συμμετέχει στην προσπάθεια ανασυγκρότησης του Λιβάνου με τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών προγραμμάτων - έργων και τη συνεργασία σε οικονομικούς - εμπορικούς τομείς.¹⁷⁴

Σχέσεις Ελλάδας - Ιορδανίας και η Πρόσφατη Αναβάθμισή τους

Η ανάγκη ενίσχυσης των διμερών σχέσεων Ελλάδας - Ιορδανίας ήταν επιτακτική, καθώς στην εδαφική περιφέρεια της τελευταίας υπάγονταν η Δυτική Όχθη του Ιορδάνη ποταμού, όπου έδρευε το Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων και οι Άγιοι Τόποι. Το τέλος της στασιμότητας έφερε η επίσκεψη του ΥΠΕΞ της Ιορδανίας Ι. Χασσάν στην Αθήνα (19 Μαΐου 1976), όπου συναντήθηκε με Μπίτσιο και Καραμανλή υπογράφοντας οικονομική - μορφωτική - τεχνική συμφωνία και επιπλέον, εκφράστηκε η βούληση να ενισχυθεί η δράση του Πατριαρχείου. Ακολούθησε η επίσκεψη του Έλληνα ΥΠΕΞ στο Αμμάν (27 Φεβρουαρίου 1977), όπου συναντήθηκε με τον Πρωθυπουργό Α. Μπαντράν και τον διάδοχο Χ. Ταλάλ, υπογράφοντας εμπορική συμφωνία και επιβεβαιώνοντας την πρόοδο στις διμερείς σχέσεις. Την 21 Μαρτίου 1979, υπογράφηκε συμφωνία οδικών μεταφορών μεταξύ των δύο χωρών.¹⁷⁵

Όμως, το επίπεδο των σχέσεων με την Ιορδανία θα μπορούσε να λεχθεί ότι ήταν από τα χαμηλότερα, συγκριτικά με τις σχέσεις της Ελλάδας με άλλες αραβικές χώρες. Σε πολιτικό επίπεδο, η Ιορδανία δεν λάμβανε ξεκάθαρα θέση υπέρ της Ελλάδας ή της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, παρέμενε σταθερά προσηλωμένη στους στενούς δεσμούς με τις ΗΠΑ. Μάλιστα, την 1 Σεπτεμβρίου 1982, ο Αμερικανός Πρόεδρος Ρ. Ρήγκαν πρότεινε σχέδιο ειρήνευσης, που έκανε λόγο για παλαιστινιακή αυτοδιοίκηση στο πλαίσιο ενός είδους ομοσπονδίας με την Ιορδανία. Στόχος των Αμερικανών ήταν να προσελκύσουν μετά την Αίγυπτο και την Ιορδανία στο μέτωπο της «ειρηνευτικής διαδικασίας», για να εδραιώσουν την κυριαρχία τους στην

[paradeigma-i-symfonia-israil-livanoy-stin-oriothetisi-thalassion-zonon/](#) (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

174 «Λίβανος. Πολιτικές Σχέσεις», *Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών*, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/lebanon/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

175 Εμμανουηλίδης, *Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο*, σ. 414-417.

περιοχή. Ενώ, η σύνοδος κορυφής του Αραβικού Συνδέσμου πρότεινε κυρίαρχο Παλαιστινιακό κράτος με πρωτεύουσα την Ιερουσαλήμ. Η Ελλάδα εκφράστηκε θετικά για το σχέδιο Ρήγκαν, ενώ επιδοκίμασε τις αποφάσεις της αραβικής συνόδου. Μάλιστα, αυτή η πολιτική υιοθετήθηκε από τον Αραφάτ και αναπτύχθηκε με μεγαλύτερη ακρίβεια στη συνάντηση του Εθνικού Συμβουλίου της Παλαιστίνης στο Αμμάν (1984).¹⁷⁶

Τη δεκαετία του 1980, το Παλαιστινιακό σηματοδεύτηκε από τον εμφύλιο του Λιβάνου (που προαναφέρθηκε), τα γεγονότα στους προσφυγικούς καταυλισμούς της Σάμπρα και Σατίλα (1982), καθώς και από την 1η Ιντιφάντα (1987). Ελλάδα και Κύπρος με την τότε φιλοπαλαιστινιακή στάση τους αντιμετώπιζονταν με επιφυλακτικότητα από την Ιορδανία, όπως και οι Παλαιστίνιοι (μετά την προσπάθειά τους να ανατρέψουν τον βασιλιά Χουσεΐν το 1970). Όμως, δεν είχε σημειωθεί κάποια ένταση.¹⁷⁷ Βέβαια, τη δεκαετία του 1990, οι σχέσεις Τουρκίας - Ιορδανίας ήταν σε εξαιρετικό επίπεδο. Ιδιαίτερα σημαντική, ήταν η αμυντική τους συνεργασία με συχνές συναντήσεις των Αρχηγών των Γενικών Επιτελείων τους και συνεκπαιδεύσεις της πολεμικής τους αεροπορίας.¹⁷⁸

Η πρόσφατη αναβάθμιση των σχέσεων Ελλάδας - Κύπρου - Ιορδανίας ήρθε μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Αν. Μεσόγειο και την από κοινού συμμετοχή τους ως ιδρυτικά μέλη στο EMGF (Σεπτέμβριος 2020), που προαναφέρθηκε. Επιπλέον, από το 2018 διεξάγονται Σύνοδοι Κορυφής ανάμεσα στις τρεις χώρες, με τελευταία αυτή της Αθήνας στις 28 Ιουλίου 2021, όπου αποφασίσθηκε μεταξύ άλλων η εμβάθυνση της εταιρικής σχέσης [πχ. συνεργασία του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών (ΕΒΕΑ) και του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ) με τον οργανισμό Jordan Europe Business Association (JEBA) και την υποστήριξη του ΥΠΕΞ της χώρας μας, στο πλαίσιο του

176 Σακκάς, Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, σ. 46.

177 Γαβριήλ Χαρίτος, «Ο Άξονας Κύπρου-Ισραήλ-Ιορδανίας», Foreign Affairs, 30 Σεπτεμβρίου 2016, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70993/gabriil-xaritos/o-aksonas-kyproy-israil-iordanias?page=show> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

178 Spiros Ch. Kaminaris, "Greece and Middle East", MERIA, June 1999, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria99_kas01.html (accessed in March 05, 2022).

Business Forum Ελλάδας - Ιορδανίας της 24 Οκτωβρίου 2022],¹⁷⁹ ο συντονισμός σε πολιτικούς - οικονομικούς τομείς, αλλά και σε θέματα άμυνας - ασφάλειας,¹⁸⁰ τα οποία συζητήθηκαν περαιτέρω κατά την 1η Τριμερή Συνάντηση των Υπουργών Άμυνας στη Λευκωσία, την 1 Δεκεμβρίου 2021, όπως και ο τρόπος συνεργασίας των ΕΔ τους.¹⁸¹ Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές συναντήσεις προώθησης των διμερών σχέσεων με πιο πρόσφατη του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Κυριάκου Μητσοτάκη με τον Βασιλιά της Ιορδανίας Αμπντάλα Β΄, την 21 Σεπτεμβρίου 2022, στη Νέα Υόρκη στο περιθώριο των εργασιών της γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ,¹⁸² όπου συζητήθηκε η συνολική πορεία των σχέσεων των δύο χωρών και του τριμερούς σχήματος Ελλάδας - Κύπρου - Ιορδανίας, καθώς και επιβεβαιώθηκε η εξαιρετική συνεργασία σε οικονομικό επίπεδο, με έμφαση στον τομέα της ενέργειας.¹⁸³

179 «Business Forum & B2B Συναντήσεις Ελλάδας - Ιορδανίας στο ΕΒΕΑ», Ελληνική Δημοκρατία - Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών (ΕΒΕΑ), <https://acci.gr/events/business-forum-b2b-συναντήσεις-ελλάδας-ιορδανίας/> (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

180 «Κοινή Δήλωση: 3η Τριμερής Σύνοδος Κορυφής Ελλάδος-Ιορδανίας-Κύπρου», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 28 Ιουλίου 2021, <https://primeminister.gr/2021/07/28/27109> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

181 Μανιάνα Καλογεράκη, «Κύπριος ΥΠΑΜ στην Τριμερή Κύπρου, Ελλάδας, Ιορδανίας: Οι Συνεργασίες στους Τομείς Άμυνας και Ασφάλειας Διευρύνονται Περαιτέρω», EPT News, 01 Δεκεμβρίου 2021, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/kyprios-ypam-stin-trimeri-kyproy-elladas-iordanias-oi-synergasies-stoys-tomeis-amynas-kai-asfaleias-dieuvryontai-peraitero/> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

182 Αντώνης Φουρλής, «Νέα Υόρκη: Δύο Ραντεβού Μητσοτάκη που Κλείδωσαν και η Δεξίωση όπου θα Συμπέσουν με Ερντογάν», HUFFPOST, 20 Σεπτεμβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/nea-eorke-deo-rantevoe-metsotake-poe-kleidosan-kai-e-dexiose-opoe-tha-sempesoen-me-erntoyan_gr_632858a5e4b000d9885d6ac0 (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

183 «Συνάντηση του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη με τον Βασιλιά της Ιορδανίας Abdullah II», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 22 Σεπτεμβρίου 2022, <https://primeminister.gr/2022/09/22/30208> (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

**Κεφάλαιο 5: Ελλάδα - Λιβύη, Ελλάδα - Σαουδική Αραβία και Ελλάδα - ΗΑΕ.
Ιστορικό - Εξελίξεις - Δυνατότητες υπό το Πρίσμα της Διεύρυνσης της
Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής και των Διμερών - Τριγωνικών Συμφωνιών -
Συνεργασιών**

Ελλάδα - Λιβύη: Η Σταδιακή Βελτίωση των Σχέσεων 1975 - 1981

Οι επαφές Ελλάδας - Λιβύης ήταν αρχικά περιορισμένες και οι διμερείς σχέσεις δεν διήγαγαν την καλύτερή τους κατάσταση. Αιτία στάθηκε το Κυπριακό, καθόσον ο ηγέτης της Λιβύης Μουαμάρ Καντάφι¹⁸⁴ ουσιαστικά υιοθέτησε πλήρως τις τουρκικές απόψεις για το ζήτημα (1975). Επίσης, συμφώνησε με την Τουρκία για την ανάγκη επίλυσης του θέματος της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, το οποίο τότε η ελληνική πλευρά αρνούταν πως υφίστατο. Η φιλοτουρκική στάση της Λιβύης είχε και θετικά στοιχεία για την ελληνική πολιτική. Η Τουρκία είχε δυσμενέστερες σχέσεις με τις αραβικές χώρες σε σχέση με την Ελλάδα και η φιλοαραβική πολιτική του Καραμανλή φαίνονταν να αποδίδει καρπούς. Μην έχοντας στήριξη η Τουρκία στις άλλες αραβικές χώρες, στράφηκε σε αναζήτηση συμμάχων στη Λιβύη, που μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Καντάφι εμφανίζονταν ως «κράτος παρίας» του αραβικού κόσμου, με έντονα αντιδυτική στάση σε αντίθεση με άλλες χώρες ακόμα και φιλοσοβιετικές (πχ. Συρία).¹⁸⁵

Παρόλα αυτά, η ελληνική πλευρά δεν παρέλειπε να επιδιώκει βελτίωση των διμερών σχέσεων κυρίως μέσω της οικονομικής συνεργασίας. Έτσι, ο υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας Αλ. Παπαδόγονας μετέβη στην Τρίπολη, όπου συναντήθηκε με τον ομόλογό του Μ. Μπάντρ (18 Σεπτεμβρίου 1975) και συζήτησε για την επίλυση προβλημάτων αλιείας, αλλά και θέματα ναυτιλίας (ναυπήγηση πλοίων σε ελληνικά ναυπηγεία, αναγκαιότητα υποδομών στα λιμάνια της Λιβύης, κλπ.). Την 21 Φεβρουαρίου 1976, υπογράφηκε στην Αθήνα, μετά την επίσκεψη του υπουργού Τροφίμων και Εναλίου Πλούτου Α. Ελ Μούζυ, συμφωνία οικονομικής - τεχνικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Την 2 Σεπτεμβρίου 1976, αποφασίζεται η ίδρυση μικτής αλιευτικής εταιρείας για την εκμετάλλευση του αλιευτικού πλούτου στα λιβυκά χωρικά ύδατα. Η δυνατότητα που υπήρχε για την ελληνική κυβέρνηση να

¹⁸⁴ Μετά το πραξικόπημα της 1ης Σεπτεμβρίου 1969.

¹⁸⁵ Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 143-153.

περιορίσει την τουρκική επιρροή στη Λιβύη ήταν αξιόλογη και η ελληνική διπλωματία προσπάθησε να την αξιοποιήσει, όπως και το ότι θα αποτελούσε τον ενδιάμεσο φορέα μεταξύ ΕΟΚ και αραβικού κόσμου. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία μπορεί να υπέγραψε συμφωνία με τη Λιβύη, την 8 Απριλίου 1977, για την εισαγωγή πετρελαίου, αλλά φαίνεται ότι οι καλές τους σχέσεις στον πολιτικό τομέα δεν αποτυπώνονται εξίσου καλά και στον οικονομικό (π.χ. αποτυχία συμφωνίας αεροπορικών - θαλάσσιων συγκοινωνιών, κλπ.).¹⁸⁶

Την 19 Φεβρουαρίου 1977, ο Α. Παπανδρέου συναντά τον Καντάφι στην Τρίπολη και δηλώνει ότι το καθεστώς του «δεν είναι στρατιωτική δικτατορία. Πρόκειται για μια διακυβέρνηση στα πρότυπα του δήμου των αρχαίων Αθηναίων». Παρά την υπερβολή της εν λόγω δημόσιας τοποθέτησης, η επίσκεψη ήταν θετική, καθώς ενίσχυσε το επίπεδο των διμερών επαφών. Αποτέλεσμα των προσπαθειών της Ελλάδας ήταν και η στροφή της Λιβύης υπέρ των ελληνοκυπριακών θέσεων σε κοινό ανακοινωθέν με την τουρκική κυβέρνηση κατά την επίσκεψη του πρωθυπουργού της Α. Τζαλούντ στην Άγκυρα (24 Φεβρουαρίου 1978).¹⁸⁷

Η διαφανόμενη πετρελαϊκή κρίση έφερε τον Κ. Μητσοτάκη στην Τρίπολη για την υπογραφή οικονομικών συμφωνιών (19 Ιανουαρίου 1979). Μάλιστα, ο αριθμός τους ήταν τέτοιος που δεν υπήρξε παρόμοιος σε διμερείς επαφές με άλλα αραβικά ή μουσουλμανικά κράτη από το 1974. Η Ελλάδα προετοιμάζονταν για την ενεργειακή κρίση με συμφωνίες για την προμήθεια πετρελαίου που εξασφάλιζε το 1/3 της ενεργειακής της επάρκειας μέχρι το 1984, αλλά και επενδυτικής, αγροτικής και αλιευτικής συνεργασίας, μεταφορών, τεχνογνωσίας και επιμόρφωσης, κλπ.¹⁸⁸

Ένταση στις ελληνολιβυκές σχέσεις προέκυψε με αφορμή την κατάρριψη δύο μαχητικών αεροσκαφών του Καντάφι από τις ΗΠΑ, την 19 Αυγούστου 1981 και τις δηλώσεις του λιβυου ηγέτη για ιερό πόλεμο κατά των Αμερικανών, λέγοντας ταυτόχρονα ότι η πολεμική του αεροπορία θα βομβάρδιζε νατοϊκές βάσεις στην Ελλάδα, Τουρκία και Ιταλία, γιατί επέτρεπαν τη στάθμευση πυρηνικών όπλων (κατά

186 Εμμανουηλίδης, Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο, σ. 143-153.

187 στο ίδιο.

188 στο ίδιο, σ. 419-440.

τον Καντάφι). Όμως, σύντομα οι σχέσεις των δύο χωρών αποκαταστάθηκαν με αναφορές περί παραποίησης των αρχικών δηλώσεων.¹⁸⁹

Λιβύη: Από Στρατηγική Επιλογή της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής στη Διεθνή της Απομόνωση

Οι επαφές του Α. Παπανδρέου με τη Λιβύη έδειχναν πως στόχος του ήταν η συνεργασία με το καθεστώς του Καντάφι, αποβλέποντας ιδίως σε οικονομικά οφέλη, αλλά και σε άσκηση πίεσης από τη Τρίπολη προς την Άγκυρα. Την πολιτική αυτή εφάρμοσε κατά την περίοδο της πρωθυπουργίας του ανάγοντας τη σχέση με τη Λιβύη σε στρατηγική επιλογή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, στο πλαίσιο της ενίσχυσης των δεσμών με τον αραβικό κόσμο, αλλά και του ρόλου που ήθελε να διαδραματίσει στο Κίνημα των Αδεσμεύτων.

Την 23η Σεπτεμβρίου 1984, κατόπιν συνεννόησης με τον Αραφάτ, ο Παπανδρέου συνάντησε τον Καντάφι στην Τρίπολη, υπέγραψε οικονομική συμφωνία για επενδύσεις, έργα υποδομών, εμπορικές σχέσεις και προμήθεια πετρελαίου, ύψους 1 δις δολ. και εξασφάλισε τη ψήφο της Λιβύης στον ΟΗΕ, για το Κυπριακό. Επιπλέον, η λιβυκή κυβέρνηση αποφάσισε την απόσυρση σημαντικών κεφαλαίων από την Ισλαμική Τράπεζα του Ψευδοκράτους και υιοθέτησε την άποψη περί ίδρυσης ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Τέλος, οι δύο πλευρές αναφέρθηκαν στην ανάγκη απομάκρυνσης των ξένων στρατευμάτων από τη Μεσόγειο.¹⁹⁰

Την 15η Νοεμβρίου 1984, ο Παπανδρέου αναλαμβάνει διαμεσολαβητικό ρόλο στη σύγκρουση Γαλλίας - Λιβύης στο Τσάντ, επιτυγχάνοντας την κατάπαυση του πυρός μετά τη συνάντηση Φ. Μιτεράν και Μ. Καντάφι στην Κρήτη.¹⁹¹ Το 1985, η Ελλάδα υπογράφει συμφωνία πώλησης στρατιωτικού εξοπλισμού στη Λιβύη, ύψους 500 εκατ. δολ., συμπεριλαμβανομένου και του αντιαεροπορικού συστήματος Άρτεμις - 30.¹⁹² Μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στην πτήση της Pan Am και την

189 Εμμανουηλίδης, *Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο*, σ. 419-440.

190 Μαρία Λούκα, «Ο Καντάφι και οι Έλληνες», *ΒΗΜΑ*magazine, 30 Ιουνίου 2014, <https://www.tovima.gr/2014/06/30/vimagazine/o-kantafi-kai-oi-ellines/> (έγινε πρόσβαση στις 05 Μαρτίου 2022).

191 στο ίδιο.

192 Spiros Ch. Kaminaris, "Greece and Middle East", *MERIA*, June 1999, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria99_kas01.html (accessed in March 05, 2022).

τραγωδία στο Λόκερμπι το 1988, κατηγορείται ο Καντάφι και επιβάλλονται κυρώσεις στη Λιβύη, με αποτέλεσμα να περιορισθούν σημαντικά οι σχέσεις με την Ελλάδα τη δεκαετία του 1990.¹⁹³

Επαναπροσέγγιση Ελλάδας - Λιβύης και Έναρξη Συζητήσεων Περί Οριοθέτησης Θαλασσίων Ζωνών

Μετά το 2000, η απομόνωση της Λιβύης άρχισε να περιορίζεται και ελληνικές επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται στη χώρα.¹⁹⁴ Ως εκ τούτου, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Παπούλιας συναντήθηκε με τον ηγέτη της Λιβύης στην Τρίπολη, την 13 Μαρτίου 2006, όπου τέθηκε το θέμα της διμερούς οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών με βάση τη μέση γραμμή και της ενεργειακής διασύνδεσης της χώρας μας με την Κυρηναϊκή μέσω τερματικών υδροποιημένου αερίου. Μάλιστα, οι Λίβυοι φάνηκαν δεκτικοί απέναντι στην «ανταλλαγή» ανάμεσα στις ελληνικές θέσεις για πλήρη δικαιώματα των νησιών και βραχονησίδων με μια μικρή και ανέξοδη για την Ελλάδα παραχώρηση προς τη Λιβύη στο δυτικότερο όριο. Οι προσπάθειες συνεχίζονται από την ΥΠΕΞ της Ελλάδας Ντ. Μπακογιάννη και επιτυγχάνεται η έναρξη των τεχνικών διαπραγματεύσεων στις 28 Νοεμβρίου 2006 στην Τρίπολη, όπου η Ελλάδα επανέλαβε τις θέσεις της και η Λιβύη αναφέρθηκε αόριστα στο ότι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας πρέπει να βασίζεται στις αρχές της ευθυδικίας. Την 7 Αυγούστου 2009, προσέρχεται η λιβυκή πλευρά σε μια νέα συνάντηση εμπειρογνομόνων στην Αθήνα, με τη γενική αίσθηση πως η συμφωνία ήταν πλέον εφικτή. Εάν κάτι τέτοιο συνέβαινε τα επόμενα χρόνια, δεν θα ερχόταν η υπογραφή του τουρκολιβυκού «μνημονίου»,¹⁹⁵ το οποίο περιελάμβανε την εξωφρενική οριοθέτηση, που προαναφέρθηκε.¹⁹⁶ Τον Ιούνιο του 2010, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Γ. Παπανδρέου επισκέφθηκε τον Καντάφι που επιχειρούσε νέο άνοιγμα στη δύση και συζήτησε το ζήτημα των οφειλών στις ελληνικές επιχειρήσεις, αλλά και τις

193 Αλίνα Σαράντη, «Μουάμαρ Καντάφι: Άνοδος και Πτώση», *Ναυτεμπορική*, 21 Οκτωβρίου 2011, <https://www.naftemporiki.gr/story/317515/mouamar-kantafi-anodos-kai-ptosi> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

194 2ος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας στον αραβικό κόσμο το 2008.

195 Βλ. Εικόνες 2 έως 7 Παραρτήματος «Α».

196 Βαληνάκης, *Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών*, σ. 182-184.

δυνατότητες οικονομικής συνεργασίας, χωρίς να υπάρξει κάποια αναφορά περί οριοθετήσεων.¹⁹⁷

Ανατροπή και Εμφύλιος στη Λιβύη - Η Αντίδραση της Ελλάδας στο Τουρκολιβυκό Μνημόνιο

Τελευταία πράξη της διακυβέρνησης του Καντάφι (Φεβρουάριος 2011) ήταν η βίαιη προσπάθειά του να καταστείλει τις ταραχές που ξέσπασαν στη Λιβύη ενάντια στο καθεστώς του (1.000 νεκροί). Μετά την δολοφονία του, στις 20 Οκτωβρίου 2011 και την ανατροπή της κυβέρνησής του, η χώρα οδηγήθηκε σε εμφύλια σύγκρουση (2014 - 2020) με αντιμαχόμενες πλευρές τον Λιβυκό Εθνικό Στρατό (LNA - Libyan National Army) του Χ. Χαφτάρ¹⁹⁸ και τη Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας (GNA - Government of National Accord), που υποστηρίζει η Τουρκία¹⁹⁹ με ανταλλάγματα, όπως την ενίσχυση του αποτυπώματός της στη Λιβύη με πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές προεκτάσεις, το τουρκολιβυκό «Μνημόνιο Συνεργασίας» (27 Νοεμβρίου 2019), κλπ.²⁰⁰ Η Ελλάδα αντέδρασε άμεσα κηρύσσοντας τον Λίβυο Πρέσβη ως ανεπιθύμητο, παρά τη σχετική διάψευση για την εν λόγω συμφωνία. Ακολούθησε η εκχειρία της 23^{ης} Οκτωβρίου 2020, που προέβλεπε διενέργεια εκλογών την 24 Δεκεμβρίου 2021.²⁰¹ Ωστόσο, αυτές αναβλήθηκαν, γεγονός που επιτείνει την υπάρχουσα αστάθεια.²⁰²

Την 6 Απριλίου 2021, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Κ. Μητσοτάκης συναντήθηκε με τον Λίβυο Πρωθυπουργό Α. Χ. Ντμπεϊμπα στη Τρίπολη,²⁰³ όπου εξέφρασε την υποστήριξη της χώρας μας στη μεταβατική κυβέρνηση και παρέστη

197 Λούκα, *όπ. παρ.*

198 Υποστηρίζεται μεταξύ άλλων από Αίγυπτο, Σαουδική Αραβία και ΗΑΕ.

199 K. S. Strigunov - A. V. Manoilo - B. A. Rozhin - G. Simons, "Energy Market Wars as a Factor of Military-Political Escalation in Eastern Mediterranean Region: a Russian Perspective", *Taylor & Francis Online/Cogent Social Sciences*, 20 December 2021, <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.2005878> (accessed in March 11, 2022).

200 Άγγελος Αλ. Αθανασόπουλος, «Το Μωσαϊκό του "Παγκοσμίου Εμφυλίου" στη Λιβύη», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 31 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.tovima.gr/2019/12/31/politics/to-mosaiko-tou-pagkosmiou-emfyliou-sti-livyi-2/> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

201 «Λιβύη, Πολιτικές Σχέσεις», *Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών*, <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/libya/> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

202 Johannes Stark, «Χάος στη Λιβύη, Αναβάλλονται οι Εκλογές», *DW*, 22 Δεκεμβρίου 2021, <https://www.dw.com/el/χάος-στη-λιβύη-αναβάλλονται-οι-εκλογές/a-60230286> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

203 Παναγιώτης Ιωακειμίδης, «Ελλάδα-Λιβύη, Επανεκκίνηση Σχέσεων», *Τα Νέα*, 6 Απριλίου 2021.

στην τελετή επαναλειτουργίας της Πρεσβείας της Ελλάδας (διεκόπη 31 Ιουλίου 2014). Επίσης, αναφέρθηκε στο «παράνομο Μνημόνιο Συνεργασίας» της Λιβύης με την Τουρκία, επανέλαβε τις θέσεις της Ελλάδας και απέσπασε δήλωση περί σύστασης επιτροπών τεχνικών διαπραγματεύσεων για την οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών.²⁰⁴ Ωστόσο, το νέο Μνημόνιο μεταξύ Τουρκίας - Λιβύης για την ενέργεια (3 Οκτωβρίου 2022), προβλέπει τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ των Εθνικών Εταιρειών Πετρελαίου των δύο χωρών για έρευνα, εξόρυξη και παραγωγή υδρογονανθράκων, οι οποίες θα επιτρέψουν στα ερευνητικά πλοία και γεωτρήματα της Τουρκίας να δραστηριοποιούνται στα λιβυκά ύδατα.²⁰⁵ Βέβαια, η αντίδραση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (όπως προαναφέρθηκε) ήταν άμεση, καθώς εξέφρασε την αντίθεσή του στο δικαίωμα της προσωρινής κυβέρνησης της Λιβύης να συνάπτει συμφωνίες που δεσμεύουν τη χώρα μακροπρόθεσμα.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το Τουρκολιβυκό Μνημόνιο, το οποίο δεν έχει επικυρωθεί από το λιβυκό κοινοβούλιο, αλλά έχει καταχωρηθεί στη βάση δεδομένων του ΟΗΕ, αποτέλεσε μια προσπάθεια διεμβολισμού των τριμερών συνεργασιών Ελλάδας - Κύπρου με Ισραήλ και Αίγυπτο για την εκμετάλλευση υδρογονανθράκων με επίκεντρο τον East Med²⁰⁶ και σταθμούς LNG.²⁰⁷ Επισημαίνεται ότι, μια πιθανή συμμετοχή της Λιβύης στην ενεργειακή σχέση Ελλάδας - Κύπρου με Αίγυπτο - Ισραήλ, σε συνδυασμό με τις εξαιρετικές σχέσεις της χώρας μας με τη Σαουδική Αραβία και τα ΗΑΕ, θα αποτελέσει ορόσημο για την ενεργειακή ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο δημιουργώντας έναν ισχυρό πόλο, ο οποίος δε θα διαδραματίζει μόνο σημαντικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής, αλλά θα συνεισφέρει στην κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της Ευρώπης για την απεξάρτησή της από την Ρωσία και θα αντιμετωπίζει σταθερά την εντεινόμενη τουρκική επιρροή.

204 Παναγή Γαλιατσάτου, «Ανοιχτοί Δίαυλοι, Αθήνα-Τρίπολη», *Realnews*, 11 Απριλίου 2021.

205 Μαρία Ζαχαράκη, «Τουρκολιβυκό Μνημόνιο - Τι Προβλέπει: Η ΤΡΑΟ Εξουσιοδοτείται για Έρευνες και Γεωτρήσεις στα Ύδατα της Λιβύης», *ΕΘΝΟΣ*, 07 Οκτωβρίου 2022, <https://www.ethnos.gr/World/article/227321/toykolibykomnhmoniotiproblepeihtraoexoyssiodeiteitaiigiereyneskaigeotrheisstaydathslibyhs> (έγινε πρόσβαση στις 14 Νοεμβρίου 2022).

206 Βλ. Εικόνα 24 Παραρτήματος «Α».

207 Μπότσιου, *Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 58.

Ελλάδα - Σαουδική Αραβία: Η Επίσκεψη Καραμανλή και η Ανοδική Πορεία των Διμερών Σχέσεων 1975 - 1981

Το 1975, η άνοδος στο θρόνο της Σαουδικής Αραβίας του Χαλίμτ ενίσχυσε τη διαραβική συνεργασία, αλλά και τις σχέσεις με τις ΗΠΑ. Το γεγονός ότι αποτελούσε το ισχυρότερο οικονομικά κράτος της Μέσης Ανατολής, το οποίο πρωτοστατούσε στις δράσεις του ΟΠΕΚ, αλλά και σε άλλους αραβικούς θεσμούς, όπως η Αραβική Ένωση και η Ισλαμική Διάσκεψη, έκανε την Ελλάδα να επιδιώξει την αναβάθμιση των διμερών σχέσεων. Η κυβέρνηση Καραμανλή στόχευε στη βελτίωση όχι μόνο των οικονομικών επαφών (φθηνότερο κόστος πετρελαίου, ανάθεση κατασκευαστικών έργων, κλπ), αλλά και των πολιτικών. Ωστόσο, η Σαουδική Αραβία διατηρούσε καλές επαφές με την Τουρκία, όπου συχνά τηρούσε ουδέτερη στάση στο Κυπριακό και δεν καταδίκαιζε την παράνομη εισβολή. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνονταν ιδίως στις συνεδριάσεις της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Επίσης, οι σχέσεις των δύο χωρών ήταν καλές και σε οικονομικό επίπεδο.²⁰⁸

Όμως, το 1976, αντίθετα από τη στασιμότητα στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Σαουδικής Αραβίας, οι ελληνικές επιχειρήσεις αναλάμβαναν σημαντικά κατασκευαστικά έργα (κυρίως σε λιμένες) και οι εφοπλιστές μας όχι μόνο μετέφεραν σημαντικό μέρος του εξαγόμενου σαουδαραβικού πετρελαίου, αλλά δρούσαν και συμπληρωματικά με την ελληνική διπλωματία. Έτσι, την 25 Φεβρουαρίου 1979, στο πλαίσιο της διαφαινόμενης πετρελαϊκής κρίσης, ο Καραμανλής επισκέφθηκε το Ριάντ, για τη βελτίωση των πολιτικών διμερών επαφών, την προώθηση της οικονομικής - εμπορικής συνεργασίας και τη διασφάλιση των εισαγωγών σαουδαραβικού πετρελαίου. Η συνάντησή του με τον βασιλιά Χάλεντ ήταν εθιμοτυπικού χαρακτήρα και οι επίσημες συνομιλίες έγιναν με τον πρίγκιπα - διάδοχο Φαχντ. Ο Καραμανλής δήλωσε ότι η Ελλάδα τηρεί πάγια φιλοαραβική πολιτική, τονίζοντας πως ήταν η μοναδική χώρα που «σε βάρος των συμφερόντων της» δεν είχε αναγνωρίσει διπλωματικά το Ισραήλ, καθώς και την ανάγκη επιστροφής των κατεχόμενων εδαφών, την οποία συνδύασε με το ζήτημα της Κύπρου. Ο Καραμανλής εξέθεσε τις πάγιες ελληνικές θέσεις για το Κυπριακό και οι δύο πλευρές συμφώνησαν για τη λύση του μέσω διακοινοτικών συνομιλιών, υπό την αιγίδα του Γενικού

208 Εμμανουηλίδης, *Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο*, σ. 168-169, 476-487.

Γραμματέα του ΟΗΕ. Βέβαια, η Σαουδική Αραβία δεν τάχθηκε υπέρ ή κατά των επιμέρους ελληνικών θέσεων, κάτι που αναμένονταν λόγω των σχέσεών της με την Τουρκία. Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα, την 28 Φεβρουαρίου 1979, υπογράφηκε συμφωνία προμήθειας πετρελαίου μέχρι το 1982 (σε εξαιρετική τιμή), ύψους 2 εκατ. τόνων ετησίως. Η στροφή του Ριάντ προς την εγκαθίδρυση ομαλών σχέσεων με την Αθήνα, έγινε σαφής και από τη δήλωση του Φαχντ: «στο πρόσωπο του Έλληνα πρωθυπουργού απέκτησα ένα φίλο στον οποίο μπορώ να βασίζομαι».²⁰⁹

Στασιμότητα στις Ελληνο-Σαουδαραβικές Σχέσεις 1981 - 2011

Το αποτέλεσμα της επίσκεψης του Καραμανλή ήταν οι ελληνο-σαουδαραβικές σχέσεις να ακολουθήσουν ανοδική πορεία, αλλά μετά την κυβερνητική αλλαγή στην Ελλάδα, οι δύο χώρες δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη επαφή. Μετά το ξέσπασμα του ιρανοϊρακινού πολέμου (1980 - 1988), η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με την περίπτωση μείωσης των εισαγωγών πετρελαίου από το Ιράκ. Η ελληνική κυβέρνηση αναζήτησε εναλλακτικές πηγές, ζητώντας τη συνδρομή της Σαουδικής Αραβίας, η οποία δεν κατέστη εφικτή. Αντίθετα, η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη τις καλύτερες διμερείς σχέσεις, εξασφάλισε όχι μόνο την παράδοση επιπλέον ποσοτήτων πετρελαίου, κατά προτεραιότητα σε σχέση με άλλες χώρες, αλλά και μια 5ετή σύμβαση προμήθειας, η οποία ήταν η πρώτη τέτοιας διάρκειας. Η απόφαση του Ριάντ είχε ξεκάθαρα πολιτικό χαρακτήρα, καθώς ενίσχυε καθοριστικά την Τουρκία σε μια περίοδο που διέρχονταν οικονομική κρίση.²¹⁰

Ωστόσο, σε διμερές επίπεδο μεταξύ Ελλάδας και Σαουδικής Αραβίας έχουμε τη συμφωνία οικονομικής - τεχνολογικής συνεργασίας, που είναι σε ισχύ από το 1988. Έκτοτε, η Μικτή Διπλωματική Επιτροπή, που δημιουργήθηκε για την προώθηση ζητημάτων αμοιβαίου διμερούς ενδιαφέροντος, συγκλήθηκε στην Αθήνα το 1987 και 1999, καθώς και στο Ριάντ το 1992.²¹¹ Τα επόμενα χρόνια, αντίθετα από τη στασιμότητα στις σχέσεις των δύο χωρών, ορισμένοι Σαουδάραβες επενδυτές

209 Εμμανουηλίδης, *Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο*, σ. 168-169, 476-487.

210 στο ίδιο.

211 Θεόδωρος Ξυπολιάς, «Γενικό Προξενείο Ελλάδας στη Τζέντα - Γραφείο Οικονομικών - Εμπορικών Υποθέσεων: Έκθεση 2014/Ελλάδας - Σαουδικής Αραβίας», *Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τεχνικών Εταιρειών*, Ιούνιος 2015, http://sate.gr/nea/JEDDAH_15062015.pdf (έγινε πρόσβαση στις 07 Μαρτίου 2022).

είχαν ισχυρή παρουσία στην Ελλάδα [πχ. όμιλος Olayan (από το 1992),²¹² Saudi Aramco (1996 - 2005), κλπ].²¹³

Ο Ανταγωνισμός Σαουδικής Αραβίας - Τουρκίας και η Νέα Εποχή των Σχέσεων με την Ελλάδα

Μετά την πτώση του Μουμπάρακ στην Αίγυπτο (2011), η Σαουδική Αραβία αντιμετώπισε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους ως έναν σοβαρό κίνδυνο για τη μοναρχία στη χώρα. Έτσι, υποστήριξε σθεναρά την ανατροπή του Μόρσι και την άνοδο στην εξουσία του στρατηγού Αλ Σίσι (2013), που προαναφέρθηκε.²¹⁴ Επίσης, η επιρροή της Τουρκίας στο κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων ενόχλησε τη Σαουδική Αραβία, η οποία ήδη την έβλεπε ανταγωνιστικά για την ηγεσία του σουνιτικού μουσουλμανικού κόσμου. Έτσι, το Ριάντ φαίνεται να αντιλαμβάνεται ως κύρια απειλή για την ασφάλειά του όχι μόνο το Ιράν, αλλά και τον αυξανόμενο στρατηγικό ανταγωνισμό με την Άγκυρα, η οποία επιδιώκει να αποκτήσει έναν περιφερειακό ηγεμονικό ρόλο.²¹⁵

Ως εκ τούτου, αραβικές χώρες όπως τα ΗΑΕ και το Μπαχρέιν, που υπέγραψαν τις «συμφωνίες του Αβραάμ» για την ομαλοποίηση των σχέσεών τους με το Ισραήλ,²¹⁶ αλλά και η Σαουδική Αραβία, φαίνονται διατεθειμένες μετά την «αραβική άνοιξη» να κάνουν το επόμενο βήμα και να ενταχθούν στα τριμερή σχήματα συνεργασίας που προαναφέρθηκαν, στα οποία συμμετέχουν ήδη Αίγυπτος και Ιορδανία. Η Ελλάδα έχει μια μοναδική ευκαιρία να δημιουργήσει έναν ισχυρό πόλο με αραβικές χώρες και το Ισραήλ έναντι του τουρκικού αναθεωρητισμού, ο οποίος θα ενισχύσει το ρόλο της ως παράγοντα σταθερότητας και ειρήνης στην περιοχή.

212 Asteris Huliaras - Sophia Kalantzakos, “Looking for an Oasis of Support: Greece and the Gulf States”, in Spyridon N. Litsas - Aristotle Tziampiris (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece’s Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 49-76.

213 Nikos Tsafos, “Greek Foreign Energy Policy”, in Spyridon N. Litsas - Aristotle Tziampiris (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece’s Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 141-160.

214 Sotiris Roussos, “Greece and Regional Dynamics in the Eastern Mediterranean”, in Spyridon N. Litsas - Aristotle Tziampiris (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece’s Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 95-116.

215 Ghafar, *όπ. παρ.*

216 George N. Tzogopoulos, “Greece and the New Middle East”, International New York Times/Kathimerini, 16 September 2020, p. 3.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Π. Παυλόπουλος επισκέφτηκε το Ριάντ (2017) και συζήτησε με τον διάδοχο του θρόνου Πρίγκιπα Μοχάμεντ Μπιν Σαλμάν τη διεύρυνση της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών.²¹⁷ Ακολούθησαν αρκετές συναντήσεις υπουργών της Ελλάδας και της Σαουδικής Αραβίας μέχρι τις επισκέψεις του Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη στο Ριάντ (3 Φεβρουαρίου 2020 και 25 Οκτωβρίου 2021), όπου τα δύο κράτη εγκαινίασαν μια νέα εποχή διμερών σχέσεων ενισχύοντας σημαντικά τη συνεργασία τους σε οικονομία, εμπόριο, επενδύσεις, τουρισμό, άμυνα και ασφάλεια.²¹⁸

Ακολούθησε η πρώτη επίσημη επίσκεψη του Σαλμάν στην Αθήνα (26 - 27 Ιουλίου 2022) με γεωπολιτική και οικονομική βαρύτητα, για την ενδυνάμωση των σχέσεων των δύο χωρών και την υπογραφή σημαντικών συμφωνιών στους τομείς των επενδύσεων, της επιστημονικής - τεχνολογικής συνεργασίας, της υγείας, του πολιτισμού, της στρατιωτικής συνεργασίας, της ενέργειας, καθώς και για τη σύσταση Ανωτάτου Συμβουλίου Στρατηγικής Συνεργασίας. Επιπλέον, εξετάστηκε η δυνατότητα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας από τη Σαουδική Αραβία μέσω της Ελλάδας στην Ευρώπη και υπογράφηκε συμφωνία για την κατασκευή υποθαλάσσιου καλωδιακού συστήματος διασύνδεσης μεταφοράς δεδομένων East to Med data Corridor (EMC) ανάμεσα σε Ευρώπη και Ασία μέσω Ελλάδας - Κύπρου - Σαουδικής Αραβίας (οι όροι τέθηκαν στην 5η Μικτή Διπλωματική Επιτροπή τον Μάιο του 2022). Η συνεργασία στην εν λόγω διασυνδεσιμότητα θα καταστήσει τη χώρα μας πύλη εισόδου δεδομένων προς την ΕΕ, μια εξέλιξη που δημιουργεί νέες προοπτικές στην οικονομία μας μετατρέποντας την Ελλάδα σε ψηφιακό κόμβο.²¹⁹

Όσον αφορά την στρατιωτική συνεργασία των δύο χωρών υπογράφηκε, την 20 Απριλίου 2021, συμφωνία διάθεσης μιας συστοιχίας Πάτριος από τον ΥΠΕΞ Ν. Δένδια και τον ΥΕΘΑ Ν. Παναγιωτόπουλο, που θα συνεισφέρει στην αεράμυνα της

217 Ιωάννης Δασκαλάκης, «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας στη Σαουδική Αραβία», *EPT News*, 21 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/o-proedros-tis-dimokratias-sti-saoudiki-aravia/> (έγινε πρόσβαση στις 08 Μαρτίου 2022).

218 «Σαουδική Αραβία. Πολιτικές Σχέσεις», *Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Εξωτερικών*, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/saudi-arabia/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 09 Μαρτίου 2022).

219 Πηνελόπη Γκάλιου, «Στρατηγικού Χαρακτήρα η Νέα Σχέση Ελλάδας - Σαουδικής Αραβίας - Τι Συμφώνησαν ο Έλληνας Πρωθυπουργός και ο Διάδοχος του Θρόνου», *skai.gr*, 27 Ιουλίου 2022, <https://www.skai.gr/news/politics/stratigikou-xarakтира-i-nea-sxesi-elladas-saoudikis-aravias-ti-symfonisan-o-ellinas-prothy> (έγινε πρόσβαση στις 14 Νοεμβρίου 2022).

Σαουδικής Αραβίας.²²⁰ Επιπλέον, διεξάγονται κοινές στρατιωτικές ασκήσεις ανάμεσα στις δύο χώρες με πιο πρόσφατες την «Falcon Eye - 3», που αφορά συνεκπαίδευση μαχητικών αεροσκαφών στην Κρήτη (9 - 18 Νοεμβρίου 2022),²²¹ την «Μέδουσα - 12» (που προαναφέρθηκε), στην οποία συμμετέχει η Σαουδική Αραβία ως προσκεκλημένη χώρα και την «Ηρακλής - 22», που διεξήχθη στην Αίγυπτο (19 - 26 Αυγούστου 2022) από δυνάμεις ειδικών επιχειρήσεων της Ελλάδας, της Σαουδικής Αραβίας, της Αιγύπτου, των ΗΑΕ και της Κύπρου.²²² Έτσι, όχι μόνο αναβαθμίζεται η αμυντική συνεργασία, αλλά και εκπέμπεται ένα πολύ ισχυρό αποτρεπτικό μήνυμα εναντίον κάθε απόπειρας αποσταθεροποίησης στην ευρύτερη περιοχή.

Ελλάδας - ΗΑΕ: Σχέσεις Οικονομικής και Στρατιωτικής Συνεργασίας

Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ανεξαρτητοποιήθηκαν από το Ηνωμένο Βασίλειο μόλις το 1971. Το κράτος αυτό είχε άφθονες πλουτοπαραγωγικές πηγές πετρελαίου και γνώρισε σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Επίσης, λόγω των στενών δεσμών του με τη Βρετανία διατήρησε πολύ καλές σχέσεις με τη Δύση και ιδίως με τις ΗΠΑ. Τα ΗΑΕ, όπως και οι άλλες μικρές χώρες του Κόλπου, έτρεφαν μεγάλο θαυμασμό για την αρχαία ελληνική ιστορία. Με κάθε ευκαιρία, όταν είχαν επαφές με Έλληνες, πρόβαλλαν τις επιρροές του Μεγάλου Αλεξάνδρου και της ελληνιστικής εποχής που ήταν εμφανείς στα εδάφη τους. Χαρακτηριστικότερο όλων ήταν το γεγονός πως τα Εμιράτα μετονόμασαν το νόμισμά τους, αντί των περσικών ριάλ και ινδικών ρουπιών που ήταν ευρέως διαδεδομένα και εισήγαγαν τη ντιρχάμ, δηλαδή τη δραχμή, όπως προφέρεται στα αραβικά. Στα ΗΑΕ ήταν επίσης πολύ ισχυρή η ανάμνηση της φιλοαραβικής στάσης που τήρησε η Ελλάδα κατά την κρίση του Σουέζ το 1956, αλλά και των Παλαιστινίων το 1948 στον ΟΗΕ, στις διαδικασίες για τη

220 Μάκης Πολλάτος, «Ελληνικά Patriot στη Σαουδική Αραβία: στις 20 Απριλίου η Υπογραφή της Συμφωνίας», ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 12 Απριλίου 2021, <https://www.protothema.gr/politics/article/1113888/ellinika-patriot-sti-saoudiki-aravia-stis-20-apriliou-i-upografi-tis-sumfonias/> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).

221 Σταύρος Ιωαννίδης, «Falcon Eye 3: Ελλάδα και Σαουδική Αραβία Στέλνουν Μήνυμα Αποτροπής», CNN Greece, 02 Νοεμβρίου 2022, <https://www.cnn.gr/politiki/story/335442/falcon-eye-3-ellada-kai-saoudiki-aravia-stelnoun-minyma-apotropis> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).

222 Χρήστος Μαζανίτης, «Στην Αίγυπτο από Σήμερα ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ στον Απόηχο της “Ροπαλιάς” του Ηρακλή», enikos.gr, 30 Αυγούστου 2022, <https://www.enikos.gr/politics/stin-aigypto-apo-simera-o-archigos-geetha-ston-apoicho-tis-ropalias-tou-irakli/1849407/> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).

διαίρεση της Παλαιστίνης υπέρ του Ισραήλ. Εκτίμησης δεν έχαιρε μόνο ο Καραμανλής, αλλά και ο Μακάριος, τον οποίο αντιμετώπιζαν ως φίλο των αραβικών κρατών.²²³

Έτσι, στις 15 Ιουνίου 1976, ο Κ. Καραμανλής στέλνει τον Ι. Γεωργάκη²²⁴ στα ΗΑΕ, για την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων και την υπογραφή συμφωνίας οικονομικής, μορφωτικής και τεχνικής συνεργασίας (21 Ιουνίου 1976). Η ελληνική πλευρά στόχευε κυρίως στην αύξηση της εμπορικής συνεργασίας, καθόσον το εισόδημα στα ΗΑΕ την πενταετία 1972 - 1976 εξαπλασιάστηκε ενώ, παρά την αύξησή τους, οι ελληνικές εξαγωγές ανιπροσώπευαν μόνο το 3% των συνολικών εισαγωγών των Εμιράτων. Η εν λόγω συμφωνία αποτέλεσε το μοναδικό θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών έως το 1991, οπότε και υπογράφηκε συμφωνία αεροπορικών μεταφορών. Οι διμερείς σχέσεις μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω, αλλά ιδίως η μη ύπαρξη ελληνικής πρεσβείας στη χώρα αποτελούσε αποτρεπτικό παράγοντα (εγκαθιδρύθηκε το 1989). Στην περίπτωση των Εμιράτων, τα οικονομικά κίνητρα της Ελλάδας ήταν εξίσου σημαντικά με τα πολιτικά. Το άνοιγμα στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο δεν περιοριζόνταν σε χώρες που υπήρχαν πολιτικά προβλήματα ή δυνατότητες σύναψης «συμμαχιών». Αντίθετα και σε χώρες που φαίνονταν ανώφελη η πολιτική συνεργασία (λόγω γεωγραφικού βάρους και μεγέθους), τα οικονομικά οφέλη ήταν τόσα που δικαιολογούσαν πλήρως τις προσπάθειες εμβάθυνσης των διμερών σχέσεων.²²⁵

Οι δύο χώρες άρχισαν να βελτιώνουν περαιτέρω τις σχέσεις τους από το 1993, μέσω της συνεργασίας στον αμυντικό τομέα. Το 1999, υπογράφηκε σχετικό Μνημόνιο Αμοιβαίας Κατανόησης και την 12 Μαρτίου 2007, η πρώτη συμφωνία Στρατιωτικής Συνεργασίας.²²⁶ Όμως με την επίσκεψη του Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη στα ΗΑΕ, την 17 Νοεμβρίου 2020, έχουμε την υπογραφή της Κοινής Διακήρυξης Ευρείας Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης, η οποία προσέδωσε στρατηγικό

223 Εμμανουηλίδης, *Σχέσεις Ελλάδας με Αραβικό - Μουσουλμανικό Κόσμο*, σ. 159-161.

224 Ο Ι. Γεωργάκης (1916 - 1993) ήταν πρόεδρος Παντείου, νομικός, διπλωμάτης και πολιτικός. Επί κυβέρνησης Καραμανλή, ανέλαβε την ανάπτυξη των σχέσεων της Ελλάδας με τις Αραβικές χώρες.

225 Εμμανουηλίδης, *όπ. παρ.*

226 «Αιτιολογική Έκθεση, Κύρωση Συμφωνίας Στρατιωτικής Συνεργασίας», *Βουλή των Ελλήνων*, [https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/Εγγραφο%20\(6578602\).pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/Εγγραφο%20(6578602).pdf) (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

χαρακτήρα και ενίσχυσε τους δεσμούς των δύο χωρών, μαζί με τις λοιπές διμερείς συμφωνίες συνεργασίας σε τομείς Εξωτερικής Πολιτικής και Άμυνας.²²⁷ Όσον αφορά τον οικονομικό τομέα, την 23 Ιουλίου 2020, υπογράφηκε μια σειρά Μνημονίων Κατανόησης της Ελλάδας με τα Εμιράτα (μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αναπτυξιακής συνεργασίας, ψηφιακής διακυβέρνησης, τουρισμού, κλπ), μετά τη μεσολάβηση μιας δεκαετίας από την τελευταία Συμφωνία περί Αποφυγής Διπλής Φορολογίας στο Άμπου Ντάμπι (18 Ιανουαρίου 2010).²²⁸

Ως επιστέγασμα των πρόσφατων διπλωματικών επιτευγμάτων της Ελλάδας στις σχέσεις της με τα Εμιράτα, καθώς και με τις άλλες χώρες του αραβικού κόσμου που προαναφέρθηκαν, πραγματοποιήθηκε η διάσκεψη «Philia Forum» στην Αθήνα, την 11 Φεβρουαρίου 2021, όπου συμμετείχαν οι υπουργοί εξωτερικών από την Κύπρο, τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν, την Αίγυπτο, τα ΗΑΕ, αλλά και τη Γαλλία,²²⁹ επιβεβαιώνοντας τη συνεργασία τους για την εδραίωση της ειρήνης, της σταθερότητας και της ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή, που δοκιμάστηκε από τον τουρκικό αναθεωρητισμό.

Βέβαια, το τελευταίο χρονικό διάστημα, παρατηρείται μια προσπάθεια επαναπροσέγγισης της Τουρκίας με την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία και τα ΗΑΕ.²³⁰ Μάλιστα, μετά από μια δεκαετία εντάσεων κυρίως λόγω της στήριξης της Άγκυρας στο πολιτικό Ισλάμ, τα Εμιράτα επενδύουν άμεσα 10 δις δολ.²³¹ στην προβληματική τουρκική οικονομία (Νοέμβριος 2021)²³² και υπογράφουν 13

227 «Ενημερωτικό Σημείωμα για την Επίσκεψη του Πρωθυπουργού στο Άμπου Ντάμπι και τις Συμφωνίες που Υπεγράφησαν», *Ελληνική Δημοκρατία-Πρωθυπουργός*, 18 Νοεμβρίου 2020, <https://primeminister.gr/2020/11/18/25249> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

228 «ΗΑΕ-Νέα της Πρεσβείας», *Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Εξωτερικών*, 24 Ιουλίου 2020, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/uae/news/2o-phorum-strategikes-sunergasias-elladas-enomenon-arabikon-emiraton-athena-23072020.html> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

229 «Αθήνα, Philia Forum», *Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Εξωτερικών*, 11 Φεβρουαρίου 2021, <https://www.mfa.gr/philia-forum-gr.html> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

230 Caroline Rose - Nicholas A. Heras, "Greece Adjusts Its Strategy Amid Shifting Middle Eastern Alliances", *Newlines Institute*, 04 October 2021, <https://newlinesinstitute.org/greece/greece-adjusts-its-strategy-amid-shifting-middle-eastern-alliances/> (accessed in March 10, 2022).

231 Nicholas Danforth, "New Dynamics, Old Problems: Turkey's Rapprochement Overtures in the Eastern Mediterranean", *ELIAMEP*, 07 January 2022, <https://www.eliamep.gr/en/publication/νέες-δυναμικές-παλαιά-προβλήματα-του/> (accessed in March 11, 2022).

232 Νεφέλη Λυγερού, «Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα δίνουν \$10 δις στον Ερντογάν για τη Διάσωση της Τουρκικής Οικονομίας», *Πρώτο Θέμα*, 25 Νοεμβρίου 2021,

συμφωνίες κατά την επίσκεψη του Ρ. Τ. Ερντογάν στο Άμπου Ντάμπι (14 Φεβρουαρίου 2022).²³³ Όμως, η στρατηγική συνεργασία ανάμεσα σε Ελλάδα - ΗΑΕ όχι μόνο δεν διαταράσσεται, αλλά εμβαθύνεται με τον συνολικό όγκο εμπορίου στα 560 εκατ. δολ. το 2021, αυξημένο κατά 67,4% σε σύγκριση με το 2020 και τις εκατέρωθεν επισκέψεις υπουργών των δύο χωρών σε Αθήνα και Άμπου Ντάμπι, για επενδύσεις και ενίσχυση της αμυντικής συνεργασίας. Επιπλέον, ενισχύεται και σε επίπεδο κορυφής με τις συναντήσεις του Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη με τον διάδοχο του θρόνου Μοχάμεντ Μπιν Ζαγιέντ Αλ Ναχιάν στα ΗΑΕ (9 Μαΐου 2022) και στην Ελλάδα (25 Αυγούστου 2022), αντίστοιχα. Μάλιστα, στην πρώτη υπογράφηκαν Μνημόνια Κατανόησης για την οικονομία και τεχνική συνεργασία, την ενέργεια, την υγεία, την τυποποίηση, την ασφάλεια, τη συνεργασία στους τομείς της βιομηχανίας, των προηγμένων τεχνολογιών, καθώς και συμφώνησαν να θεσπίσουν μια επενδυτική πρωτοβουλία 4 δις δολ., για την διευκόλυνση των επενδύσεων σε υποδομές, ενέργεια, γεωργία, φάρμακα και τρόφιμα.²³⁴ Ιδιαίτερα σημαντική, ήταν η συμμετοχή των ΗΑΕ στην 86η Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης (10 - 18 Σεπτεμβρίου 2022), καθόσον αποτέλεσε την πρώτη τιμώμενη χώρα του αραβικού κόσμου²³⁵ (3η μεγαλύτερη οικονομία στη Μέση Ανατολή).

Επίσης, καθοριστικής σημασίας είναι η συνέχιση της στρατιωτικής συνεργασίας με τις ασκήσεις «Μέδουσα» και «Ηρακλής», που προαναφέρθηκαν, αλλά και την «Ηνίοχος - 2021», για την συνεκπαίδευση της πολεμικής αεροπορίας της Ελλάδας, των ΗΠΑ, της Γαλλίας, της Ισπανίας, της Κύπρου, του Ισραήλ και των

<https://www.protothema.gr/world/article/1185263/xafniki-stirixi-apo-ta-inomena-aravika-emirata-ston-erdogan-me-10-dis/> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

233 Πέτρος Κράνιας, «Τουρκία και ΗΑΕ Υπέγραψαν 13 Συμφωνίες σε Διαφορετικούς Τομείς», [Capital.gr](https://www.capital.gr/diethni/3614810/tourkia-kai-iae-upegrapsan-13-sumfonies-se-diaforetikous-tomeis), 14 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3614810/tourkia-kai-iae-upegrapsan-13-sumfonies-se-diaforetikous-tomeis> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).

234 «Κοινή Δήλωση Ελλάδος-ΗΑΕ επ' Ευκαιρία της Επίσημης Επίσκεψης στα ΗΑΕ της Α.Ε. του Πρωθυπουργού της Ελλάδος, κ. Κυριάκου Μητσοτάκη», [Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός](https://www.government.gr/episkepsi-ellada-hae), 09 Μαΐου 2022, <https://primeminister.gr/2022/05/09/29279> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).

235 Διαμαντής Σεϊτανίδης, «Μήνυμα στην Άγκυρα η Επίσκεψη στην Ελλάδα του Διαδόχου του Θρόνου του Άμπου Ντάμπι», [Ημερησία](https://www.imerisia.gr/politiki/29121_minyma-stin-agkyra-i-episkepsi-stin-ellada-toy-diadohoy-toy-thronoy-toy-amroy-ntampi), 04 Δεκεμβρίου 2021, https://www.imerisia.gr/politiki/29121_minyma-stin-agkyra-i-episkepsi-stin-ellada-toy-diadohoy-toy-thronoy-toy-amroy-ntampi (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

ΗΑΕ στην Ανδραβίδα (12 - 22 Απριλίου 2021).^{236,237} Ωστόσο, παρά την απουσία των Εμιράτων από την «Ηνίοχος - 2022» (28 Μαρτίου έως 7 Απριλίου 2022),²³⁸ δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι εν μέσω κρίσης με την Τουρκία τον Αύγουστο του 2020, τέσσερα μαχητικά αεροσκάφη των ΗΑΕ στάθμευσαν στην Κρήτη, δίνοντας σαφές μήνυμα για την από κοινού αντιμετώπιση των προκλήσεων περιφερειακής ασφάλειας.²³⁹ Η εμβάθυνση των σχέσεων των δύο χωρών στον αμυντικό τομέα δίνει μια νέα προοπτική αναβάθμισης των περιφερειακών σχημάτων πολυμερούς συνεργασίας που κινούνται στον ίδιο στρατηγικό άξονα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν κάθε αποσταθεροποιητικό παράγοντα στην περιοχή.

236 Richard Spencer, “Bridging the Gulf: Why Greece is Making New Friends in the Middle East”, *The Times*, 26 April 2021, <https://www.thetimes.co.uk/article/bridging-the-gulf-why-greece-is-making-new-friends-in-the-middle-east-Orlvmbjlb> (accessed in March 10, 2022).

237 «Ηνίοχος 2021», *Πολεμική Αεροπορία - Κέντρο Αεροπορικής Τακτικής (KEAT)*, <https://www.haf.gr/structure/ata/keat/iniochos/archeio/iniochos-2021/> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

238 «Ηνίοχος 2022», *Πολεμική Αεροπορία - Κέντρο Αεροπορικής Τακτικής (KEAT)*, <https://www.haf.gr/structure/ata/keat/iniochos/archeio/iniochos-2022/> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).

239 Μάνος Χαραλαμπίδης, «Στη Βάση της Σούδας F-16 των ΗΑΕ-Νέο Ηχηρό Μήνυμα στην Άγκυρα», *Τα Νέα*, 21 Αυγούστου 2020, <https://www.tanea.gr/2020/08/21/politics/sti-vasi-tis-soudas-f-16-ton-iae-neo-ixiro-minyma-stin-agkyra/> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

Συμπεράσματα

Στην εποχή μας τα γεγονότα εξελίσσονται έντονα και με τέτοια ταχύτητα, που οι αλλαγές έχουν εκθετική συχνότητα, όπως η αναβίωση της σύγκρουσης Δύσης - Ρωσίας στον πόλεμο της τελευταίας με την Ουκρανία. Όμως, ο κόσμος μας χαρακτηρίζεται και από κάποιες σταθερές, όπως η μετατόπιση του στρατηγικού ενδιαφέροντος και του ανταγωνισμού των σημαντικών δυνάμεων σε Ασία και Ειρηνικό, καθώς και η επιδίωξη του τουρκικού αναθεωρητισμού για την αποκτήση ενός περιφερειακού ηγεμονικού ρόλου στην Ανατολική Μεσόγειο και στην ευρύτερη περιοχή της Βόρειας Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής.

Ωστόσο, δεν έπαψε να απασχολεί τη Δύση η εν λόγω περιοχή, με κυριότερα ζητήματα αυτά της ενέργειας, της περιφερειακής ασφάλειας, του μεταναστευτικού - προσφυγικού, αλλά και παρουσιάζοντας συχνά γεωπολιτικές ανακατατάξεις, που οφείλονται τόσο στις εντάσεις μεταξύ ΗΠΑ - Ρωσίας, όσο και στην προσπάθεια άσκησης επιρροής της ΕΕ, αλλά και μεμονωμένων κρατών της με αποικιακό παρελθόν.

Οι σημερινές αντιπαραθέσεις επιρροής έχουν τις βάσεις τους σε γενικευμένους και περιφερειακούς πολέμους του παρελθόντος, στην ίδρυση του Ισραήλ, στην μοναχική πορεία της Αιγύπτου, στις πετρελαϊκές κρίσεις, αλλά και στην ανάδυση της φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας. Όμως, εάν συνδυαστούν με τις απροσδόκητες συμμαχίες της εποχής μας διαμορφώνουν το σύγχρονο περιβάλλον, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως νεο-γεωπολιτικό.²⁴⁰

Το κενό στη διεθνή διπλωματία που προέκυψε από την πρόσφατη πολιτική των ΗΠΑ, αλλά και τη στροφή του ενδιαφέροντος προς την Κίνα, το εξέλαβε η Τουρκία ως συναίνεση στα σχέδιά της και προσπάθησε να το εκμεταλλευτεί εφαρμόζοντας μια πολιτική που την ανέδειξε σε κύριο αποσταθεροποιητικό παράγοντα της περιοχής και κίνδυνο για την περιφερειακή ασφάλεια.

Ως εκ τούτου, οι αραβικές χώρες που υπέγραψαν τις «συμφωνίες του Αβραάμ» για την ομαλοποίηση των σχέσεών τους με το Ισραήλ, αλλά και αυτές που

240 Μπότσιου, Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο, σ. 56-57.

φαίνονται διατεθειμένες μετά την «αραβική άνοιξη» να κάνουν το επόμενο βήμα, επιδιώκουν την ένταξή τους σε απροσδόκητα πολυμερή σχήματα συνεργασίας με κέντρο βάρους την Ελλάδα και την Κύπρο.

Η Ελλάδα έχει μια μοναδική ευκαιρία, εκμεταλλευόμενη την επιφύλαξη αλλά και δυσαρέσκεια των ισλαμικών κρατών έναντι της Τουρκίας, στην οποία έρχονται να προστεθούν και οι αντιδράσεις της Γαλλίας, με πιο πρόσφατη την αμυντική συμφωνία με τη χώρα μας, να δημιουργήσει έναν ισχυρό πόλο με σημαντική μερίδα του αραβικού κόσμου και το Ισραήλ έναντι του τουρκικού αναθεωρητισμού, ενισχύοντας το ρόλο της ως παράγοντα σταθερότητας και ειρήνης στην περιοχή.

Επίσης, η χώρα μας έχει το σημαντικό πλεονέκτημα της γεωγραφικής της θέσης, διαθέτει ισχυρή ναυτιλία, χαίρει αποδοχής από τον αραβικό κόσμο, λόγω της ιστορικής της ταυτότητας, αποτελεί μια από τις πιο σταθερές γεωπολιτικά χώρες στην περιοχή και ένα από τα παλαιότερα μέλη του NATO και της ΕΕ. Έτσι φαίνεται να αναβαθμίζεται στη διεθνή διπλωματία, καθόσον έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει γέφυρα της Δύσης στην περιοχή και με υψηλή αξιοπιστία να διαπραγματευτεί με χώρες που μέχρι πρότινος ήταν αντίπαλοι, χωρίς να περιθωριοποιείται ή να υφίσταται κυρώσεις.

Η Ελλάδα λόγω της ειδικής σχέσης με την Κυπριακή Δημοκρατία, αλλά και των υποχρεώσεων της ως εγγυήτριας δύναμης, μέσω της θεσμοθετημένης κυπριακής ΑΟΖ, αποκτά έμμεσα ρόλο και υποχρεώσεις στήριξης της Μεγαλονήσου σε μια εκτεταμένη ζώνη γύρω από αυτή, όπου σε συνδυασμό με την σταδιακή εμφάνιση των πολλά υποσχόμενων κοιτασμάτων έχουμε την ανάδειξη των κοινών πλέον συμφερόντων Ελλάδας - Κύπρου με την Αίγυπτο, αλλά και το Ισραήλ. Βέβαια, μετά τις ανατροπές στις διμερείς σχέσεις των δύο τελευταίων με την Τουρκία έγιναν όχι μόνο πιο ορατά, αλλά οδήγησαν και στην αύξηση της τουρκικής επιθετικότητας.

Οι ανατροπές αυτές επέτρεψαν κατά συνέπεια τη σταδιακή και ελπιδοφόρα επέκταση των νέων τριμερών σχημάτων διαβούλευσης από γενικές συζητήσεις σε μικρά βήματα προς ουσιαστική συνεργασία, για την καλύτερη από κοινού αξιοποίηση των κοιτασμάτων, αλλά και την προστασία τους από την τουρκική επιβουλή, έστω και σε επίπεδο αποτροπής.

Δεδομένου ότι, κανείς δε θα ήθελε να δει μια εκβιαστική Τουρκία να επεκτείνει τις θαλάσσιες ζώνες της εις βάρος όλων των γειτόνων της και να μετατραπεί σε αεροναυτική κυρίαρχο της Ανατολικής Μεσογείου με την τελευταία σε ρόλο τουρκικής λίμνης, η διπλωματική εμβέλεια της Ελλάδας επεκτείνεται πλέον αναγκαστικά σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και πέρα από αυτή.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, η μετατόπιση της εθνικής μας διπλωματίας από τον «εκ Βορρά» στον «εξ Ανατολών» κίνδυνο ήρθε με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, εγκαινιάζοντας μια περίοδο, όπου οι διαφορές μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ακόμη και σήμερα, εγείρουν σημαντικές ανησυχίες και ενδέχεται να απειλήσουν σοβαρά την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή.

Η Τουρκία άνοιξε τότε ένα νέο κεφάλαιο έντασης με τη χώρα μας με μια συστηματική πολιτική αμφισβητήσεων - διεκδικήσεων σε βάρος των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας, που αφορούν την ελληνική υφαλοκρηπίδα, την προσπάθεια μετατόπισης των ορίων του FIR Αθηνών, τη ζώνη έρευνας διάσωσης, τη μεταχείριση των μειονοτήτων, την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, τον ελληνικό εναέριο χώρο, την αιγιαλίτιδα ζώνη και το casus belli σε περίπτωση επέκτασής της. Έτσι, οι 2 χώρες, επιδίδονται σ' έναν αγώνα αντιπαράθεσης, που πέρα από πολιτικά - διπλωματικά μέσα συμπεριλαμβάνει και το συσχετισμό στρατιωτικών δυνάμεων, που διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στις διμερείς τους σχέσεις.

Μετά την εισβολή στην Κύπρο, η σοβαρότερη αντιπαράθεση μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας ήρθε με την κρίση των Ιμίων, όπου μάλιστα βρέθηκαν στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης, με τη γείτονα να εγείρει για πρώτη φορά ευθέως εδαφικές διεκδικήσεις, αμφισβητώντας το καθεστώς των νήσων και αναπτύσσοντας μια νέα θεωρία περί ύπαρξης ευρύτερων «γκρίζων ζωνών» κυριαρχίας.

Την προσπάθεια εκτόνωσης της κρίσης ακολούθησε η σημαντική στροφή της Ελλάδας με μια νέα θετική αντιμετώπιση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας, καθόσον όσο πιο σημαντικός γινόταν για τη γείτονα ο στόχος της πλήρους ένταξης, τόσο ισχυρότερο θα ήταν το κίνητρο για εφαρμογή των κριτηρίων και τελικά για την επίλυση των διαφορών.

Μετά την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, χάρις σε μια ολοκληρωμένη - συνεκτική στρατηγική, η χώρα μας έθεσε σε εφαρμογή ένα φιλόδοξο, αλλά και ρεαλιστικό σχέδιο, για να αντιμετωπίσει τις παράνομες αξιώσεις περί «γαλάζιας πατρίδας» και την υπογραφή του τουρκολιβυκού «Μνημονίου Συνεργασίας», στα οποία αντιπαρατίθεται με δύο απολύτως νόμιμες οριοθετήσεις, με Ιταλία και Αίγυπτο, αντίστοιχα, όπου σε συνδυασμό με τα εξοπλιστικά μας προγράμματα, βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση για τη θωράκιση της χώρας μας έναντι της νεο-οθωμανικής στρατηγικής επικυριαρχίας.

Σήμερα, η προοπτική εξομάλυνσης των σχέσεων Ελλάδας - Τουρκίας αποτελεί μια εξαιρετικά απομακρυσμένη προοπτική, τουλάχιστον στην τρέχουσα συγκυρία και δεν υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία ότι το επόμενο διάστημα θα αυξάνεται συνεχώς η ένταση. Όμως, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια πρόκληση που να αιφνιδιάζει την ελληνική πλευρά.

Ωστόσο και οι ελληνοϊσραηλινές σχέσεις πέρασαν διάφορα στάδια, καθόσον η αρχική ουδετερότητα της Ελλάδας σε μια περίοδο που επιδίωκε τη διατήρηση των ισορροπιών λόγω της στήριξης του Ισραήλ κυρίως από ΗΠΑ και Γαλλία, αλλά και των καλών σχέσεων με τον αραβικό κόσμο, μετατράπηκε σε μια πολιτική αντι-ισραηλινής ρητορικής, όπου η συσχέτιση των κατεχομένων της Κύπρου με τα εδάφη της Δ. Όχθης και η πρόθεσή μας να προσεγγίσουμε τις αραβικές χώρες περιόριζαν τις όποιες ελπίδες ανάπτυξης των σχέσεων με το Ισραήλ, που δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ουδέτερο στις διαφορές μας με την Τουρκία.

Όμως, η σταθερά αντι-ισραηλινή και φιλοαραβική στάση μας, που κράτησε για περισσότερο από μισό αιώνα, πρέπει να χαρακτηριστεί ως αποτυχημένη, καθόσον δεν εμπόδιζε τον Νάσερ να εκδιώξει την πλειοψηφία των Ελλήνων της Αιγύπτου, δεν επιλύθηκε το Κυπριακό, παρά την υποστήριξη των Αράβων, οι σοβαρές επενδύσεις τους για την ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας δεν πραγματοποιήθηκαν, ούτε κινδύνεψε ποτέ η διέλευση των ελληνικών πλοίων από τη διώρυγα του Σουέζ και η εξασφάλιση των προμηθειών πετρελαίου, αφού συνδέονταν με τις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Έτσι, άρχισε να εμφανίζεται ως απαραίτητη η σταδιακή βελτίωση των σχέσεων με το Ισραήλ, οι οποίες δεν ξεπέρασαν ποτέ τα όρια, καθιστώντας την προσέγγιση ρεαλιστική. Η εμπρηστική ρητορική σταματάει και η ελληνική εξωτερική πολιτική γίνεται πιο ισορροπημένη όχι μόνο προς τις αραβικές χώρες, αλλά και προς το Ισραήλ, που το αναγνωρίζει χωρίς να υπάρξουν κυρώσεις ή ουσιαστικές διαμαρτυρίες.

Η αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας του Ερντογάν, όπου οι ισλαμιστές πολιτικοί δήλωναν την αντίθεσή τους στη συνεργασία με το Ισραήλ, σε συνδυασμό με τον ενεργειακό παράγοντα και την ανακάλυψη των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του κινήτρου συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας - Ισραήλ - Κύπρου, με τις δύο τελευταίες να οριοθετούν ΑΟΖ.

Ως εκ τούτου, ξεκινούν σημαντικά κοινά προγράμματα διασύνδεσης δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας και μεταφοράς φυσικού αερίου από τα αποθέματα Κύπρου - Ισραήλ διαμέσου της Ελλάδας στην Ευρώπη, προσδίδοντας ιδιαίτερη αξία στη χώρα μας, ως μέρος μιας νέας ενεργειακής εξίσωσης στην Ανατολική Μεσόγειο. Έτσι, βλέπουμε μια μακρά προβληματική περίοδο μεταξύ Ελλάδας - Ισραήλ να μετατρέπεται σε μια ιδιαίτερα στενή σχέση, όχι μόνο εξαιτίας της Τουρκικής αποκλείουσας συμπεριφοράς, αλλά και με γνώμονα την οικονομική ανάπτυξη που φέρνει η σύναψη σημαντικών συμφωνιών, ακόμα και στον αμυντικό τομέα.

Όσον αφορά τις σχέσεις της Ελλάδας με την Αίγυπτο, μια κομβική χώρα της Μέσης Ανατολής, που αποτελεί «διεθνικό» σημείο αναφοράς τόσο για τους Άραβες, όσο και για τους μουσουλμάνους σουνίτες, το σημαντικότερο γεγονός σε επίπεδο κορυφής του νέου ανοίγματος της χώρας μας στον αραβικό κόσμο, ήταν αναμφισβήτητα η συνάντηση του Καραμανλή με τον Σαντάτ στο Κάιρο, για τη στήριξη των ελληνικών θέσεων, αλλά και τη σύναψη σημαντικών συμφωνιών.

Ο διάδοχος του τελευταίου, Χ. Μουμπάρακ, παρέμεινε στην εξουσία για 30 έτη διατηρώντας καλές σχέσεις με το Ισραήλ, αλλά και με τη Δύση που τον θεωρούσε εγγυητή της σταθερότητας. Όμως, επί διακυβέρνησής του, το Κάιρο ήταν αρκετά επιφυλακτικό απέναντι στη χώρα μας και ιδιαίτερα φιλικό προς την Άγκυρα.

Κάτι που αλλάζει με την άνοδο στην εξουσία του Αλ Σίσι, παράλληλα, με την εμφάνιση των πολλά υποσχόμενων κοιτασμάτων στην ευρύτερη περιοχή και την ανάδειξη των κοινών συμφερόντων Ελλάδας - Κύπρου με την Αίγυπτο, η οποία περιόρισε τις διμερείς επαφές με την Τουρκία, λόγω και της επιρροής της στο κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων.

Η ενεργειακή σχέση Ελλάδας - Κύπρου - Αιγύπτου με τη συμμετοχή και του Ισραήλ, αναδεικνύει τη σημασία της οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας - Αιγύπτου και αποτελεί σταθμό για την ανάπτυξη της ενεργειακής ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο. Επίσης, με την πρόσφατη συμφωνία καθορισμού των περιοχών Έρευνας - Διάσωσης των δύο χωρών, αλλά και την αναβάθμιση της αμυντικής τους συνεργασίας εκπέμπουν ένα πολύ ισχυρό αποτρεπτικό μήνυμα εναντίον κάθε απόπειρας αποσταθεροποίησης στην ευρύτερη περιοχή.

Η στάση της χώρας μας προς τον αραβικό κόσμο έγινε εκ νέου αντιληπτή με την έμπρακτη συμπαράσταση των Ελλήνων και την υποδοχή - φιλοξενία μεγάλου αριθμού προσφύγων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου στο Λίβανο, που έκανε τις σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες να διέπονται από αμοιβαίο σεβασμό και εμπιστοσύνη. Έτσι, αναπτύχθηκε άριστη πολιτική και διπλωματική συνεργασία, που είχε ως αποτέλεσμα την αμοιβαία στήριξη στους διεθνείς οργανισμούς, τη συμφωνία οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Κύπρου - Λιβάνου και τις τριμερείς συνόδους.

Επίσης, η πρόσφατη αναβάθμιση των σχέσεων Ελλάδας - Κύπρου - Ιορδανίας ήρθε μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην Αν. Μεσόγειο. Μάλιστα, το επίπεδο τους ήταν από τα χαμηλότερα, συγκριτικά με τις σχέσεις της Ελλάδας με άλλες αραβικές χώρες, καθόσον η φιλοπαλαιστινιακή στάση μας αντιμετωπιζόταν με επιφυλακτικότητα από το Αμμάν, ενώ οι επαφές του με την Άγκυρα ήταν σε εξαιρετικό επίπεδο.

Όσον αφορά τις σχέσεις Ελλάδας - Λιβύης ήταν αρχικά περιορισμένες και οι διμερείς επαφές δεν διήγαγαν την καλύτερή τους κατάσταση μετά και την υιοθέτηση των τουρκικών απόψεων για το Κυπριακό, από τον Καντάφι. Όμως, οι προσπάθειες της χώρας μας έφεραν τη στροφή της Λιβύης υπέρ των ελληνοκυπριακών θέσεων, ανάγοντας τη σχέση Αθήνας - Τρίπολης σε στρατηγική επιλογή της ελληνικής

εξωτερικής πολιτικής, στο πλαίσιο της ενίσχυσης των δεσμών με τον αραβικό κόσμο, αλλά και του ρόλου που ήθελε να διαδραματίσει ο Παπανδρέου στο Κίνημα των Αδεσμεύτων.

Η ανατροπή του Καντάφι και ο εμφύλιος που ακολούθησε είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή των όποιων συζητήσεων περί οριοθέτησης θαλασσιών ζωνών μεταξύ Ελλάδας - Λιβύης, αλλά και την υπογραφή του παράνομου τουρκολιβυκού «μνημονίου», που αποτέλεσε μια προσπάθεια διεμβολισμού των πολυμερών συνεργασιών Ελλάδας - Κύπρου με Ισραήλ - Αίγυπτο. Μάλιστα, προκάλεσε την αντίδραση της χώρας μας αρχικά με την κήρυξη του Λίβυου Πρέσβη ως ανεπιθύμητου και τελευταία με την επίσκεψη του Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη στη Τρίπολη, όπου επισημάνθηκαν οι θέσεις μας. Ανάλογη αντίδραση υπήρξε και στην περίπτωση του νέου Μνημονίου μεταξύ Τουρκίας - Λιβύης για την ενέργεια, που επιτρέπει στα τουρκικά ερευνητικά πλοία να δραστηριοποιούνται στα λιβυκά ύδατα. Μάλιστα, οδήγησε το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ να εκφράσει την αντίθεσή του στο δικαίωμα της προσωρινής κυβέρνησης της Λιβύης να συνάπτει συμφωνίες που δεσμεύουν τη χώρα μακροπρόθεσμα.

Το γεγονός ότι η Σαουδική Αραβία αποτελούσε το ισχυρότερο οικονομικά κράτος της Μέσης Ανατολής, το οποίο πρωτοστατούσε στις δράσεις του ΟΠΕΚ, αλλά και σε άλλους αραβικούς θεσμούς, έκανε την Ελλάδα να επιδιώξει την αναβάθμιση των διμερών σχέσεων, οι οποίες ακολούθησαν αρχικά ανοδική πορεία μετά την επίσκεψη του Καραμανλή. Όμως, ακολούθησε η στασιμότητα και οι εξαιρετικές επαφές της Σαουδικής Αραβίας με την Τουρκία για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ωστόσο, η επιρροή της Τουρκίας στο κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων ενόχλησε τη Σαουδική Αραβία, η οποία ήδη την έβλεπε ανταγωνιστικά για την ηγεσία του σουνιτικού μουσουλμανικού κόσμου. Έτσι, το Ριάντ φαίνεται να αντιλαμβάνεται ως κύρια απειλή για την ασφάλειά του όχι μόνο το Ιράν, αλλά και τον αυξανόμενο στρατηγικό ανταγωνισμό με την Άγκυρα, η οποία επιδιώκει να αποκτήσει έναν περιφερειακό ηγεμονικό ρόλο. Έτσι, εγκαινιάζεται μια νέα εποχή στις ελληνοσαουδαραβικές σχέσεις που ενισχύουν σημαντικά τη συνεργασία τους όχι

μόνο σε οικονομία, εμπόριο, τεχνολογία, επενδύσεις, ενέργεια, πολιτισμό, υγεία, τουρισμό και ψηφιακή διασύνδεση, αλλά και στην άμυνα - ασφάλεια, εκπέμποντας ένα πολύ ισχυρό αποτρεπτικό μήνυμα.

Στην περίπτωση των ΗΑΕ, τα οικονομικά κίνητρα της Ελλάδας ήταν εξίσου σημαντικά με τα πολιτικά. Το άνοιγμα στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο δεν περιοριζόταν σε χώρες που υπήρχαν πολιτικά προβλήματα ή δυνατότητες σύναψης «συμμαχιών». Αντίθετα και σε χώρες που φαίνονταν ανώφελη η πολιτική συνεργασία (λόγω γεωγραφικού βάρους και μεγέθους), τα οικονομικά οφέλη ήταν τόσα που δικαιολογούσαν πλήρως τις προσπάθειες ενίσχυσης των διμερών σχέσεων. Ωστόσο, η εμπάθυνση των επαφών των δύο χωρών στον αμυντικό τομέα δίνει μια νέα προοπτική αναβάθμισης των περιφερειακών σχημάτων πολυμερούς συνεργασίας που κινούνται στον ίδιο στρατηγικό άξονα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν κάθε αποσταθεροποιητικό παράγοντα στην περιοχή.

Προτάσεις

Η υιοθέτηση μιας δράσης εξωτερικής πολιτικής θα πρέπει, όπως συμβούλευε ο Κλαούζεβιτς, να «παραμένει υπό πολιτικό έλεγχο». Που σημαίνει ότι ένα κράτος θα πρέπει να αναλύει, να πράττει και να διαχειρίζεται τις σχέσεις που αναπτύσσονται στην εξωτερική πολιτική σε πολλές διαστάσεις ταυτόχρονα εκτιμώντας τις σχέσεις ισχύος σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή και επανεξετάζοντάς τις σε μια άλλη. Η εγρήγορση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής υπό τις παρούσες συνθήκες είναι κάτι παραπάνω από αναγκαία.²⁴¹

Η Ελλάδα και η Κύπρος πρέπει να συνεχίσουν τη σύνδεση των ενεργειακών και γεωπολιτικών τους συμφερόντων με τα στρατηγικά συμφέροντα ισχυρών δυτικών παικτών που δεν συμβιβάζονται με έναν ηγεμονικό ρόλο της Τουρκίας στην Αν. Μεσόγειο. Μια τέτοια ευνοϊκή συγκυρία, όπου οι ΗΠΑ, η Γαλλία, το Ισραήλ, αλλά και η Αίγυπτος αποτελούν σημαντικούς συμμάχους του ελληνισμού, δε θα είναι συνεχώς διαθέσιμη και μπορεί να χρειαστεί χρόνια να ξαναδιαμορφωθεί.²⁴²

Έτσι, αντί να περιμένουμε τις διερευνητικές επαφές με την Τουρκία για τα ζητήματα του Αιγαίου και εν τω μεταξύ να αποδυναμώνονται σταδιακά, από τη μη χρήση τους, τα εθνικά μας δικαιώματα, απαιτείται η συνέχιση της μεθόδου της βήμα προς βήμα τμηματικής επίλυσης, μέσω διμερών συνομιλιών και «προαγωγής της συνεργασίας στο ιδιαίτερο γειτονικό μας περιβάλλον» με καθένα χωριστά από τα κράτη που το απαρτίζουν, καθώς και σύναψης σχετικών συμφωνιών. Έτσι οι διμερείς σχέσεις συνεχώς θα αναβαθμίζονται, όπως και το πολιτικό - διπλωματικό μας ενδιαφέρον.

Η ισχύς της Ελλάδας δεν βρίσκεται στην ικανότητα πολιτικού εξαναγκασμού, αλλά στη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει την «ήπια» ισχύ και το διπλωματικό κεφάλαιο των παραδοσιακά καλών σχέσεων που διατηρούσε ανέκαθεν με τις χώρες της περιοχής. Πρωτοβουλίες, όπως η σύγκλιση τριμερών - πολυμερών διασκέψεων

241 Ειρήνη Χειλά, «Ο Κόσμος το 2022: Ανατολική Μεσόγειος, Γεωπολιτικές Δυναμικές και Ελλάδα», *The Economist*, αποκλειστικό τεύχος (για Ελλάδα και Κύπρο), Δεκέμβριος 2021, σ. 192-193.

242 Μπότσιου, *Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 60.

συμβάλουν προς αυτήν την κατεύθυνση.²⁴³ Μάλιστα, προτείνεται η εντατικοποίησή τους με στόχο τη σύναψη επιπλέον συμφωνιών, προκειμένου η Ελλάδα να καταστεί ένας σημαντικός ενεργειακός κόμβος μεταξύ τριών ηπείρων, οι οποίες θα συμπεριλαμβάνουν οριοθετήσεις θαλασσιών ζωνών, αλλά και επιπλέον πεδία με έμφαση στον αμυντικό τομέα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι πρωτοβουλίες αυτές αναβαθμίζουν την εικόνα της χώρας μας στην περιοχή, ιδιαίτερα δε αν ληφθεί υπόψη ότι η εικόνα αυτή είχε πληγεί τα προηγούμενα χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης.

Ιδιαίτερα μετά τις εξελίξεις στην Ουκρανία η Ελλάδα ως μέλος της ΕΕ έχει μια μοναδική ευκαιρία να υποστηρίξει σθεναρά την προσπάθεια της Ευρώπης για «γεωπολιτική ενηλικίωση»,²⁴⁴ με την ενεργειακή ανεξάρτηση, η οποία φέρνει ξανά στο προσκήνιο σημαντικά ενεργειακά προγράμματα, όπως του East Med, που δεν είχαν μέχρι τώρα την απαραίτητη διπλωματική στήριξη, τις έρευνες μας νότια της Πελοποννήσου και δυτικά της Κρήτης για την αναζήτηση κοιτασμάτων φυσικού αερίου, αλλά και με την πάγια θέση της χώρας μας περί αμυντικής ολοκλήρωσης, ασφάλειας, εξωτερικών συνόρων και στρατηγικής αυτονομίας της Ένωσης. Αυτά λοιπόν μπορούν να αποτελέσουν μία ακόμη σημαντική παράμετρο που θα επηρεάσει τις κινήσεις της Ελλάδας στη διεθνή σκακιέρα, καθώς, μέσω της ΕΕ, μπορεί να μεγιστοποιήσει το διεθνές της αποτύπωμα.²⁴⁵

Όμως από εκεί μέχρι να διασφαλιστεί πραγματική στήριξη με αξιόπιστη αποτρεπτική ισχύ (π.χ. ειδικές πρόνοιες για τους εθνικούς αμυντικούς προϋπολογισμούς των συνοριακών κρατών - μελών της ΕΕ και, κατά περίπτωση, σε κράτη που υφίστανται προκλήσεις και απειλές),²⁴⁶ ο δρόμος είναι μακρύς. Απαιτούνται προσεκτικές, έγκαιρες και λεπτές κινήσεις, για να αποφευχθούν - ακυρωθούν συμφωνίες της Τουρκίας στην περιοχή. Έτσι, η Ελλάδα πρέπει να αξιοποιήσει όλα τα διαπραγματευτικά εργαλεία που της παρέχει η συμμετοχή στην ΕΕ προκειμένου να ανατρέψει το τουρκολιβικό «μνημόνιο». Η Λιβύη και η Τουρκία διατηρούν σημαντικές εμπορικές και οικονομικές σχέσεις με την ΕΕ και με επιμέρους χώρες - μέλη, που μπορούν να ζυγιστούν σε σχέση με τα ελληνικά κυριαρχικά

243 Χειλά, όπ. παρ.

244 Λάβδας, Ο Κόσμος και ο Πόλεμος - Ευρωπαϊκή Ένωση, σ. 45.

245 Καρατράνος, όπ. παρ.

246 Λάβδας, όπ. παρ., σ. 46, 53-54.

δικαιώματα.²⁴⁷ Ωστόσο, ο κεντρικός γεωπολιτικός μας στόχος πρέπει να είναι η συμμετοχή της Λιβύης (μόλις προκύψει εκλεγμένη κυβέρνηση) στα σχήματα πολυμερούς συνεργασίας που προαναφέρθηκαν, καθόσον η ένταξή της θα αποτελέσει ορόσημο για την ενεργειακή ασφάλεια στην Ανατολική Μεσόγειο δημιουργώντας έναν ισχυρό πόλο, ο οποίος δε θα διαδραματίζει μόνο σημαντικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Εγγύς, Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής, αλλά θα συνεισφέρει στην κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της Ευρώπης για την ανεξάρτησή της από την Ρωσία και θα αντιμετωπίζει σταθερά την εντεινόμενη τουρκική επιρροή.

Πέραν αυτών όμως, θα πρέπει να ολοκληρωθεί, σε επίπεδο δομών, η μετάβαση στο σύστημα παραγωγής στρατηγικής εθνικής ασφάλειας, αλλά και να δημιουργηθεί ένας κοινός εθνικός μηχανισμός του απανταχού ελληνισμού προς επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος. Σ' αυτόν τον μεταβαλλόμενο κόσμο η συναίνεση και η συνεργασία σε θέματα εξωτερικής πολιτικής είναι κρίσιμη, γι' αυτό και δεν υπάρχει χώρος για εσωτερικές αντιπαραθέσεις. Ιδιαίτερα, όταν οι διαφορές μεταξύ Ελλάδας - Τουρκίας εγείρουν σημαντικές ανησυχίες και ενδέχεται να απειλήσουν σοβαρά όχι μόνο την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή, αλλά και τη συνοχή της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO σε μια περίοδο αναβίωσης της σύγκρουσης Δύσης - Ρωσίας στον πόλεμο της τελευταίας με την Ουκρανία. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το 2023 είναι κρίσιμο για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και για συμβολικούς λόγους, καθόσον αποτελεί έτος ορόσημο της γείτονος με την συμπλήρωση ενός αιώνα από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Έτσι, επιβάλλεται να γίνει σαφές ότι υπάρχουν όρια και η στρατηγική της ειρηνικής επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών δεν μπορεί να βασίζεται στην αποχή μας από την άσκηση των δικαιωμάτων που μας δίνει το ΔΔ. Αυτό σημαίνει ότι απαιτείται να ανατραπεί η κυρίαρχη άποψη ότι «η Ελλάδα δεν διεκδικεί τίποτα» και να μετατραπεί στο ότι η Ελλάδα διεκδικεί την εφαρμογή των κανόνων του ΔΔ στις θάλασσές της.²⁴⁸ Η μόνη διαφαινόμενη εφικτή επιλογή, παρά τη μακροχρόνια εκατέρωθεν ένταση και δυσπιστία, είναι η προοπτική ενός δικαστικού διακανονισμού, αφού προηγηθούν διμερείς συνομιλίες - διαπραγματεύσεις,

247 Μπότσιου, *Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, σ. 60.

248 Συρίγος - Ντόκος, *60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας*, σ. 87.

προκειμένου να συνταχθεί ένα συνυποσχετικό, το οποίο θα ακολουθηθεί ενώπιον δικαιοδοτικού οργάνου. Σήμερα, παρά την «επιλεκτική» στάση της γείτονος απέναντι στις καθιερωμένες αρχές του ΔΔ, η Ελλάδα, πρέπει να συνεχίσει να το επικαλείται ως το κύριο νομικό πλαίσιο για τη ρύθμιση και την επίλυση των διαφορών, καθόσον παρέχει το κατάλληλο περιβάλλον γι' αυτόν τον σκοπό και η εφαρμογή του μέσω ενός δικαστικού διακανονισμού αποτελεί μια προοπτική προτιμότερη από οποιαδήποτε άλλη κατεύθυνση πολιτικού χαρακτήρα.

Εν κατακλείδι, σ' έναν πολυκεντρικό κόσμο με τις αβεβαιότητες που είχε προ πολλών ετών επισημάνει τόσο εύστοχα ο Rosecrance, εξηγώντας ότι μια πολυπολική παγκόσμια τάξη θα αυξήσει τον αριθμό των διεθνών συγκρούσεων (παρόλο που θα μειώσει, πιθανότατα, τη βαρύτητά τους),²⁴⁹ το ζητούμενο είναι η αρμονική σύνθεση των νομικών, διπλωματικών, αμυντικών και άλλων παραμέτρων της πολιτικής μας σε μια ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική, που θα διασφαλίζει με τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα και σωφροσύνη τους εθνικούς στόχους²⁵⁰ στην αρχή του τρίτου αιώνα του εθνικού μας βίου.

249 Λάβδας, Ο Κόσμος και ο Πόλεμος - Ευρωπαϊκή Ένωση, σ. 53.

250 Βαληνάκης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών, σ. 312.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Α΄ Νόμοι

Νόμος 4717/2020 - ΦΕΚ 164/Α/28-8-2020, «Κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης της Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου για την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης μεταξύ των δύο κρατών», [E-nomothesia.gr, https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-sunthekes/nomos-4717-2020-phkek-164a-28-8-2020.html](https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-sunthekes/nomos-4717-2020-phkek-164a-28-8-2020.html) (έγινε πρόσβαση στις 16 Μαρτίου 2022).

Β΄ Ιστοσελίδες

Βουλή (Ελλάδα), «Τριμερής Συνεργασία Κοινοβουλίων Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ», [Βουλή των Ελλήνων, https://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotes/KoinovouleftikiDiplomatia/Epikairota/TrimereisSynergasies/TrimerisSynergasiaKoinovoulionElladasKyprouIsrail](https://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotes/KoinovouleftikiDiplomatia/Epikairota/TrimereisSynergasies/TrimerisSynergasiaKoinovoulionElladasKyprouIsrail) (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).

Βουλή (Ελλάδα), «Αιτιολογική Έκθεση, Κύρωση Συμφωνίας Στρατιωτικής Συνεργασίας», [Βουλή των Ελλήνων, https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/Εγγραφο%20\(6578602\).pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/Εγγραφο%20(6578602).pdf) (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).

Δημόσια Επιχείρηση Αερίου (ΔΕΠΑ), «Διεθνή Έργα/Διεθνείς Υποδομές: Διασυνδεδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed)», [ΔΕΠΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΡΓΩΝ, https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/](https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/) (έγινε πρόσβαση στις 15 Μαρτίου 2022).

Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών (ΕΒΕΑ), «Business Forum & B2B Συναντήσεις Ελλάδας - Ιορδανίας στο ΕΒΕΑ», [Ελληνική Δημοκρατία - ΕΒΕΑ, https://acci.gr/events/business-forum-b2b-συναντήσεις-ελλάδας-ιορδανίας/](https://acci.gr/events/business-forum-b2b-συναντήσεις-ελλάδας-ιορδανίας/) (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

- Πολεμική Αεροπορία (Ελλάδα), «Ηνίοχος 2021», Πολεμική Αεροπορία - Κέντρο Αεροπορικής Τακτικής (ΚΕΑΤ), <https://www.haf.gr/structure/ata/keat/iniochos/archeio/iniochos-2021/> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Πολεμική Αεροπορία (Ελλάδα), «Ηνίοχος 2022», Πολεμική Αεροπορία - Κέντρο Αεροπορικής Τακτικής (ΚΕΑΤ), <https://www.haf.gr/structure/ata/keat/iniochos/archeio/iniochos-2022/> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).
- Πρωθυπουργός (Ελλάδα), «Ενημερωτικό Σημείωμα για την Επίσκεψη του Πρωθυπουργού στο Άμπου Ντάμπι και τις Συμφωνίες που Υπεγράφησαν», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 18 Νοεμβρίου 2020, <https://primeminister.gr/2020/11/18/25249> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Πρωθυπουργός (Ελλάδα), «Κοινή Δήλωση: 3η Τριμερής Σύνοδος Κορυφής Ελλάδος - Ιορδανίας - Κύπρου», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 28 Ιουλίου 2021, <https://primeminister.gr/2021/07/28/27109> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Πρωθυπουργός (Ελλάδα), «Κοινή Δήλωση Ελλάδος - ΗΑΕ επ' Ευκαιρία της Επίσημης Επίσκεψης στα ΗΑΕ της Α.Ε. του Πρωθυπουργού της Ελλάδος, κ. Κυριάκου Μητσοτάκη», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 09 Μαΐου 2022, <https://primeminister.gr/2022/05/09/29279> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).
- Πρωθυπουργός (Ελλάδα), «Συνάντηση του Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη με τον Βασιλιά της Ιορδανίας Abdullah II», Ελληνική Δημοκρατία - Πρωθυπουργός, 22 Σεπτεμβρίου 2022, <https://primeminister.gr/2022/09/22/30208> (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Αίγυπτος. Πολιτικές Σχέσεις», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/egypt/> (έγινε πρόσβαση στις 02 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Λίβανος. Πολιτικές Σχέσεις», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών,

- <https://www.mfa.gr/missionsabroad/lebanon/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Λιβύη, Πολιτικές Σχέσεις», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/libya/> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Σαουδική Αραβία. Πολιτικές Σχέσεις», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/saudi-arabia/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 09 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Η Ελλάδα και το Ισραήλ», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Νοεμβρίου 2019, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/israel/bilateral-relations/political-relations.html> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «ΗΑΕ - Νέα της Πρεσβείας», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 24 Ιουλίου 2020, <https://www.mfa.gr/missionsabroad/uae/news/2o-phoroum-strategikes-sunergias-elladas-enomenon-arabikon-emiraton-athena-23072020.html> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εξωτερικών (Ελλάδα), «Αθήνα, Philia Forum», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 11 Φεβρουαρίου 2021, <https://www.mfa.gr/philia-forum-gr.html> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Υπουργείο Εσωτερικών (Κύπρος), «Ανακοίνωση Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας για Euro Asia Interconnector», Κυπριακή Δημοκρατία - Υπουργείο Εσωτερικών - Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 27 Ιανουαρίου 2022, <https://www.pio.gov.cy/ανακοινωθεντα-arthro.html?id=25548#flat> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).
- Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας (Ελλάδα), «Φόρουμ Φυσικού Αερίου της Ανατολικής Μεσογείου (East Mediterranean Gas Forum - EMGF)», Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/forum-fysikou-aeriu-tis-anatolikis-mesogeiou-east-mediterranean-gas-forum-emgf/> (έγινε πρόσβαση στις 03 Μαρτίου 2022).

Euro Africa Interconnector, "Euro Africa at a Glance, The Route", Euro Africa, <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/the-route/> (accessed in March 15, 2022).

Government of National Accord/State of Libya - Republic of Turkey, "Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord - State of Libya", United Nations, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (accessed in March 15, 2022).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αθανασόπουλος, Άγγελος Αλ., «Το Μωσαϊκό του "Παγκοσμίου Εμφυλίου" στη Λιβύη», ΤΟ ΒΗΜΑ, 31 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.tovima.gr/2019/12/31/politics/to-mosaiko-tou-pagkosmiou-emfyliou-sti-livyi-2/> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

Αϊβαλιώτης, Γιώργος, «Ελλάδα - Ισραήλ: Αμυντική Εκπαιδευτική Απογείωση στην Καλαμάτα», EURONEWS, 21 Οκτωβρίου 2022, <https://gr.euronews.com/2022/10/21/ellada-israil-amintiki-ekapideytiki-apogeiosi-stin-kalamata> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

Ασωνίτης, Γιώργος, Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1994), σ. 67, 143.

Βαληνάκης, Γιάννης, Η Ελλάδα των Τεσσάρων Θαλασσών. Το Σχέδιο «Ελλάς επί Τέσσερα», (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2020), σ. 24 - 26, 30 - 37, 57 - 62, 166, 182 - 184, 190 - 191, 294 - 296, 312.

Βοσκόπουλος, Γεώργιος, Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Από τον 20ο στον 21ο Αιώνα, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σ. 19.

Βουδούρη, Αλεξάνδρα, «Ν. Δένδιας: Υπόδειγμα η Οριοθέτηση Θαλασσιών Ζωνών Λιβάνου και Ισραήλ», ΑΘΗΝΑ 9,84, 11 Νοεμβρίου 2022, <https://athina984.gr/2022/11/11/n-dendias-paradeigma-i-symfonia-israil->

- [livanoy-stin-oriothetisi-thalassion-zonon/](#) (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).
- Γαλιατσάτου, Παναγή, «Ανοιχτοί Διάυλοι, Αθήνα - Τρίπολη», Realnews, 11 Απριλίου 2021.
- Γκάλιου, Πηνελόπη, «Στρατηγικού Χαρακτήρα η Νέα Σχέση Ελλάδας - Σαουδικής Αραβίας - Τι Συμφώνησαν ο Έλληνας Πρωθυπουργός και ο Διάδοχος του Θρόνου», skai.gr, 27 Ιουλίου 2022, <https://www.skai.gr/news/politics/stratigikou-xaraktira-i-nea-sxesi-elladas-saoudikis-aravias-ti-symfonisan-o-ellinas-prothy> (έγινε πρόσβαση στις 14 Νοεμβρίου 2022).
- Γκόφας, Ανδρέας - Τζιφάκης, Νικόλαος, Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική, (Αθήνα: Πεδίο, 2017), σ. 157.
- Δασκαλάκης, Ιωάννης, «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας στη Σαουδική Αραβία», EPT News, 21 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/o-proedros-tis-dimokratias-sti-saoudiki-aravia/> (έγινε πρόσβαση στις 08 Μαρτίου 2022).
- Δεσποτόπουλος, Αλέξανδρος, «Τρεις Μήνες Πολέμου: το Κακό Σενάριο και το Χειρότερο», Liberal, 22 Μαΐου 2022, <https://www.liberal.gr/epikairota/treis-mines-polemoy-kako-senario-kai-heirotero> (έγινε πρόσβαση στις 09 Νοεμβρίου 2022).
- Δίπλα, Χαριτίνη, «Η Ελληνική Αιγιαλίτιδα Ζώνη και τα Στενά Διεθνούς Ναυσιπλοΐας», στο Δίπλα, Χαριτίνη - Ροζάκης, Χρήστος (επιμ.), Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Εφαρμογή του στην Ελλάδα, (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004), σ. 16.
- Εμμανουηλίδης, Εμμανουήλ Αντ., Οι Σχέσεις της Ελλάδας με τον Αραβικό και Μουσουλμανικό Κόσμο, 1974 - 1981, (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2017), σ. 92 - 101, 123 - 131, 133 - 135, 143 - 153, 159 - 161, 168 - 169, 387 - 389, 414 - 417, 419 - 440, 476 - 487.
- Ζαχαράκη, Μαρία, «Τουρκολιβυκό Μνημόνιο - Τι Προβλέπει: Η ΤΡΑΟ Εξουσιοδοτείται για Έρευνες και Γεωτρήσεις στα Ύδατα της Λιβύης», ΕΘΝΟΣ, 07 Οκτωβρίου 2022, <https://www.ethnos.gr/World/article/227321/toyrkolibykomnhmoniotiprolepe>

- [ihtraoexoyiodoteitaigiaereyneskaigeotrhseisstaydatathslibyhs](#) (έγινε πρόσβαση στις 14 Νοεμβρίου 2022).
- Ιωακειμίδης, Παναγιώτης, «Ελλάδα - Λιβύη, Επανεκκίνηση Σχέσεων», Τα Νέα, 6 Απριλίου 2021.
- Ιωαννίδης, Σταύρος, «Falcon Eye 3: Ελλάδα και Σαουδική Αραβία Στέλνουν Μήνυμα Αποτροπής», CNN Greece, 02 Νοεμβρίου 2022, <https://www.cnn.gr/politiki/story/335442/falcon-eye-3-ellada-kai-saoudiki-aravia-stelnoun-minyma-apotropis> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).
- Ιωαννίδης, Σταύρος, «Συμφωνία Ελλάδας - Αιγύπτου: Έπεσαν οι Υπογραφές - τι Προβλέπει», CNN Greece, 22 Νοεμβρίου 2022, <https://www.cnn.gr/politiki/story/338269/symfonia-elladas-aigyptou-epesan-oi-yprografes-ti-provlepei> (έγινε πρόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2022).
- Ιωάννου, Γιάννης, «Η Κρίση του Λιβάνου και οι Προκλήσεις για την Κύπρο», Η Καθημερινή, 26 Οκτωβρίου 2021, <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/diplomatia/h-krisi-toy-libanoy-kai-oi-prokliseis-gia-tin-kypro> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Καλογεράκη, Μανιάνα, «Κύπριος ΥΠΑΜ στην Τριμερή Κύπρου, Ελλάδας, Ιορδανίας: Οι Συνεργασίες στους Τομείς Άμυνας και Ασφάλειας Διευρύνονται Περαιτέρω», EPT News, 01 Δεκεμβρίου 2021, <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/kyprios-ypam-stin-trimeri-kyproy-elladas-iordanias-oi-synergasies-stoys-tomeis-amynas-kai-asfaleias-dieyrynontai-peraitero/> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Καρατράνος, Τριαντάφυλλος, «Στρατηγική και Συμμαχίες σ' Έναν Κόσμο που Αλλάζει», ΕΛΙΑΜΕΠ, 01 Οκτωβρίου 2021, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/09/Policy-brief-153-Karatranos.pdf> (έγινε πρόσβαση στις 25 Ιουνίου 2022).
- Κολεσίδης, Γιάννης, «Τριμερής Ελλάδας - Κύπρου - Λιβάνου: Για την Περιφερειακή Σταθερότητα και Συνεργασία», Hellas Journal, 15 Απριλίου 2021, <https://hellasjournal.com/2021/04/trimeris-elladas-kiprou-livanou-gia-tin-periferiaki-statherotita-ke-sinergasia/> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα, (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008), σ. 24.

- Κράνιας, Πέτρος, «Τουρκία και ΗΑΕ Υπέγραψαν 13 Συμφωνίες σε Διαφορετικούς Τομείς», Capital.gr, 14 Φεβρουαρίου 2022, <https://www.capital.gr/diethni/3614810/tourkia-kai-iae-upegrapsan-13-sumfonies-se-diaforetikous-tomeis> (έγινε πρόσβαση στις 16 Νοεμβρίου 2022).
- Κρίσπης, Ηλίας, Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Χώρα μας, (Αθήνα / Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακκούλα Α.Ε., 2011), σ. 16.
- Κωνσταντινίδου, Άννα - Μαλαχίας, Νικόλαος, «Διπλωματία και Στρατιωτική Ισχύς: Οι Δύο Βασικοί Πυλώνες της Ελληνικής Αποτρεπτικής Ισχύος Έναντι της Τουρκίας», Διακλαδική Επιθεώρηση, τεύχος 50, Μάρτιος-Ιούνιος 2021, σ. 2-7.
- Λάβδας, Κώστας Α., «Ο Κόσμος και ο Πόλεμος - Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Φίλης, Κωνσταντίνος (επιμ.), Το Μέλλον της Ιστορίας. Πως ο Πόλεμος της Ουκρανίας αλλάζει το Παγκόσμιο Τοπίο, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2022), σ. 43 - 48, 51, 53 - 54.
- Λάβδας, Κώστας Α., «Η Κλιμάκωση του Πούτιν και η Ραγδαία Επιδείνωση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων», HUFFPOST, 22 Σεπτεμβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-klimakose-toe-poetin-kai-e-raydaia-epideinose-ton-ellenotoerkikon-scheseon_gr_632b45c6e4b087fae6fb8dd0 (έγινε πρόσβαση στις 20 Νοεμβρίου 2022).
- Λιάγγου, Χρύσα, «Φυσικό Αέριο: οι Στόχοι και το Χρονοδιάγραμμα των Ερευνών σε Κρήτη και Πελοπόννησο», Η Καθημερινή, 08 Νοεμβρίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/economy/562127716/xekinoy-n-oi-ereynes-gia-aerio-se-kriti-kai-peloponniso/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).
- Λιούσης, Νίκος Μ., «Στρατιωτική και Οικονομική Ισχύς της Τουρκίας», στο Μπόση, Μαίρη - Λιούσης, Νίκος - Κουρματζής, Αθανάσιος (επιμ.), Τρεις Γεωπολιτικές Προκλήσεις για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), σ. 177 - 181.
- Λούκα, Μαρία, «Ο Καντάφι και οι Έλληνες», BHMAgazino, 30 Ιουνίου 2014, <https://www.tovima.gr/2014/06/30/vimagazino/o-kantafi-kai-oi-ellines/> (έγινε πρόσβαση στις 05 Μαρτίου 2022).
- Λυγερού, Νεφέλη, «Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα δίνουν \$10 δις στον Ερντογάν για τη Διάσωση της Τουρκικής Οικονομίας», Πρώτο Θέμα, 25 Νοεμβρίου 2021, <https://www.protothema.gr/world/article/1185263/xafniki-stirixi-apo-ta->

- [inomena-aravika-emirata-ston-erdogan-me-10-dis/](#) (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Μαζανίτης, Χρήστος, «ΜΕΔΟΥΣΑ - 12: Το Θανατηφόρο Βλέμμα της Μεσογείου που....Παγώνει τον Εχθρό», [enikos.gr](#), 13 Ιουνίου 2022, <https://www.enikos.gr/politics/medousa-12-to-thanatiforo-vlemma-tis-mesogeiou-pou-pagonei-ton-echthro-vinteo/1816746/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).
- Μαζανίτης, Χρήστος, «Στην Αίγυπτο από Σήμερα ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ στον Απόηχο της “Ροπαλιάς” του Ηρακλή», [enikos.gr](#), 30 Αυγούστου 2022, <https://www.enikos.gr/politics/stin-aigypto-apo-simera-o-archigos-geetha-ston-apoicho-tis-ropalias-tou-irakli/1849407/> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).
- Μαυραγάνης, Κώστας, «Κινητικότητα για Ενέργεια από την Ανατολική Μεσόγειο εν Μέσω Κρίσης στην Ευρώπη», [HUFFPOST](#), 15 Οκτωβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/kinetikoteta-yia-eneryeia-apo-ten-anatolike-mesoyeio-en-meso-krisis-sten-eerope_gr_634a7553e4b04cf8f378e5d4 (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).
- Μπότσιου, Κωνσταντίνα Ε., «Η Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο: Ένας Νέος Γεωπολιτικός Παράγοντας», [Εθνικές Επάλξεις](#), τεύχος 131, Ιανουάριος-Μάρτιος 2020, σ. 56 - 60.
- Νασόπουλος, Διονύσης, «Είμαστε Έθνος Ανάδελφο», [ΤΑ ΝΕΑ](#), 18 Οκτωβρίου 2019, <https://www.tanea.gr/print/2019/10/18/opinions/eimaste-ethnos-anadelfo/> (έγινε πρόσβαση στις 23 Νοεμβρίου 2022).
- Νέδος, Βασίλης, «Συμφωνία - Μαμούθ με το Ισραήλ για την Καλαμάτα», [Η Καθημερινή](#), 6 Ιανουαρίου 2021, <https://www.kathimerini.gr/politics/561217684/symfonia-mamoyth-me-to-israil-gia-tin-kalamata/> (έγινε πρόσβαση στις 28 Φεβρουαρίου 2022).
- Νέδος, Βασίλης, «Τουρκολιβυκό Μνημόνιο: Φρένο από Συμβούλιο Ασφαλείας», [Η Καθημερινή](#), 1 Νοεμβρίου 2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/562116523/toyrkolivyko-mnimonio-freno-apo-symvoylio-asfaleias/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).

- Ευπολιάς, Θεόδωρος, «Γενικό Προξενείο Ελλάδας στη Τζέντα - Γραφείο Οικονομικών - Εμπορικών Υποθέσεων: Έκθεση 2014 / Ελλάδα - Σαουδικής Αραβίας», Πανελλήνιος Σύνδεσμος Τεχνικών Εταιρειών, Ιούνιος 2015, http://sate.gr/nea/JEDDAH_15062015.pdf (έγινε πρόσβαση στις 07 Μαρτίου 2022).
- Οικονομίδης, Φοίβος Ο., Το Σύνδρομο του Οδυσσέα. Η Ελληνική Εμπειρία του 20ου Αιώνα Μέσα από την Ιστορία της Ανθρωπότητας, (Αθήνα: Εκδόσεις Ορφέας, 1999), σ. 578.
- Παπαναγιώτου, Βιβή, «Το Ισραήλ δεν Νίκησε την Χεζμπολάχ», DW, 14 Αυγούστου 2006, <https://www.dw.com/el/to-ισραήλ-δεν-νίκησε-την-χεζμπολάχ/a-2603400> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).
- Παπανδρέου, Δημήτρης, Συρία ο Κοντινός μας Άγνωστος, (Αθήνα: Εκδόσεις Επικοινωνίες, 2002), σ. 131.
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα, β' έκδοση (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009), σ. 175, 187, 195.
- Περράκης, Στέλιος, «Η Ελλάδα και η Χάγη: Υφαλοκρηπίδα, Κυπριακό, Σκόπια και Γερμανικές Αποζημιώσεις», Foreign Affairs (Hellenic Edition), 14 Δεκεμβρίου 2012, <http://foreignaffairs.gr/articles/69086/stelios-perrakis/i-ellada-kai-i-xagi?page=show> (έγινε πρόσβαση στις 27 Ιουλίου 2022).
- Πλατιάς, Αθανάσιος, «Ο Σχεδιασμός της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής», στο Κώνστας, Δημήτρης Κ. - Τσάκωνας, Παναγιώτης Ι. (επιμ.), Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι, (Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1994), σ. 159.
- Πολλάτος, Μάκης, «Ελληνικά Patriot στη Σαουδική Αραβία: στις 20 Απριλίου η Υπογραφή της Συμφωνίας», ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 12 Απριλίου 2021, <https://www.protothema.gr/politics/article/1113888/ellinika-patriot-sti-saoudiki-aravia-stis-20-apriliou-i-upografi-tis-sumfonias/> (έγινε πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022).
- Πουλαντζάς, Νικόλαος Μ., Το Δίκαιο της Θάλασσας, (Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, 2007), σ. 125.

- Ρίζας, Σωτήρης, «Η Κρίση του Χόρα στο Αιγαίο», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 20 Ιουλίου 2021, <https://www.kathimerini.gr/politics/561437338/i-krisi-toy-chora-sto-aigaio-k/> (έγινε πρόσβαση στις 23 Νοεμβρίου 2022).
- Σακκάς, Γιάννης Δ., Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950 - 2004, (Αθήνα: Kallipos, Open Academic Editions, 2015), σ. 45 - 47.
- Σαράντη, Αλίνα, «Μουάμαρ Καντάφι: Άνοδος και Πτώση», Ναυτεμπορική, 21 Οκτωβρίου 2011, <https://www.naftemporiki.gr/story/317515/mouamar-kantafi-anodos-kai-ptosi> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).
- Σεϊτανίδης, Διαμαντής, «Μήνυμα στην Άγκυρα η Επίσκεψη στην Ελλάδα του Διαδόχου του Θρόνου του Άμπου Ντάμπι», Ημερησία, 04 Δεκεμβρίου 2021, https://www.imerisia.gr/politiki/29121_minyma-stin-agkyra-i-episkepsi-stin-ellada-toy-diadohoy-toy-thronoy-toy-amroy-ntampi (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Σκρέκας, Κώστας, «Το Μνημόνιο Κατανόησης για την Ηλεκτρική Διασύνδεση Ελλάδας-Αιγύπτου Αποτελεί Ορόσημο στη Στρατηγική Σχέση των Δύο Χωρών», Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 14 Οκτωβρίου 2021, <https://ypen.gov.gr/kostas-skrekas-to-mnimonio-katanoisis-gia-tin-ilektriki-diasyndesi-elladas-aigyptou-apotelei-orosimo-sti-stratigiki-schesi-ton-dyo-choron/> (έγινε πρόσβαση στις 03 Μαρτίου 2022).
- Στούκας, Μιχάλης, «Κύπρος 1974: από το Τέλος του Αττίλα 1 και την Εκεχειρία στον Αττίλα 2», ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 16 Αυγούστου 2020, <https://www.protothema.gr/stories/article/1035481/kupros-1974-apo-to-telos-tou-attila-1-kai-tin-ekeheiria-ston-attila-2/> (έγινε πρόσβαση στις 22 Νοεμβρίου 2022).
- Συρίγος, Άγγελος - Ντόκος, Θάνος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας. Τουρκικές Διεκδικήσεις σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο. Αλφαβητάρι των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, (Αθήνα: Εκδόσεις Καθημερινές Μον. Α. Ε., 2020), σ. 10, 12 - 13, 18 - 20, 22 - 23, 25, 28 - 29, 35, 37 - 39, 43 - 47, 54, 58, 66, 78, 81, 83, 87.
- Σωτήρης, Παναγιώτης, «Η Ειδική Σχέση ΗΠΑ - Βρετανίας - Αυστραλίας, τα Πυρηνικά Υποβρύχια και η Αντιπαράθεση με την Κίνα», In.gr, 16 Σεπτεμβρίου 2021, <https://www.in.gr/2021/09/16/world/eidiki-sxesi-ipa->

- [vretanias-aystralias-ta-pyrinika-ypovryxia-kai-antiparathesi-tin-kina](#) (έγινε πρόσβαση στις 27 Απριλίου 2022).
- Τζιάρρας, Ζήνωνας, «Η “Χαλαρή” Οιονεί Συμμαχία Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας», στο Ανδρέας Στεργίου - Κίνας Ulusou - Menahem Blondheim (επιμ.), Σύγκρουση και Ευημερία. Γεωπολιτική και Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο [μτφ. Κώστας Καρανικολός], (Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019), σ. 144, 148 - 149.
- Τσάλτας, Γρηγόρης Ι. - Κλαδή Ευσταθοπούλου, Μαριάνθη, Το Διεθνές Καθεστώς των Θαλασσών και των Ωκεανών, (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2003), σ. 441.
- Υφαντής, Κώστας, «Ένταση σε Τρεις Άξονες», Realnews, 31 Ιουλίου 2022, σ. 11.
- Φουρλής, Αντώνης, «Νέα Υόρκη: Δύο Ραντεβού Μητσοτάκη που Κλείδωσαν και η Δεξίωση όπου θα Συμπέσουν με Ερντογάν», HUFFPOST, 20 Σεπτεμβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/nea-eorke-deo-rantevoe-metsotake-poe-kleidosan-kai-e-dexiose-opoe-tha-sempesoen-me-erntoyan_gr_632858a5e4b000d9885d6ac0 (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).
- Φουρλής, Αντώνης, «Η Συμφωνία Ισραήλ - Λιβάνου για τα Κοιτάσματα Αερίου και το Νέο Μεγάλο Πρότζεκτ με την Ελλάδα», HUFFPOST, 26 Οκτωβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-semfonia-israel-livanoe-yia-ta-koitasmata-aerioe-kai-to-neo-meyalo-protzekt-me-ten-ellada_gr_63593f62e4b051268c5b270c (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).
- Χαραλαμπάκης, Μάνος, «Στη Βάση της Σούδας F - 16 των ΗΑΕ - Νέο Ηχηρό Μήνυμα στην Άγκυρα», Τα Νέα, 21 Αυγούστου 2020, <https://www.tanea.gr/2020/08/21/politics/sti-vasi-tis-soudas-f-16-ton-iae-neo-ixiro-minyma-stin-agkyra/> (έγινε πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2022).
- Χαρίτος, Γαβριήλ, «Ο Άξονας Κύπρου - Ισραήλ - Ιορδανίας», Foreign Affairs, 30 Σεπτεμβρίου 2016, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/70993/gabriil-xaritos/o-aksonas-kyproy-israil-iordanias?page=show> (έγινε πρόσβαση στις 04 Μαρτίου 2022).

- Χειλά, Ειρήνη, «Ο Κόσμος το 2022: Ανατολική Μεσόγειος, Γεωπολιτικές Δυναμικές και Ελλάδα», The Economist, αποκλειστικό τεύχος (για Ελλάδα και Κύπρο), Δεκέμβριος 2021, σ. 192 - 193.
- Χονδρόπουλος, Απόστολος, «Η Παρέμβαση Μητσοτάκη στη Σύνοδο COP27 - Τι Συζήτησε με Κέρι και Σίσι», ΑΘΗΝΑ 9,84, 8 Νοεμβρίου 2022, <https://athina984.gr/2022/11/08/i-parembasi-mitsotaki-sti-synodo-cop27-ti-syzytise-me-keri-kai-sisi/> (έγινε πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022).
- Ellinas, Charles, «Διευθετώντας τις Διαφορές επί των ΑΟΖ της Ανατολικής Μεσογείου», ΕΛΙΑΜΕΠ, 01 Οκτωβρίου 2020, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-brief-134-EL-translation.pdf> (έγινε πρόσβαση στις 11 Αυγούστου 2022).
- Kleber, Victoria, «Μουμπάρακ, ο Άχρωμος Φαραώ», DW, 25 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.dw.com/el/μουμπάρακ-ο-άχρωμος-φαραώ/a-52527559> (έγινε πρόσβαση στις 01 Μαρτίου 2022).
- Nachmani, Amikam, «Ελλάδα - Ισραήλ - Ανατολική Μεσόγειος: θα Βοηθήσουν οι Κοινοί Παρονομαστές το Τρίτο Στάδιο;», στο Στεργίου, Ανδρέας - Ulusou, Kivanç - Blondheim, Menahem (επιμ.), Σύγκρουση και Ευημερία. Γεωπολιτική και Ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο [μτφ. Καρανικολός, Κώστας], (Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2019), σ. 184.
- Stark, Johannes, «Χάος στη Λιβύη, Αναβάλλονται οι Εκλογές», DW, 22 Δεκεμβρίου 2021, <https://www.dw.com/el/χάος-στη-λιβύη-αναβάλλονται-οι-εκλογές/a-60230286> (έγινε πρόσβαση στις 06 Μαρτίου 2022).

Ξενόγλωσση

- Allison, Graham, “Thucydides’s Trap has been Sprung in the Pacific”, Financial Times, 21 August 2012, <https://www.ft.com/content/5d695b5a-ead3-11e1-984b-00144feab49a> (accessed in October 22, 2022).
- Ceylan, Tuğçe E., “Israel and Turkey: Once Comrades Now Frenemies”, SAGE Journals, 31 May 2021, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/23477989211019822> (accessed in June 23, 2022), p. 13.

- Chollet, Derek - GoIdgeier, James, America Between the Wars from 11 9 to 9 11. The Misunderstood Years Between the Fall of the Berlin Wall and the Start of the War on Terror, (New York: Public Affairs, 2008), p. 313.
- Danforth, Nicholas, “New Dynamics, Old Problems: Turkey’s Rapprochement Overtures in the Eastern Mediterranean”, ELIAMEP, 07 January 2022, <https://www.eliamep.gr/en/publication/νέες-δυναμικές-παλαιά-προβλήματα-του/> (accessed in March 11, 2022).
- Ghafar, Adel Ab., “Between Geopolitics and Geoeconomics: The Growing Role of Gulf States in the Eastern Mediterranean”, Istituto Affari Internazionali (IAI), 12 February 2021, <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/between-geopolitics-and-geoeconomics-growing-role-gulf-states-eastern-mediterranean> (accessed in March 05, 2022).
- Huliaras, Asteris - Kalantzakos, Sophia, “Looking for an Oasis of Support: Greece and the Gulf States”, in Litsas, Spyridon N. - Tziampiris, Aristotle (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece’s Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 49 - 76.
- Kaminaris, Spiros Ch., “Greece and Middle East”, MERIA, June 1999, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria99_kas01.html (accessed in March 05, 2022).
- Kaplan, Robert D., “The Return of Marco Polo’s World and the US Military Response”, Center for a New American Security (CNAS), 12 May 2017, <http://stories.cnas.org/the-return-of-marco-polos-world-and-the-u-s-military-response> (accessed in June 21, 2022).
- Lindsay, James K., Crisis and Conciliation. A Year of Rapprochement Between Greece and Turkey, (London/New York: I. B. Tauris & Co ltd, 2007), p. 29, 31, 34.
- Nachmani, Amikam, Israel, Turkey and Greece. Uneasy Relations in the East Mediterranean, (London: Frank Cass & Co. Ltd., 1987), p. 120.
- Rose, Caroline - Heras, Nicholas A., “Greece Adjusts Its Strategy Amid Shifting Middle Eastern Alliances”, Newlines Institute, 04 October 2021, <https://newlinesinstitute.org/greece/greece-adjusts-its-strategy-amid-shifting-middle-eastern-alliances/> (accessed in March 10, 2022).

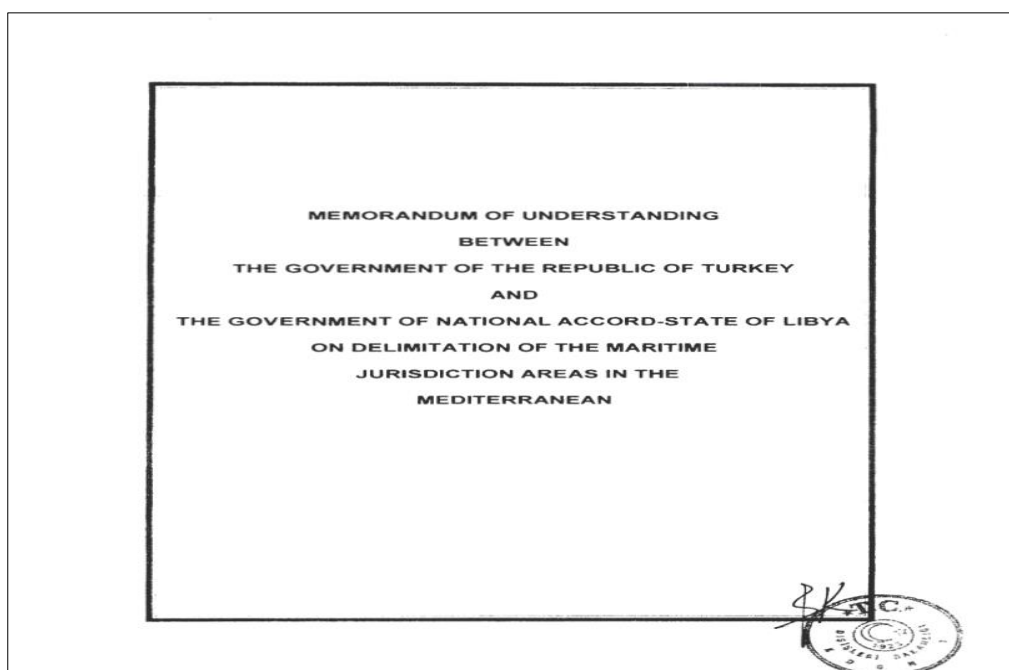
- Roussos, Sotiris, "Greece and Regional Dynamics in the Eastern Mediterranean", in Litsas, Spyridon N. - Tziampiris, Aristotle (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece's Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 95 - 116.
- Shin Yoon, Sang - Kim, Taehwan, "Middle East Policy: Eastern Mediterranean Gas Discoveries. Local and Global Impact", Wiley Online Library, 19 May 2021, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/mepo.12546> (accessed in March 11, 2022), p. 7.
- Spencer, Richard, "Bridging the Gulf: Why Greece is Making New Friends in the Middle East", The Times, 26 April 2021, <https://www.thetimes.co.uk/article/bridging-the-gulf-why-greece-is-making-new-friends-in-the-middle-east-Orlvmbjlb> (accessed in March 10, 2022).
- Strigunov, K. S. - Manoilo, A. V. - Rozhin, B. A. - Simons, G., "Energy Market Wars as a Factor of Military-Political Escalation in Eastern Mediterranean Region: a Russian Perspective", Taylor & Francis Online / Cogent Social Sciences, 20 December 2021, <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.2005878> (accessed in March 11, 2022).
- Tsafos, Nikos, "Greek Foreign Energy Policy", in Litsas, Spyridon N. - Tziampiris, Aristotle (ed), Foreign Policy Under Austerity. Greece's Return to Normality? (London: Palgrave Macmillan, 2017), p. 141 - 160.
- Tziampiris, Aristotle, The Emergence of Israeli - Greek Cooperation, (Switzerland: Springer, 2015), p. 48 - 51, 139 - 141, 151.
- Tzogopoulos, George N., "Greece and the New Middle East", International New York Times / Kathimerini, 16 September 2020, p. 3.

Παράρτημα «Α»

Χάρτες, Εικόνες και Φωτογραφίες

Εικόνα 1. Χάρτης Χωρών της Β. Αφρικής, Εγγύς και Μέσης Ανατολής

Εικόνα 2. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»²⁵¹

251 “Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord - State of Libya”, United Nations, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_1122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (accessed in March 15, 2022).

MEMORANDUM OF UNDERSTANDING
BETWEEN
THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF TURKEY
AND
THE GOVERNMENT OF NATIONAL ACCORD-STATE OF LIBYA
ON DELIMITATION OF THE MARITIME JURISDICTION AREAS IN THE
MEDITERRANEAN

The Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya (hereinafter referred to as "the Parties").

Confirming their commitment to the aims and principles of the Charter of the United Nations.

Having decided to determine a precise and equitable delimitation of their respective maritime areas in the Mediterranean in which the Parties exercise sovereignty, sovereign rights and/or jurisdiction in accordance with applicable rules of international law taking into account all relevant circumstances.

Taking into account the willingness of the Parties to achieve equitable and mutually acceptable solutions to the above-mentioned issues through constructive negotiations and in the spirit of good-friendly relations,

Convinced that this Memorandum of Understanding will contribute to the strengthening of the relations and encourage further cooperation between the Parties in the interest of two brotherly countries.

Have agreed as follows

ARTICLE I

THE BOUNDARIES OF CONTINENTAL SHELF AND EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE

1 The boundaries of the Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone in the Mediterranean between the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya begins at "Point A" (34° 16' 13.720"N - 026° 19' 11.640"E) and ends at the Point B (34° 09' 07.9"N - 026° 39' 06.3"E)

The Parties have agreed on these boundaries.

2 The boundaries of the Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone determined in ARTICLE I, paragraph 1 of this Memorandum of Understanding are shown on the Maritime Chart INT 308 (Data Source: BA Chart Edition 1992), scale 1:1 102 000 (Annex 1). The coordinates are shown in the chart at Annex 1 in its coordinate system. The geographical coordinates referred to in ARTICLE I of this Memorandum of Understanding are expressed in terms of the World Geodetic System 1984 (WGS'84)

3 Base points coordinates that are used to determine the equidistance line are shown in Annex

ARTICLE II

ANNEXES TO THE MEMORANDUM OF UNDERSTANDING

The annexes indicated in the second and third paragraphs of Article 1 constitute integral part of this Memorandum of Understanding

Εικόνα 3. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»

ARTICLE III

REGISTRATION

Upon its entry into force, this Memorandum of Understanding shall be registered with the Secretariat of the United Nations pursuant to ARTICLE 102 of the Charter of the United Nations.

ARTICLE IV

SETTLEMENT OF DISPUTES

1. Any dispute between the Parties arising out of the interpretation or implementation of this Memorandum of Understanding shall be settled through diplomatic channels in a spirit of mutual understanding and cooperation in accordance with ARTICLE 33 of the Charter of the United Nations.

2. In case there are natural resources extending from the Economic Exclusive Zone of one Party to the Exclusive Economic Zone of the other, the two Parties could cooperate in order to reach an agreement on the modalities of the exploitation of such resources.

3. If either of the two Parties is engaged in negotiations aimed at the delimitation of its Exclusive Economic Zone with another State, that Party, before reaching a final agreement with the other State, shall notify and consult the other Party.

ARTICLE V

AMENDMENT AND REVIEW

Either party may propose amendment or review of this MoU through diplomatic channels if deemed necessary except Article 1 and Article 2. Amendments are made with the consensus of the parties.

ARTICLE VI

ENTRY INTO FORCE

This Memorandum of Understanding shall enter into force on the date of receipt of the last written notification by which the Parties notify each other through diplomatic channels of the completion of their internal legal procedures required for the entry into force of the Memorandum of Understanding.

This Memorandum of Understanding was done in Istanbul on 27 November 2019, in two original copies in Turkish, Arabic and English languages, all texts being equally authentic. In case of divergence of interpretation, the English text shall prevail.

ON BEHALF OF THE GOVERNMENT
OF THE REPUBLIC OF TURKEY

SIGNATURE :

NAME :

TITLE :

Mevlüt ÇAVUŞOĞLU

Minister of Foreign Affairs

ON BEHALF OF THE GOVERNMENT OF
NATIONAL ACCORD-STATE OF LIBYA

SIGNATURE :

NAME :

TITLE :

Mohamed Taher SIYALA

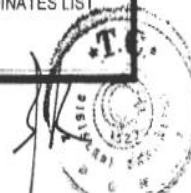
Minister of Foreign Affairs

ANNEX 1

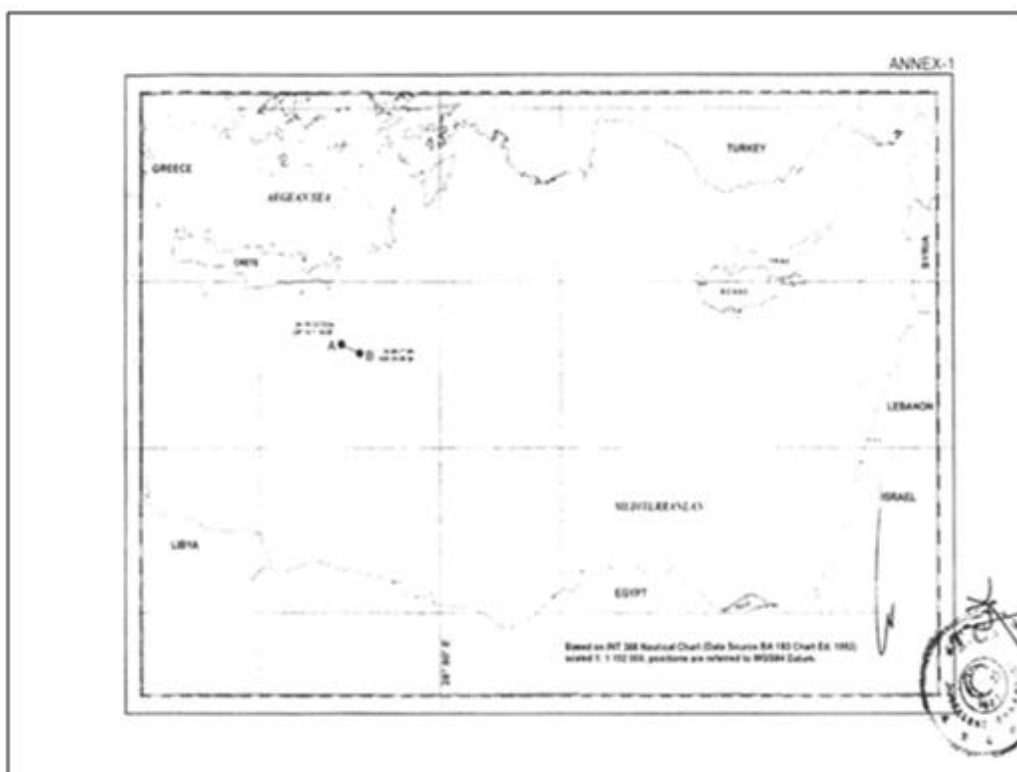
MARITIME CHART INT 308 MAP OF THE MEDITERRANEAN WITH THE BOUNDARY OF THE CONTINENTAL SHELF AND THE EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE BETWEEN THE REPUBLIC OF TURKEY AND THE GOVERNMENT OF NATIONAL ACCORD-STATE OF LIBYA

ANNEX 2

BASE POINTS FOR TURKEY-LIBYA CONTINENTAL SHELF/EEZ COORDINATES LIST

Εικόνα 4. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»

Εικόνα 5. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»

ANNEX-2

BASE POINTS FOR TURKEY-LIBYA CONTINENTAL SHELF/EEZ COORDINATES LIST

1 Turkish Coasts

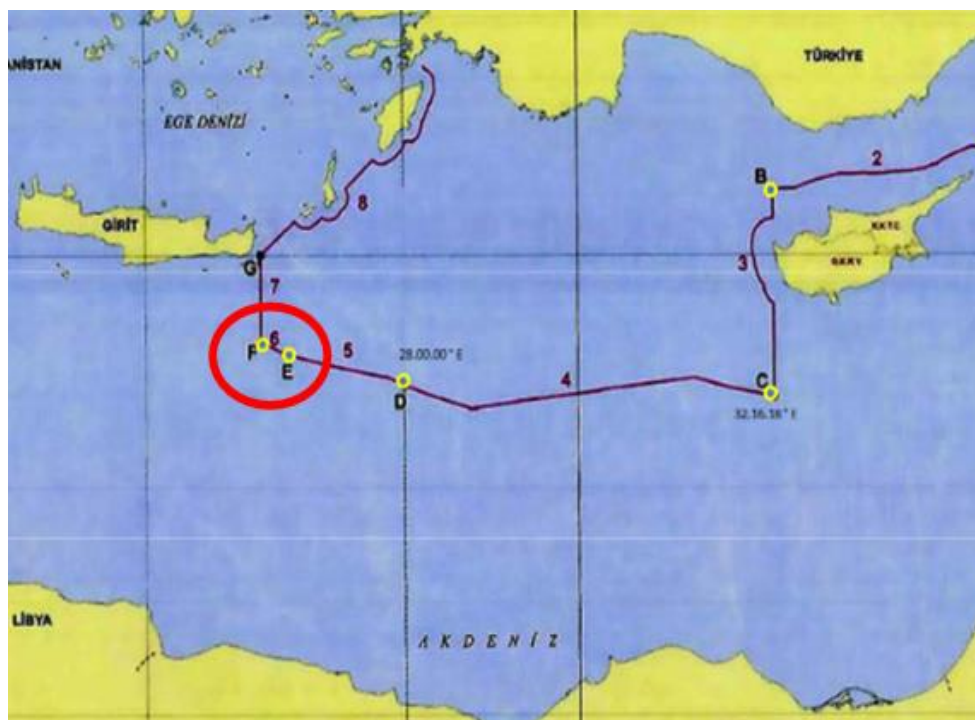
	LATITUDE	LONGITUDE
1	36°40'50" 287N	27°22'27" 873E
2	36°39'45" 969N	27°24'19" 359E
3	36°38'50" 428N	27°28'38" 682E
4	36°39'28" 636N	27°40'42" 466E
5	36°33'12" 889N	27°58'44" 128E
6	36°33'16" 661N	28°02'07" 031E
7	36°34'56" 051N	28°05'18" 361E
8	36°35'43" 847N	28°07'42" 814E
9	36°41'20" 260N	28°13'30" 287E
10	36°43'12" 400N	28°17'25" 494E
11	36°41'54" 779N	28°37'38" 669E
12	36°37'35" 654N	28°45'41" 864E
13	36°34'01" 991N	28°49'29" 785E
14	36°32'16" 733N	29°01'22" 266E
15	36°23'16" 073N	29°06'04" 195E
16	36°20'27" 209N	29°09'58" 078E
17	36°19'24" 623N	29°12'27" 635E
18	36°14'48" 669N	29°18'50" 685E

2 Libyan Coasts

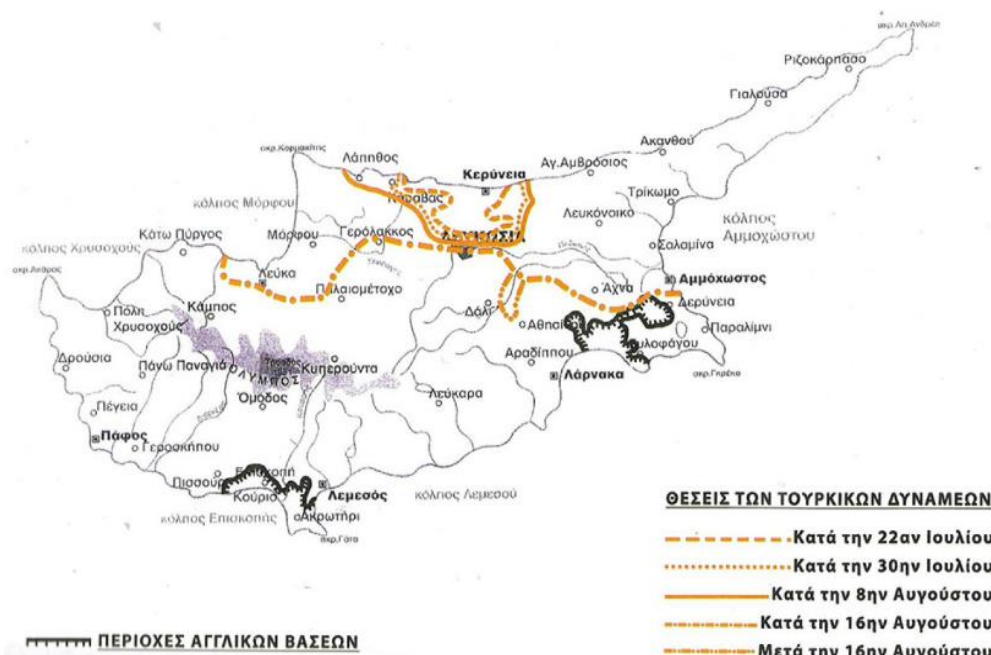
	LATITUDE	LONGITUDE
1	32°50-06.873N	22-27-00.194E
2	32-49-43.717N	22-28-11.254E
3	32-48-07.040N	22-32-41.368E
4	32-46-26.472N	22-37-39.116E
5	32-46-09.093N	22-38-33.969E
6	32-44-07.238N	22-44-28.857E
7	32-42-43.985N	22-48-54.607E
8	32-38-32.161N	23-05-48.986E
9	32-38-20.558N	23-06-27.941E
10	32-37-49.815N	23-07-06.896E
11	32-06-44.158N	23-58-05.833E
12	32-01-28.159N	24-40-27.392E
13	32-01-34.000N	24-43-00.941E
14	32-01-18.423N	24-44-59.999E
15	32-01-10.634N	24-45-38.854E
16	32-01-10.634N	24-45-45.570E
17	31-58-13.028N	24-58-55.688E
18	31-58-05.234N	24-59-34.543E

3 Coordinates are by WGS-84 system.

Εικόνα 6. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»

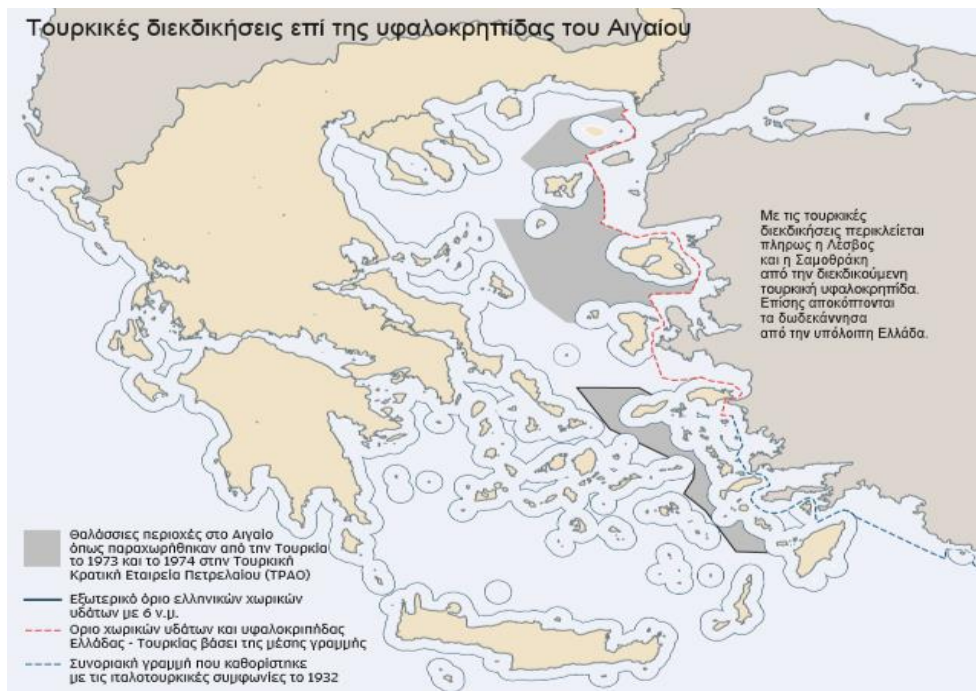

Εικόνα 7. Τουρκολιβυκό «Μνημόνιο»

Εικόνα 8. Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο το 1974²⁵²

252 Μιχάλης Στούκας, «Κύπρος 1974: από το Τέλος του Αττίλα 1 και την Εκεχειρία στον Αττίλα 2», ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 16 Αυγούστου 2020, <https://www.protothema.gr/stories/article/1035481/kupros-1974-apo-to-telos-tou-attila-1-kai-tin-ekeheiria-ston-attila-2/> (έγινε πρόσβαση στις 22 Νοεμβρίου 2022).

Εικόνα 9. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου²⁵³

Εικόνα 10. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί του FIR Αθηνών²⁵⁴

253 Συρίγος - Ντόκος, 60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας, σ. 46.

254 στο ίδιο, σ. 25.

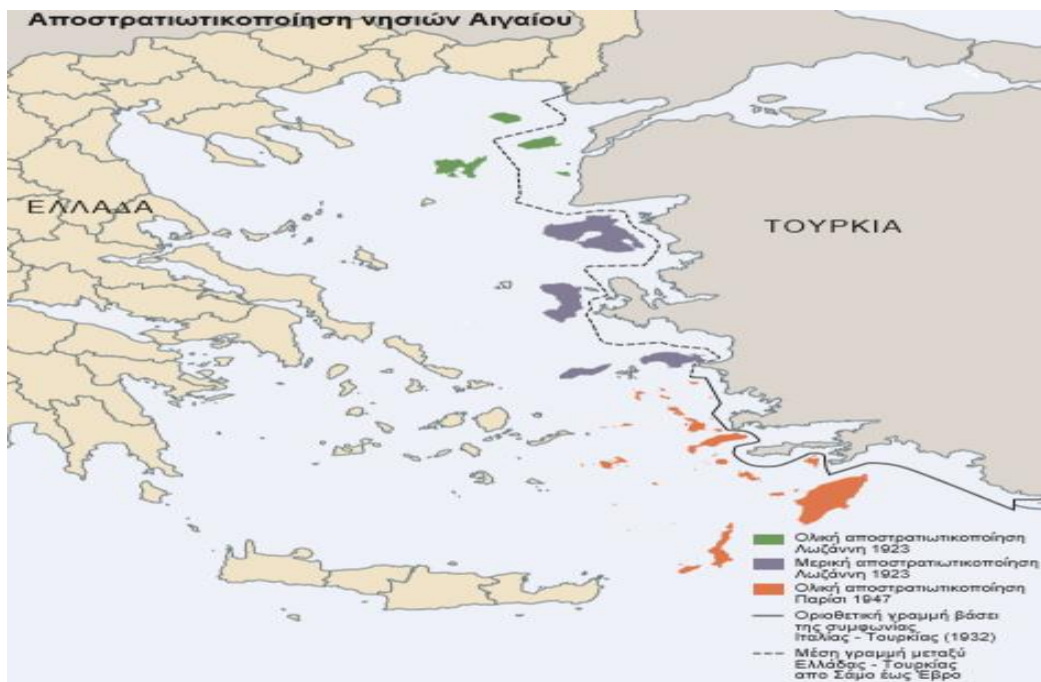
Εικόνα 11. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Περιοχής Έρευνας και Διάσωσης²⁵⁵

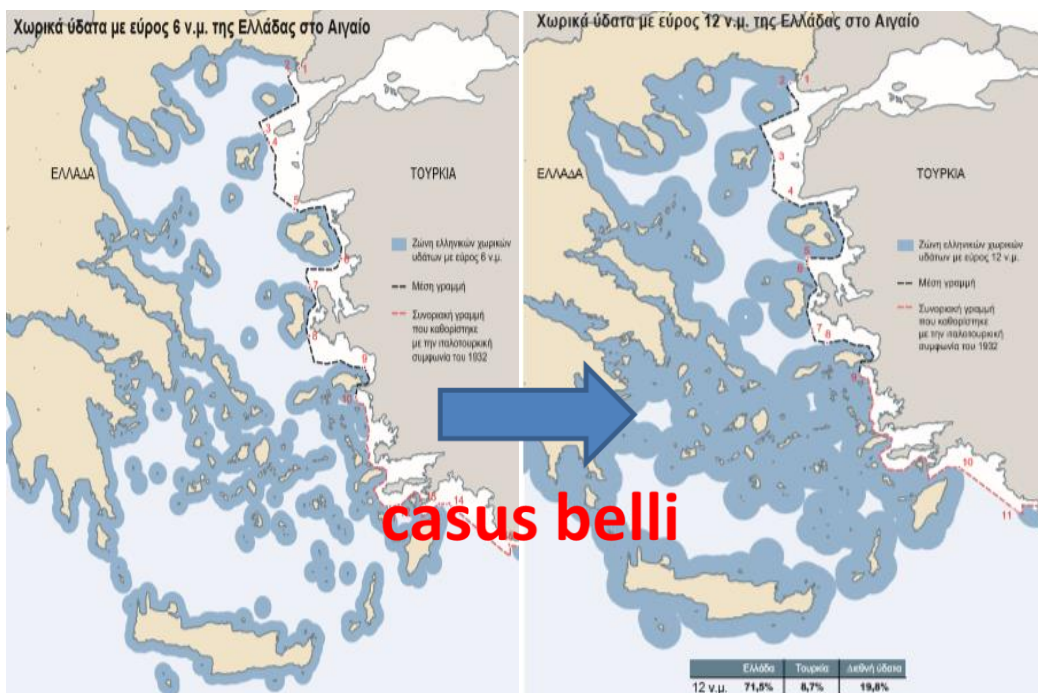
Εικόνα 12. Χάρτης Ελληνικού Εναέριου Χώρου 10 ν. μ.²⁵⁶

255 στο ίδιο, σ. 29.

256 στο ίδιο, σ. 22.

Εικόνα 13. Χάρτης Τουρκικών Διεκδικήσεων Επί της Αποστρατιωτικοποίησης Νησιών του Αιγαίου²⁵⁷

Εικόνα 14. Χάρτες Χωρικών Υδάτων με Έυρος 6 και 12 ν. μ. στο Αιγαίο²⁵⁸

257 στο ίδιο, σ. 18.

258 στο ίδιο, σ. 10, 13.

Εικόνα 19. Χάρτης Οριοθέτησης ΑΟΖ Ελλάδας - Ιταλίας²⁶³

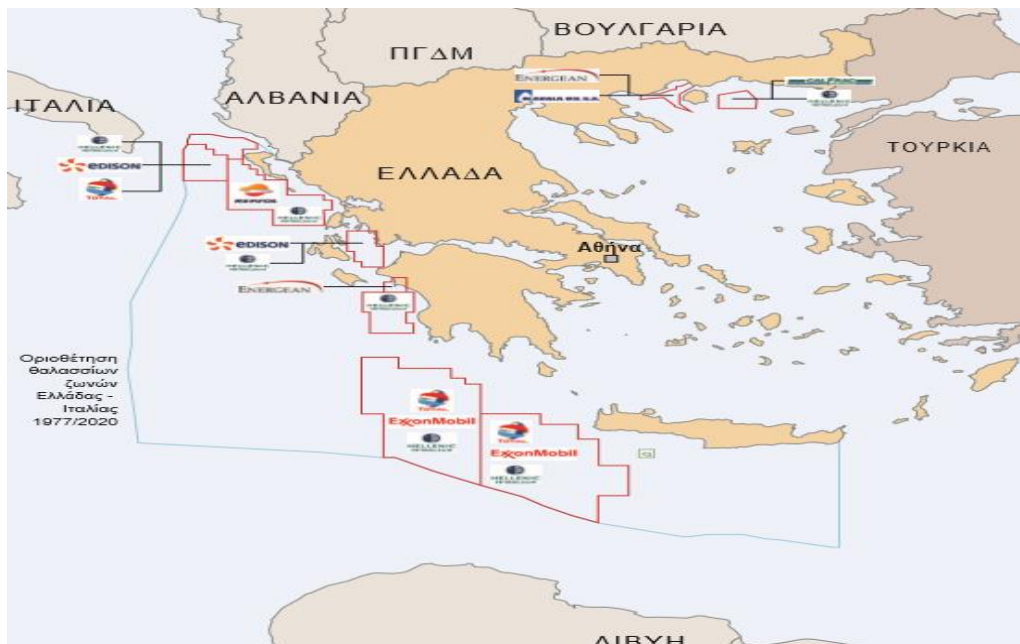

Εικόνα 20. Χάρτης Οριοθέτησης ΑΟΖ Ελλάδας - Αιγύπτου²⁶⁴

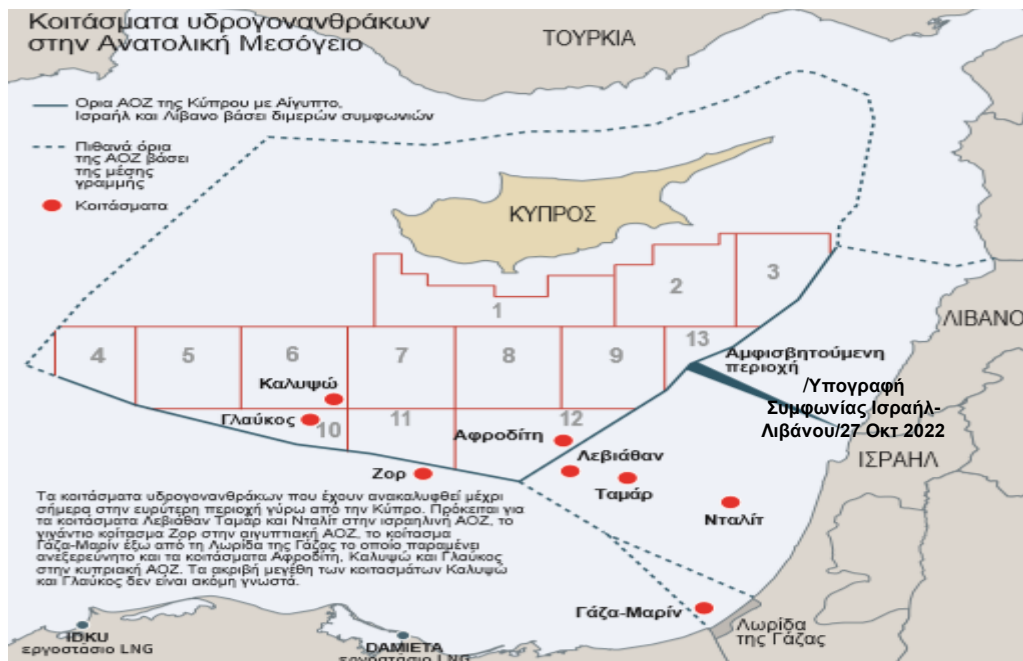
262 στο ίδιο, σ. 58.

263 στο ίδιο, σ. 54.

264 «Νόμος 4717/2020 - ΦΕΚ 164/Α/28-8-2020: Κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης της Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου για την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης μεταξύ των δύο κρατών», E-nomothesia.gr,

Εικόνα 21. Χάρτης Παραχωρηθέντων Τεμαχίων Έρευνας - Εκμετάλλευσης Υδρογονανθράκων²⁶⁵

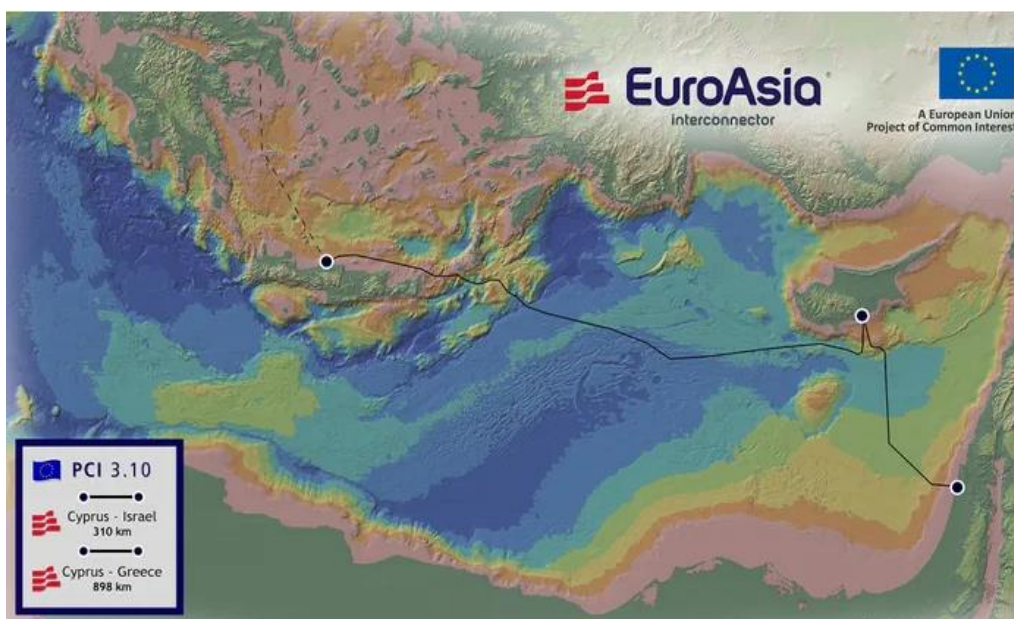
Εικόνα 22. Χάρτης Κοιτασμάτων Υδρογονανθράκων στην Αν. Μεσόγειο²⁶⁶

<https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-sunthekes/nomos-4717-2020-phek-164a-28-8-2020.html>

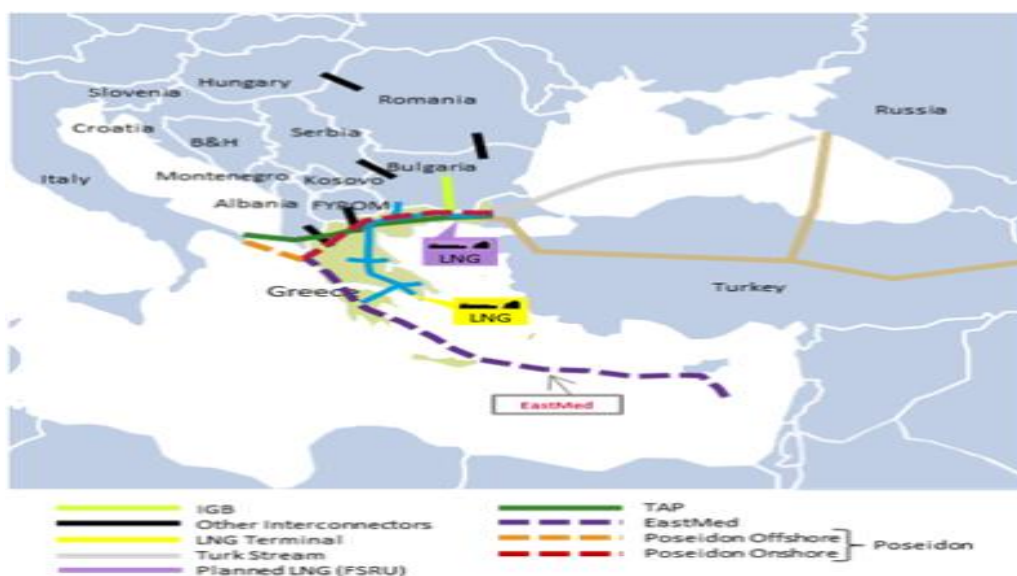
(έγινε πρόσβαση στις 16 Μαρτίου 2022).

265 Συρίγος - Ντόκος, *60 Χάρτες που Εξηγούν τις Διαφορές Ελλάδας - Τουρκίας*, σ. 83.

266 στο ίδιο, σ. 66.

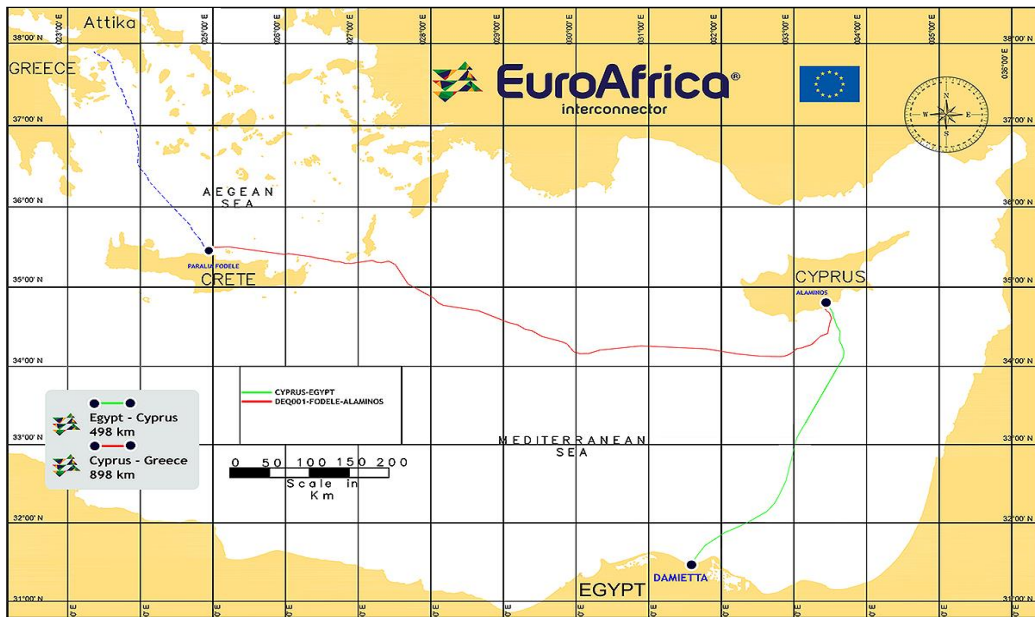
Εικόνα 23. Χάρτης Ευρασιατικού Διασυνδετήριου Αγωγού Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ (Euro Asia Interconnector)²⁶⁷

Εικόνα 24. Χάρτης Διασυνδετήριου Αγωγού Φυσικού Αερίου (EastMed)²⁶⁸

267 Αντώνης Φουρλής, «Η Συμφωνία Ισραήλ - Λιβάνου για τα Κοιτάσματα Αερίου και το Νέο Μεγάλο Πρότζεκτ με την Ελλάδα», [HUFFPOST](https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-semfonia-israel-livanoe-για-ta-koitasmata-aerioe-kai-to-neo-meyalo-protzekt-me-ten-ellada_gr_63593f62e4b051268c5b270c), 26 Οκτωβρίου 2022, https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-semfonia-israel-livanoe-για-ta-koitasmata-aerioe-kai-to-neo-meyalo-protzekt-me-ten-ellada_gr_63593f62e4b051268c5b270c (έγινε πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022).

268 «Διεθνή Έργα/Διεθνείς Υποδομές: Διασυνδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed)», [Δημόσια Επιχείρηση Αερίου \(ΔΕΠΑ\)](https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/), <https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/> (έγινε πρόσβαση στις 15 Μαρτίου 2022).

Εικόνα 25. Χάρτης Αγωγού Ηλεκτρικής Διασύνδεσης Ελλάδας - Αιγύπτου (Euro Africa Interconnector)²⁶⁹

Εικόνα 26. Χάρτης Ορίων του FIR Αθήνας και Καΐρου²⁷⁰

269 "Euro Africa at a Glance, The Route", Euro Africa Interconnector, <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-a-glance/the-route/> (accessed in March 15, 2022).

270 Σταύρος Ιωαννίδης, «Συμφωνία Ελλάδας - Αιγύπτου: Έπεσαν οι Υπογραφές - τι Προβλέπει», CNN Greece, 22 Νοεμβρίου 2022, <https://www.cnn.gr/politiki/story/338269/symfonia-elladas-aigyptou-epesan-oi-yprografes-ti-provlepei> (έγινε πρόσβαση στις 25 Νοεμβρίου 2022).